

Studie

Dopady české spotřeby na rozvojové země

ČESKO CHUDOBE

V rámci kampaně Česko proti chudobě v roce 2007 zpracovali:

Společnost pro Fair Trade

Redakce: Pavel Chmelař, Ondřej Rut

Autoři textů: Ondřej Ruť, Šárka Špačková, Pavel Chmelař
Tereza Kulhánková, Luděk Štěřba, Jiří Hejkrlík, Michaela Chatrná

Zpracování této studie bylo financováno Ministerstvem Zahraničních věcí ČR.

Úvod.....	3
I. Hlavní výstupy analýzy dopadů české spotřeby na rozvojové země.....	4
II. Dopady jednotlivých komodit.....	6
1 Ropa.....	6
2 Hliník.....	7
3 Tantal.....	9
4 Sója.....	12
5 Káva.....	13
6 Kakao.....	16
7 Bavlna.....	18
8 Banány.....	21
9 Řezané květiny.....	23
10 Palmový olej.....	25
11 Mořské ryby.....	27
12 Tropické dřevo.....	29
13 Oděvy.....	32
14 Emise oxidu uhličitého.....	34
III. Snižování negativního dopadu a zvyšování pozitivního dopadu.....	37
A Fair trade.....	37
B Bio výrobky.....	41
C Utz Kapeh.....	42
D Lesní certifikace FSC.....	42
E Ekologicky šetrný výrobek.....	46
F Evropská květina.....	47
G Třída energetické účinnosti.....	47
H Energetická náročnost budov.....	49
I Kroky na korporátní úrovni.....	49
J Kroky na politické úrovni.....	50
Přílohy.....	52

Úvod

Z médií často slýcháváme o problémech ničení deštných pralesů, změnách klimatu nebo chudobě v rozvojových zemích, ale spojitost s naším každodenním chováním – naší spotřebou – nám většinou uniká. Přitom je tato spojitost velmi úzká.

Česká republika je zapojena do globalizovaného systému mezinárodní dělby práce, která nám dovoluje užívat si i produktů, které byly vyrobeny tisíce kilometrů za našimi hranicemi. Většinou nás příliš nezajímá kdo, kde a za jakých podmínek produkt, který spotřebováváme, vyrobil a jakým způsobem se dostal až k nám. A pokud ano, není jednoduché si tyto informace opatřit (na obalech je nevyčteme a ani obchodníci je většinou neznají).

Pohled na původ našich výrobků by pro nás mohl být někdy zážející. Když si dáváme ranní šálek kávy, nenapadne nás, že v důsledku systematické krize obchodu s kávou jsou životní podmínky desítek milionů chudých lidí v rozvojových zemích žalostné. Nosíme oblečení a obuv s visačkami Made in China nebo Made in Bangladesh a přitom si neuvědomujeme, že se jejich šitím živí miliony lidí, kteří za svou práci dostávají špatně zapláceno, nebo že pěstování bavlny v chudých zemích ničí přírodní zdroje i lidská zdraví. Při každém desátém načerpání nádrže svého auta posíláte peníze zkorumpovanému režimu v Ázerbájdžánu. Řada kosmetických a potravinářských výrobků obsahuje palmový olej, jehož pěstování je dnes jednou z hlavních příčin ničení původních tropických pralesů. Tantal, kov používaný ve vašem mobilním telefonu, možná financoval občanskou válku v Kongu. Filé může pocházet z právě kolabující, silně přečerpané populace tresky v Severním moři.

Pochutnáváme si na mase z dobytka, který byl krměn dovezenou sójou z Brazílie a Argentiny, k jejímuž vypěstování bychom v ČR zabrali desetinu rozlohy orné půdy. Česká republika ročně dováží asi 100 000 kubiků ilegálně vytěženého dřeva. Patříme mezi země s nejvyššími emisemi oxidu uhličitého na obyvatele: emise skleníkových plynů způsobují klimatické změny, jejichž negativní dopady pocítí pravděpodobně nejvíce právě chudí lidé v rozvojových zemích.

Tato studie si klade za cíl ukázat, že lidé v ČR, která je 34. nejbohatší zemí na světě, mohou prostřednictvím denně spotřebovávaných výrobků pozitivně nebo negativně ovlivňovat situaci stovek tisíc chudých lidí v rozvojových zemích všech kontinentů.

První část přináší krátké představení metodologie, shrnutí a některé zajímavé závěry.

V druhé části se věnujeme dopadu vybraných komodit produkovaných v rozvojových zemích, které jsou spotřebovávány v ČR, tj. :

- ropy,
- hliníku,
- tantalu,
- sóji,
- mořských ryb,
- palmového oleje,
- kávy,
- kaka,
- banánů,
- řezaných květin,
- bavlny,
- dřeva,
- textilní a oděvní produkce,
- oxidu uhličitého

V třetí části studie nastiňujeme způsoby, jakými může český spotřebitel snižovat negativní dopad svojí spotřeby na rozvojové země a naopak zvyšovat dopady pozitivní. Takovými jsou především preference udržitelnějších výrobků značených spotřebitelskými značkami jako Fairtrade, Bio, FSC, nebo volbou výrobků při svém provozu šetrných k životnímu prostředí. Okrajově se také věnujeme tomu, jaká opatření na jiné než spotřebitelské úrovni by dokázala změnit dopady naší spotřeby na rozvojové země k lepšímu. Jedná se o opatření na korporátní úrovni (výrobců, obchodníků) nebo politická opatření na národní či mezinárodní úrovni.

V přílohách popisujeme metodologii a uvádíme kompletní výstupní analýzy.

I. Hlavní výstupy analýzy dopadů české spotřeby na rozvojové země

Studie staví na základním předpokladu, že česká veřejnost může pomoci v rozvojových zemích snížit negativní a zvýšit pozitivní dopady naší spotřeby v případě, že:

- Chudým lidem v rozvojových zemích přinese produkce výrobků pro naši spotřebu uspokojivé ekonomické zajištění.
- Zvýší poptávku po produktech s vyšší přidanou hodnotou tvořenou lidskou prací a omezí spotřebu takových produktů, jejichž produkce je spojena s porušováním lidských práv a prohlubováním sociálních problémů v rozvojových zemích.
- Produkce výrobků pro naši spotřebu nebude mít silný negativní dopad na místní životní prostředí.
- Produkce výrobků pro naši spotřebu nebo naše spotřeba nebude mít silný dopad na klimatické změny.

Na základě těchto předpokladů jsme vytvořili čtyři skupiny indikátorů, dle kterých hodnotíme dopad, a to:

1. Dopad na životní prostředí v místě produkce

Jedná se o dopady negativní: nadměrné používání chemie (na životní prostředí i zdraví lidí); nadměrné čerpání a znečištění vodních zdrojů; produkce odpadů při výrobě; ničení původních ekosystémů a omezování biodiverzity; a degradace půd, jež půdu mimo jiné činí náchylnější k erozi.

Všechny tyto dopady mají v rozvojových zemích závažnější projevy než v zemích rozvinutých. Lidé jsou totiž jednak více závislí na primární produkci (a tedy na kapacitě přírodních zdrojů) a dále nemají takové prostředky, aby mohli degradaci životního prostředí kompenzovat (např. nákupem balené vody, čističek vod, technologií zacházení s odpady ...).

Jako nejzávažnější se jeví česká spotřeba **sóji**. Závažný, ale výrazně nižší je dopad v případě bavlny, kávy a kakaa. Vzhledem k současnému jevu rozšiřování plantáží palmy olejná na úkor pralesa a rostoucímu trendu růstu české spotřeby této komodity, může do budoucna velký dopad způsobovat i tato komodita.

U sóji se jeví jako vhodná spotřebitelská alternativa omezení spotřeby masa.

2. Dopad na změny klimatu

Změna klimatu patří mezi nejzávažnější environmentální problémy dneška. Důsledky předpovídaných změn klimatu budou navíc nerovnoměrně rozděleny mezi různé klimatické pásy – výraznější vzrůst teplot nebo klimatických extrémů čeká pravděpodobně země blíže rovníku – opět tedy chudé rozvojové země. Ty jsou přitom za klimatické změny odpovědné nejméně a nedisponují dostatečnými prostředky na adaptaci.

Česko přispívá ke změnám klimatu především **emisemi CO₂ plynů ve vlastní ekonomice**. Patříme k zemím s nejvyššími emisemi skleníkových plynů na hlavu – zabíráme neslavné páté místo v Evropě a sedmácté na světě. Nejvýznamnější podíl skleníkových plynů vzniká v sektoru energetiky a dopravy při spalování fosilních paliv. Na emisích se však významně podílí významným i další odvětví průmyslu, zemědělství a spotřeba domácností.¹

Výroba energie z fosilních paliv, doprava a zemědělská produkce je přitom tažena každodenní spotřebou českých domácností.

3. Ekonomické aspekty naší spotřeby

Tyto dopady mohou být negativní i pozitivní. Mezi negativní dopady patří vysoce nestabilní či dlouhodobě klesající ceny exportních komodit, exportní produkce, která narušuje potravinovou bezpečnost, nelegální produkce nebo podpora korupce.

Tyto dopady jsou nejvýraznější u **ropy a oděvů**, významné dále u kávy a kakaa.

Zásadní je přitom zapojení chudých zemí a jejich obyvatel do mezinárodního obchodu na principu rovnosti, tzn. tak, aby za svou

¹ Europe's Environment: The fourth assessment, EEA 2007, str.162-163

produkci a práci dostávali takovou odměnu, která jim pokryje základní životní potřeby a umožní další rozvoj. Vyšší ceny a mzdy vyplácené lidem v rozvojových zemích za produkci kávy, kakaa nebo oděvů by se výrazně projeví ve zlepšení jejich ekonomické situace. Ropné bohatství nabízí zase dosud nevyužitý potenciál zlepšit ekonomickou situaci lidí v rozvojových zemích v případě investic do rozvoje nebo vyšší redistribuce příjmů z ní.

4. Sociální aspekty naší spotřeby

I tyto dopady mohou být negativní i pozitivní. Mezi ty negativní patří při produkci výrobků pro naši spotřebu porušování práv místních obyvatel a sociální problémy, jako jsou špatné pracovní podmínky nebo dětská práce.

Největší rozsah negativních dopadů jsme zaznamenali u **kávy, kakaa, bavlny a oděvů**. Významné, i když těžko měřitelné negativní dopady jsme registrovali také u ropy.

U totožných komodit je však možné zaznamenat pozitivní, resp. potenciálně pozitivní dopad. Produkce kávy, kakaa, bavlny a oděvů pro ČR poskytuje obživu naprosté většině chudých lidí. Pozitivní změna našich vzorců spotřeby, která by produkovala změnu v sociální situaci lidí v rozvojových zemích, je tak praktická právě u těchto komodit.

Poznámka

Z rozvojových zemí se do ČR dováží kromě komodit zkoumaných v této studii také mnoho průmyslových výrobků, které tvoří, co do hodnoty dovozu významnější položky než zkoumané komodity (vyjma ropy), a jsou tedy pro ekonomiky vybraných rozvojových zemích významnější. Tyto výrobky, mezi které patří především mnoho druhů elektroniky, ale také např. hračky jsme do naší analýzy nezahrnuli z více důvodů. Toky kapitálu, materiálu a zboží v těchto odvětvích jsou natolik komplexní, že by si vyžadovaly náročný výzkum a složitou metodologii. Dopady těchto odvětví na životní prostředí a klimatické změny přitom jistě nebudou zanedbatelné. V případě sociálního pohledu budiž mírnou útěchou, že situace dělníků pracujících v odvětvích s vyšší přidanou hodnotou v rozvinutých zemích je zpravidla uspokojivější než je tomu u pracovníků v zemědělství či oděvním průmyslu.

II. Dopady jednotlivých komodit

1 Ropa

Ropa je bezkonkurenčně největší položka českého dovozu. V roce 2004 Česká republika importovala surové minerální oleje – tedy převážně ropu – za necelých 42 miliard korun; k tomu dovezla benzíny a ropné oleje v hodnotě přes 31 miliard.

Dovoz sumárně činil asi 9,4 milionu tun. Pro přesnost by bylo potřeba odečíst vývoz, tj. přes 0,8 milionu tun vesměs zpracovaných ropných olejů, ale potom musíme brát v úvahu také domácí těžbu ropy, asi 0,3 milionu tun. Import surové ropy z Ruska v roce 2004 tvořil 4,4 milionu tun, na druhém místě následoval Ázerbájdžán s 1 milionem tun.

Rusko

Dobývání ropy v Rusku provázejí notorické problémy, především soustavné úniky z těžebních polí i ropovodů.

Ruský těžební průmysl využívá hustou síť ropovodů, které jsou zastaralé a poruchové. "Pro obyvatele regionů, kde se těží ropa a zemní plyn, jsou zastaralé produktovody čekající živelnou pohromou."² Ropným společnostem se nevyplatí staré, korodované ropovody opravovat: je pro ně levnější nechat část suroviny uniknout.³ Každoročně proto z trubek unikne do okolí 8-10 % vytěžené ropy, tj. celkem asi 20-50 milionů tun, v závislosti na produkci příslušného roku.⁴ Pozornost se ovšem soustřeďuje pouze na masivní havárie, nikoli daleko rozsáhlejší, ale méně spektakulární každodenní drobné úniky. V Chantsko-mansijském autonomním okruhu na západní Sibiři dochází k asi tisícovce úniků ropy ročně.⁵ V nejméně kontaminovaných oblastech má znečištění konkrétní dopady na lidské

zdraví: například v okolí Nižněvartovska na Sibiři souvisí zvýšená frekvence rakoviny s kontaminací pitné vody.⁶

Ale k velkým incidentům také dochází. Při jednom z úniků v republice Komi se v jednom místě do okolního prostředí dostalo během šesti měsíců 100 tisíc tun ropy.

Velká část ruské produkce ropy pochází z chladných oblastí Sibiře, Arktidy a Dálného východu. Zdejší ekosystémy jsou na zásahy podstatně citlivější a obnovují se pomaleji než ty v mírném pásmu. Ekologické škody, ke kterým při těžbě dochází – kácení lesů, narušení půdního povrchu, kontaminace –, mají proto dlouhodobější následky. Rozklad toxických složek ropy v půdě trvá v Arktidě zhruba tři desetiletí, zatímco v běžných podmínkách asi pět let.⁷ Při těžbě také dochází k plošné devastaci okolní krajiny. Jen na severozápadní Sibiři bylo na ropných polích a podél ropovodů zničeno 2500 km² vegetace.⁸ Původní obyvatele těžba připravila o přístup k pastvinám pro soby, na kterých závisí jejich živobytí.⁹

Na ropných polích se rovněž spaluje: v Rusku se při těžbě ropy a zemního plynu spálí 3,5 miliardy metrů krychlových plynu ročně.¹⁰ Odpad z těžby – směs vody, nafty a kontaminantů – se namísto do izolovaných úložišť běžně vypouští do prohlubní v terénu okolo vrtů. Odtud často uniká do prostředí, takže přispívá ke kontaminaci řek a jezer toxickými uhlovodíky.¹¹

Ázerbájdžán

Nákupem ázerbájdžánské ropy Česká republika nejenže přispívá ke znečištění Kaspického moře. Především ale přímo financuje zkorumpovaný, autoritativní režim. Většina peněz končí v kapsách nejvyšších státních úředníků, na úkor chudých obyvatel země.

Většina ázerbájdžánských ropných polí se nachází na dně nebo březích Kaspického moře, které je s odhadovanými až 250 miliardami barelů ropy jedním z klíčových světových nalezišť.¹² Ropu zde vedle Ázerbájdžánu těží

6 US Department of Energy – Energy Information Administration: Russia: environmental issues, www.eia.doe.gov/emeu/cabs/russenv.pdf, 15.11.2005

7 Baranova, I.A.: Neftedobyča i problemy okružajuščej srody v Rossii, CEE Bankwatch Network, Kiev 2001

8 Tamtéž.

9 Kretzmann, S., et Wright, S.: Drilling to the ends of the Earth: the ecological, social and climate imperative for ending petroleum exploration, Project Underground–Rainforest Action Network, Berkeley–San Francisco 1998

10 Baranova, I.A.: Neftedobyča i problemy okružajuščej srody v Rossii, CEE Bankwatch Network, Kiev 2001

11 Tamtéž.

12 Caspian Sea region oil and gas reserves, US Department of Energy – Energy Information Administration, Washington D.C. 2002

2 Baranova, I.A.: Neftedobyča i problemy okružajuščej srody v Rossii, CEE Bankwatch Network, Kiev 2001

3 Tamtéž.

4 Tamtéž.

5 Kretzmann, S., et Wright, S.: Drilling to the ends of the Earth: the ecological, social and climate imperative for ending petroleum exploration, Project Underground–Rainforest Action Network, Berkeley–San Francisco 1998

také Kazachstán, Rusko, Turkmenistán a Írán. V současné době dochází ročně po Kaspickém moři k deseti tisícům pohybů ropných tankerů, na dně moře vede několik ropovodů a plánují se další.

Na počátku 20. století činily roční úlovky kaspického jesetera 50 tisíc tun a Kaspické moře pokrývalo 80 % světové konzumace kaviáru. Dnes úlovky klesly zhruba o 90% a ryba se dostala na pokraj vyhynutí.¹³ Zatímco ještě v roce 1985 byl úlovek jesetera 30 tisíc tun, roku 1995 už činil jen 5672 tuny.¹⁴ Jednou z příčin tohoto stavu – vedle nadměrného lovu, odpadních vod a stavby přehrad – je masivní znečištění moře vinou těžby ropy z hlubokomořských vrtů. Populace kaspického lososa se snížila dokonce šestačtyřicetkrát. Populace tamních candátů a langust jsou na pokraji vyhynutí.¹⁵ Pokud bude objem těžby i lovu ryb dále stoupat, může podle biologů do deseti let dojít ke zničení ekosystému moře a k úplnému vyhubení jak jesetera, tak i některých dalších druhů živočichů.¹⁶

Pokud by nebyla hlubokomořská ložiska otevřena, mohly mít kaspické státy podle některých odhadů dnes příjmy z prodeje ryb a kaviáru vyšší, než vydělají z prodeje surové ropy. Zatímco cena barelu ropy se pohybuje na úrovni 50 – 70 dolarů, kilogram kaviáru se dá na západních trzích prodat až za 5 000 až 30 000 dolarů (stav z roku 2002).^{17 18} Příjmy zemí kaspického regionu z prodeje ryb a kaviáru byly v dobách největšího rozvoje rybolovu, tedy začátkem dvacátého století, asi šesti miliard tehdejších dolarů ročně.

Příjmy z prodeje ropy tvoří více než 50 % státního rozpočtu Ázerbajdžánu a přibližně 90 % exportu země.^{19 20 21} Od vyhlášení nezávislosti (1991) do roku 2004 získal Ázerbajdžán exportem ropy téměř devět miliard dolarů.

Statistické bohatství státu ostře kontrastuje s tím, že podle údajů Světové banky polovina Ázerbajdžánců žije pod národní hranicí chudoby.²² Ačkoliv země má obrovské zdroje přírodního bohatství, zemní plyn se na venkov nedodává, elektřina pak s každodenními několikahodinovými výpadky.

13 EcoISP / Environmental News Service: Caspian Sea Sturgeon Victims of World's Taste for Caviar (2002)

14 Caspian Environment Programme: Caspian Transboundary Diagnostic Analysis (2004)

15 Caspian Environment Programme: UNIDO Caspian pollution report (1998)

16 Speer, L., Lauck, L., Pikitch, E., Boa, S., Dropkin, L., et Spruill, V.: Roe to ruin – the decline of the sturgeon in the Caspian Sea and the road to recovery, Natural Resources Defense Council/WCS/SeaWeb, 2000

17 Tamtéž.

18 Knight S.: UN suspends trade in caviar, The Times, 1. 3. 2006

19 State Oil Fund of Azerbaijan Republic: Annual Reports (2004, 2003)

20 The State Statistical Committee of the Azerbaijan Republic: Statistical Yearbook (2004, 2003)

21 World Bank, IMF Direction of Trade Statistics, CIA World Factbook

22 Human Development Reports - <http://hdrstats.undp.org/indicators/25.html>

V žebříčku globálního indexu korupce Transparency International zaujal Ázerbajdžán 150. místo ze 180 hodnocených zemí.²³ Uplácení nabylo za poslední desetiletí gigantických rozměrů. Paralyzuje ekonomiku i veřejný život. Nejmasivnější je přitom právě v ropném průmyslu.

Soudní procesy posledních let ukazují, že tahouny korupce jsou v Ázerbajdžánu nejvyšší státní úředníci. Viktor Kožený přiznal, že vozil do Baku v kufrech miliony dolarů a za další desetitisíce dárky pro dřívějšího prezidenta Gejdara Alijeva. Úplatky bral s největší pravděpodobností i Alijevův syn, dřívější generální ředitel Státní ropné společnosti a současný prezident státu.

Snaha o co nejvyšší export suroviny z Ázerbajdžánu – tedy i odběr Českou republikou – způsobila totální krach zpracovatelského průmyslu. Závody vybudované v sovětských dobách, které mohly zpracovávat desítky milionů tun ropy ročně, jsou dnes nefunkční. Zatímco za tunu surové ropy lze utržit asi 200 dolarů, tuna meziprojektu vydělá až 2000 dolarů. Zpracování nafty by také mohlo zaměstnat řádově více lidí než těžba. V Ázerbajdžánu je dnes přibližně padesátiprocentní nezaměstnanost a 2 miliony lidí kvůli nedostatku práce republiku opustily. Orientace na export ropy tak dostává do pasti celou ekonomiku.

Centralizace ekonomiky ale způsobuje i problémy politické. Proud ropných dolarů je v rukou úzké skupiny lidí, kteří tak mají dlouhodobě zajištěnu kontrolu nad celým státem. dosud všechny volby v Ázerbajdžánu, s výjimkou prvních v roce 1991 označila OBSE za zfalšované.^{24 25} Mocenský klan bývalého generála KGB Gejdara Alijeva založil správu státu na nelítostném potírání opozice a brutálním potlačování všech projevů občanské nespokojenosti. Po jeho smrti v roce 2003 převzal úřad syn Ilham – komentátoři začali Ázerbajdžán označovat za první monarchii v bývalém postsovětském prostoru. A zisky z prodeje ropy do České republiky ji financují.

2 Hliník

Hliník je po oceli druhý nejpoužívanější kov. Světová spotřeba přitom stále roste a pro hliník se nacházejí nová a další uplatnění. Je ceněn pro svoji

23 The 2006 Transparency International Corruption Perceptions Index - <http://www.infoplease.com/ipa/A0781359.html>

24 Statement of preliminary findings and conclusions – parliamentary election in Azerbaijan, OSCE, MÍSTO VYDÁNÍ 2005

25 Republic of Azerbaijan – presidential election. OSCE/ODIHR election observation report, OSCE MÍSTO VYDÁNÍ 2003

nízkou váhu, korozivzdornost a odolnost. Využívá se při výrobě automobilů, lodí, letadel či ve stavebnictví. Na jeden osobní automobil se spotřebuje kolem 130 kilogramů hliníku.²⁶ Vyrábějí se z něj také produkty denní spotřeby: nápojové plechovky, víčka na jogurty, obaly na čokolády, paštiky či zubní pasty. A tvoří rovněž jednu z komponent hojně používaného potravinového obalu tetrapak.

Země původu

Hliník se získává poměrně komplikovaně z bauxitu - rudy bohaté na oxid hlinitý sloučený s vodou. K jeho produkci lze použít také další horninu, laterit, který je však v porovnání s bauxitem chudší na Al_2O_3 .

Největším světovým producentem bauxitu je Austrálie, která se na globální těžbě podílí asi jednou třetinou. Mezi klíčové dodavatele dále patří Brazílie, Jamajka, západoafrická Guinea, Indie a Čína. V Evropě leží menší bauxitové doly v Řecku, Maďarsku, Itálii a jižní Francii.

Ekologické důsledky

Bauxit se těží ve velkých povrchových dolech, které často vyžadují masivní zábor území, vystěhování místních obyvatel a vytlačují zemědělství i přírodní vegetaci. Například bauxitový důl Weipa v severovýchodní Austrálii bývá považován za jeden z nejkontroverznějších těžebních projektů na světě vůbec. Ložiska bauxitu se často nacházejí v rovníkových oblastech, zakládání dolů je proto často spojeno s ničením rozsáhlých ploch tropických pralesů. Důl Juriti Velho, který v Brazílii plánuje společnost Alcoa, největší světový výrobce hliníku, si kupříkladu vyžádá vykloučení 8000 hektarů pralesa a vystěhování 1800 rodin.²⁷ Na Jamajce je těžba hliníku hlavní příčinou odlesňování: na ostrově jí padlo za obět' přes 5000 hektarů lesa.²⁸

Z vytěžené bauxitové rudy se získává oxid hlinitý, ze kterého se poté elektrolýzou v rafinériích při teplotě kolem 950 °C vyrábí samotný hliník. Při těžbě a zpracování bauxitu vzniká mimořádné množství hlušiny: na tunu vyrobeného hliníku připadá 50 tun odpadu²⁹. Ze čtyř tun vytěženého bauxitu lze získat přibližně jednu tunu čistého hliníku. Jednou z odpadních látek, které při výrobě hliníku vznikají ve velkém množství, je toxický odpad, známý jako červený kal.

Výroba hliníku z bauxitu je extrémně energeticky náročná. Na výrobu kilogramu kovu se spotřebuje 47,5 kWh elektřiny. Pro srovnání: výroba

26 Bauxite mining sustainably, The Minerals, Metals & Materials Society, Warrendale 2005

27 Switkes, G.: Foiling the aluminium industry: a toolkit for communities, activists, consumers, and workers, International Rivers Network, Berkeley 2005

28 Tamtéž.

29 Metal and environmental space, Friends of the Earth, London 1997

kilogramu skla při 50% podílu recyklované suroviny si vyžádá pouze 2,1 kWh energie, kilogram pocínovaného plechu potom 9,25 kWh.³⁰ Už začátkem devadesátých let byla spotřeba elektřiny ve světových hliníkárnách vyšší než celková poptávka všech afrických zemí dohromady.³¹

Kvůli hliníkárnám se často staví velké hydroelektrárny, které je zásobují energií. V poslední době se např. vede spor o obří přehradu u islandského Kárahnjúkaru, která by měla napájet velkou rafinerii hliníku společnosti Alcoa. Island sice žádný bauxit nemá, ale vláda spoléhá na konkurenční výhodu z výroby levné elektrické energie. Záměr ovšem vyvolal na Islandu i v zahraničí široký odpor kvůli zaplavení neporušené severské přírody; z ekonomických důvodů jej kritizovala i OECD.³² Ovšem podobných projektů byly a jsou dodnes desítky.³³ Třeba ruské přehradu Bratskaja a Krasnojarskaja zásobují největší a druhou největší hliníkárnou na světě: dohromady se kvůli nim muselo vystěhovat přes 123 000 lidí.³⁴

Během chemických reakcí při výrobě hliníku unikají dále do ovzduší různé toxické látky, například fluór, což se samozřejmě neobejde bez negativních dopadů. Mezi nešpinavější továrny bývalého Československa patřila hliníkárna ve Žiaru nad Hronom, která nesla odpovědnost za devítinásobně vyšší výskyt alergických onemocnění ve žiarském okrese ve srovnání se slovenským průměrem a chudokrevnost zhruba poloviny místních dětí³⁵.

Po rozpadu Sovětského svazu se nově vzniklé státy otevřely zahraničním investicím a soukromému kapitálu. V důsledku toho zde také došlo k růstu těžby bauxitu (i dalších rud) a produkce hliníku pro vývoz. Systém produkce a výroby hliníku však převzal staré technologie, které s sebou nesou mnohé ekologické dopady. Současná praxe těžby a výroby v Rusku přitom přes relativní zlepšení v posledních letech stále neodpovídá standardům běžným v evropských zemích či USA.³⁶

30 Čurda D., et Fuchsová, A.: Ekologická bilance – hodnocení životního cyklu, Vysoká škola chemicko technologická, Praha 1996

31 Young, J.E.: Mining the Earth. Worldwatch Paper 109, Worldwatch Institute, Washington DC 1992

32 To dam or not to dam? Five years on from the World Commission on Dams, WWF, Gland 2005

33 Switkes, G.: Molten rivers: the aluminium and hydroelectric dams connection, International Rivers Network, 2003

34 Switkes, G.: Foiling the aluminium industry: a toolkit for communities, activists, consumers, and workers, International Rivers Network, Berkeley 2005

35 Zamkovský, J.: Malé je krásné, velké je dotované: o tristnej ceste žiarskych hliníkarov do Európy, Priatelja Zeme Slovensko, Ponická Huta 1999

36 Henzler, M.: Environmental impacts of direct foreign investment in the mining sector: the Russian federation and Kazakhstan, 2002

Spotřeba a recyklace hliníku

Globální roční spotřeba hliníku se pohybuje mezi 35-40 milióny tun. Z toho pouze asi 13 miliónů tun je vyrobeno z recyklovaného materiálu.³⁷ V roce 2003 bylo v zemích dnešní EU spotřebováno ve výrobě 10,7 milionů tun hliníku. Primární produkce v zemích EU je přitom v současnosti asi 2,9 milionů tun. Evropa je tedy kvůli svým malým zásobám silně závislá na dovozu hliníku. K vymanění se z této závislosti a ke snížení ekologických škod, které těžbu a zpracování přírodní suroviny doprovázejí, může přispět pouze snížení spotřeby hliníku nebo jeho důsledná recyklace.

Česká republika v roce 2004 spotřebovala zhruba 130 000 tun hliníku. O jeho jednotlivých aplikacích je údajů již méně. Starší – už zhruba deset let stará – data hovoří o přibližně 12 000 tunách hliníkových obalů ročně, z toho recyklováno bylo pouze asi 13 procent.³⁸ Nejde o zanedbatelné množství: zbývajících, vyhozených 11,5 kilotuny by stačilo na výrobu 523 dopravních letadel Boeing 737.³⁹ Je přitom pravděpodobné, že toto množství se zejména v souvislosti s proměnami trhu s nápoji a balicích technologií od té doby zvýšilo.

Tabulka Dovoz hliníku do České republiky

Hliník a výrobky z hliníku (v tunách)

	Dovoz	Vývoz
1999	228 102	169 513
2000	247 218	166 650
2001	257 786	159 163
2002	295 457	174 037
2003	322 569	196 400
2004	380 454	246 628

Tabulka: Hlavní dodavatelé hliníku do České republiky v letech 1999-2004

Rok Hlavní dodavatelé (tisíce tun)

37 International Aluminium Institute: Aluminium for future generations, www.world-aluminium.org/iai/publications/documents/update_2004.pdf, 4.10.2005

38 Půhoný, K.: Podklady pro stanovení potenciálů a cílů uzavírání materiálových cyklů obalů, EKOVEL pro MŽP, Praha 2001

39 Výpočet podle Farrell, L., Sampat, P., Sarin, R., et Slack, K.: Dirty metals: mining, communities and the environment, Earthworks/Oxfam America, Washington D.C./Boston 2004

1999	Rusko (79 tis.), Německo (42 tis.), Slovensko (20 tis.), Rakousko (12 tis.)
2000	Rusko (68 tis.), Německo (59 tis.), Slovensko (16 tis.), Polsko (12 tis.)
2001	Rusko (63 tis.), Německo (52 tis.), Maďarsko (19 tis.), Slovensko (17 tis.)
2002	Rusko (79 tis.), Německo (54 tis.), Rakousko (21 tis.), Slovensko (21 tis.)
2003	Rusko (91 tis.), Německo (63 tis.), Polsko (23 tis.), Maďarsko (18 tis.)
2004	Rusko (97 tis.), Německo (77 tis.), Polsko (28 tis.), Slovensko (27 tis.)

Zdroj: Český statistický úřad

Hliník má přitom jedinečné vlastnosti pro recyklaci. Lze jej opakovaně používat, aniž by se zhoršovala jeho kvalita. Recyklace hliníku je navíc oproti jeho výrobě energeticky mnohem méně náročná. Roztavení a recyklace hliníkového odpadu ušetří asi 97 % energie, které by bylo potřeba k výrobě kovu z primární suroviny.⁴⁰ Recyklace tuny hliníku předejde vypuštění asi 9 tun CO₂ekvivalentu skleníkových plynů.⁴¹

Vyseparovaný hliník má široké použití: drtí se a ve formě granulí či prášku se používá jako redukční činidlo při výrobě oceli nebo jako součást slitin se železem, k výrobě pyrotechnických produktů nebo se taví a vyrábí se z něj například nové nápojové plechovky.

Hlavní příčinou, proč systém recyklace hliníku v České republice nefunguje, jsou špatné recyklační služby: doposud není zaveden komplexní systém sběru hliníkového odpadu. Chybí také informační programy pro veřejnost. Ani zájem ze strany zpracovatelů není velký. Přesto u nás funguje již několik firem, které se sběrem a recyklací hliníkového odpadu zabývají. Vyseparovaný hliník odebírají například specializované firmy EkoMetal Recycling Rýmařov a Alutherm CZ Mníšek pod Brdy; někdy jej také vykupují sběrné dvory.

3 Tantal

Tantal je poměrně vzácný, tvrdý, leskle modro-šedý kov. Využívá se zejména pro své neobyčejné vlastnosti: extrémní odolnost proti korozi, velkou pevnost, dobrou opracovatelnost, odolnost vůči kyselinám a dobrou vodivost.

40 Statistická data k 31.12. k Surovinové politice v oblasti nerostných surovin a jejich zdrojů schválené usnesením vlády č. 1311 ze dne 13.12.2004, Ministerstvo průmyslu a obchodu, Praha 2005

41 Towards thematic strategy on the prevention and recycling of waste. COM(2003) 301final, European Commission, Brussels 2003

Takové charakteristiky jej předurčují především ke dvěma aplikacím. Protože nereaguje s tělesnými tekutinami, používá se v chirurgických nástrojích a implantátech. Hlavní využití však tantal nachází při výrobě elektronických součástek, hlavně tantalových kondenzátorů. Dokáže totiž na svém povrchu vytvořit mimořádně tenkou vrstvu oxidu, což elektrolytickému kondenzátoru zaručuje velkou kapacitu při zachování velmi malé velikosti. Výrobci elektroniky se snaží své zboží stále zmenšovat a tantal je prostředkem, který jim to umožňuje. Tantalové součástky tak najdeme téměř v každém počítači či mobilním telefonu.

Stoupající poptávka po stále menších a výkonnějších přístrojích, jako jsou mobilní telefony, počítače, videokamery, tak předznamenává i rostoucí zájem o tantal. Světová spotřeba se každoročně zvyšuje o 8-12 % a s ní samozřejmě i cena kovu.⁴²

Zdroje tantalových rud

Ložiska rud, ze kterých se čistý tantal extrahuje (tantalit, euxenit, kolumbit), se nacházejí zejména v Austrálii, Kanadě, Brazílii a v zemích střední Afriky. Většina tantalu na světovém trhu pochází z prvních třech oblastí. Ovšem těžba středoafričského tantalu – zejména z tamního největšího zdroje tantalových rud -z Demokratické republiky Kongo (DRC), bývalého Zairu – má závažné souvislosti a důsledky. V Kongu leží 80 % světových zásob kolumbitu-tantalitu.⁴³ Ten se dobývá podobně jako zlato v devatenáctém století.

Válka v Kongu

DRC, třetí největší africkou zemí, už dlouho sužuje občanská válka. Co do počtu mrtvých se jedná o největší humanitární katastrofu od konce druhé světové války. V letech 1998-2004 zde zemřely téměř čtyři miliony lidí.⁴⁴ Většina z nich nepadla přímo v boji, ale stala se obětí nemocí, podvýživy, ekologické devastace a sociální desintegrace způsobené zuřícím konfliktem. Infekční nemoci, hlad a ekologická degradace rozklad již tak špatně fungujícího sociálního a zdravotnického systému ještě urychlily – všechny tyto faktory jsou nejen důsledkem zuřící války, ale přispívají také k další eskalaci konfliktu.

A přestože se v roce 2002 podařilo dosáhnout relativního klidu zbraní a mezi znesvářenými stranami bylo uzavřeno příměří, ozbrojené jednotky ze

42 Schütz, H., Moll, S., et Bringezu, S.: Globalisation and the shifting environmental burden: material trade flows of the European Union, Wuppertal Institute, Wuppertal 2004

43 MONUC: Why the DRC matters? www.un.org/Depts/dpko/missions/monuc/drc.pdf, 15.11.2005

44 Human Development Report 2005, United Nation Development Programme, New York 2005

sousedních zemí zde spolu s místními rebelujícími skupinami nadále operují. Povstalecké oddíly dodnes zbraně nesložily. Stále dochází k násilí, krvavým incidentům a hrubému porušování lidských práv.⁴⁵ Během posledních let muselo asi 3,4 milionu obyvatel nuceně opustit své domovy.⁴⁶

Mnoho farmářů bylo vyhnáno ze svých pozemků, které se nacházely na území s bohatými ložisky tantalu. Jako alternativu svého živobytí si museli zvolit zaměstnání v dolech, kde se ilegálně těží nerostné suroviny. Zemědělská produkce ve východních oblastech DRC, které jsou velmi bohaté na tantalové rudy a další nerostné suroviny, dnes čítá pouhou desetinu předválečné úrovně.⁴⁷

Oblast se stala vojenskou základnou především pro ozbrojené Demokratické hnutí za osvobození Rwandy (FDLR). Nerostné bohatství této oblasti je magnetem pro sousední státy, které zde profitují z nezákonné těžby.

Podle studie Wuppertalského institutu ovládají ilegální dolování nerostných surovin zejména rebelující konžské jednotky a vojenské oddíly ze Rwandy. Tyto skupiny zpočátku kradly již vytěžené suroviny z legálních dolů; později přímo převzaly kontrolu nad celým odvětvím.⁴⁸ Dobývání nerostů zde navíc probíhá v nelidských podmínkách, k práci jsou často nuceny i děti.⁴⁹ Podle některých odhadů v oblasti severovýchodního Konga v druhé polovině devadesátých let asi 30 % školních dětí přerušilo studium, protože byly okolnostmi donuceny zapojit se do ilegální těžby tantalových rud.⁵⁰

V honbě za bohatým tantalovým výtěžkem jsou v DRC také káceny tropické pralesy v místních národních parcích. Populace slonů v národním Parku Kahuzi-Biega byla v důsledku ilegální těžby a vývozu tantalu téměř vyhubena, dramaticky poklesl i počet goril.⁵¹ Podobně dopadla rezervace zvěře Okapi.

45 DRC – North-Kivu: Civilians pay the price for political and military rivalry, Amnesty International, 2005

46 MONUC: Why the DRC matters?, www.un.org/Depts/dpko/missions/monuc/drc.pdf, 15.11.2005

47 Human Development Report 2005, United Nation Development Programme, New York 2005

48 Renner, M.: The anatomy of resource wars. Worldwatch Paper 162, Worldwatch Institute, Washington D.C. 2002

49 Schütz, H., Moll, S., et Bringezu, S.: Globalisation and the shifting environmental burden: material trade flows of the European Union, Wuppertal Institute, Wuppertal 2004

50 Essick, K: Guns, money and cell Phones. The Industry Standard Magazine Jun 11, 2001, www.thestandard.com/article/0,1902,26784,00.html, 11.10.2005

51 Renner, M.: The anatomy of resource wars. Worldwatch Paper 162, Worldwatch Institute, Washington D.C. 2002

Navíc výtěžky z ilegální těžby, kterou kontrolují ozbrojené skupiny, jsou investovány především do jejich dalšího vyzbrojování. Vývoz tantalu tak přímo financuje válku. Existuje zde tedy přímé spojení mezi nezákonným dobýváním tantalových rud, občanskou válkou, porušováním lidských práv a exploatací místních přírodních zdrojů.⁵²

Nezákonné dolování pokračuje i po uzavření příměří. Rada bezpečnosti OSN na problém ilegální těžby přírodních zdrojů v DRC poukázala naposledy v říjnu 2005.⁵³

Tantal z Konga v mobilu

Mezinárodní centrum pro studium tantalu a niobu (TIC) – sdružení velkých korporací v Evropě, USA, Kanadě, Japonsku i jinde, jež obchodují s tímto kovem nebo jej využívají – vyzvalo členské společnosti, aby čerpaly pouze z legálních zdrojů. Velké globální korporace skutečně anoncovaly, že hodlají „krvavý“ tantal bojkotovat. Ovšem výsledkem bylo pouze to, že se ilegálně vytěžené rudy pašují do Rwandy, Ugandy a Burundi, odkud jsou reexportovány legální cestou.⁵⁴

Rebelské skupiny ze Rwandy, Ugandy a Burundi plní přírodní zdroje v DRC a převážejí suroviny do svých zemí. Zde využívají služeb mezinárodních dopravních společností, pomocí nichž se tantalové rudy dostávají k rukám zpracovatelských firem. Skutečný původ tantalu se tímto mechanismem obratně zakrývá, takže papírově se zdá být v pořádku. Sousední země se tak z roku na rok staly na mezinárodním trhu významnými dodavateli nerostů, které vůbec netěží.

Zpracovatelské závody vyrábějí z rud tantalový prášek, tantalová vedení aj. Na světě jich je asi dvacet, z toho čtyři jsou schopné dodávat tantalový prášek použitelný v elektronice.⁵⁵ Z tantalového prášku se vyrábějí kondenzátory a jiné elektronické součástky. Společnosti, jako jsou Nokia, Intel či Ericsson, je poté montují do spotřebního zboží, se kterým každý z nás přichází téměř každodenně do styku – mobilní telefony, počítačové čipy či audio a video technika. Na své cestě z ilegálních dolů v Kongu do spotřební elektroniky vystřídá tantal nejméně deset vlastníků.⁵⁶ Původ kovu

v přístrojích tedy téměř není možné vystopovat. Obchodní společnosti a výrobci pochopitelně nezveřejňují své zdroje, neboť jsou součástí jejich podnikatelského know-how. Obchod s rudami se navíc vymyká jakékoli mezinárodní kontrole či regulaci. Manažer společnosti Nokia pro životní prostředí Outi Mikkonen to komentoval: „*Okamžitě, jak jsme se o situaci dozvěděli, jsme se ptali našich dodavatelů, zda tantal nepochází ze zdrojů v DRC. Všechno, co můžeme udělat, je zeptat se. Když řeknou, že ne, my jim věříme.*“⁶⁷

Reakce světového společenství

V roce 2001 zveřejnila Rada bezpečnosti OSN zprávu o situaci v Kongu. Podle ní znepřátelené vojenské skupiny v DRC vydělávají na ilegální těžbě rud asi 20 milionů dolarů měsíčně. Rada bezpečnosti proto doporučila zavést embargo na vývoz i dovoz vybraných produktů – tantalu, zlata, diamantů a tropického dřeva – ze Rwandy, Ugandy a Burundi, dokud tyto země nebudou schopny prokázat, že nejsou zapojeny do porušování lidských práv a ekologické devastace v DRC.⁵⁸ Tento apel však zůstal bez odezvy.

Evropská komise zatím neshledala potřebu jednat na vlastní pěst a odvolává se na činnost OSN.⁵⁹ EU navíc v devadesátých letech přestávala dovážet surové tantalové rudy a postupně je nahradila dovozem již upraveného kovu, u něhož je ještě obtížnější vysledovat původ (prášek, dráty, hotové kondenzátory).

Tantal v České republice

Tantal je běžnou součástí spotřebního zboží prodávaného na českém trhu. Je pravděpodobné, že část výrobků obsahuje kov, který pochází z konžské rudy. Dokázat to, ale ani s jistotou vyloučit to ovšem nejde: brání tomu komplikovaný řetězec obchodních vztahů.

Země EU-15 v posledních letech dovážely od 500 do 4000 tun tantalových materiálů ročně. Z českého hlediska je zvláště pikantní, že drtivá většina dovozů pocházela ze dvou zemí: USA a České Republiky.⁶⁰

52 Essick, K: Guns, money and cell Phones. The Industry Standard Magazine Jun 11, 2001, www.thestandard.com/article/0,1902,26784,00.html, 11.10.2005

53 UN Security Council: Resolution 1635 (2005), www.monuc.org/downloads/Res_1635En.pdf, 15.11.2005

54 Schütz, H., Moll, S., et Bringezu, S.: Globalisation and the shifting environmental burden: material trade flows of the European Union, Wuppertal Institute, Wuppertal 2004

55 Cuvelier, J., Raeymaekers, T., Herman, M.-O., et Vermaerke, P.: Supporting war economy in the DRC: European companies and the coltan trade, International Peace Information Service, Antwerp 2002

56 Essick, K: Guns, money and cell Phones. The Industry Standard Magazine Jun 11, 2001,

www.thestandard.com/article/0,1902,26784,00.html, 11.10.2005

57 Essick, K: Guns, money and cell Phones. The Industry Standard Magazine Jun 11, 2001, www.thestandard.com/article/0,1902,26784,00.html, 11.10.2005

58 Essick, K: Guns, money and cell Phones. The Industry Standard Magazine Jun 11, 2001, www.thestandard.com/article/0,1902,26784,00.html, 11.10.2005

59 Schütz, H., Moll, S., et Bringezu, S.: Globalisation and the shifting environmental burden: material trade flows of the European Union, Wuppertal Institute, Wuppertal 2004

60 Schütz, H., Moll, S., et Bringezu, S.: Globalisation and the shifting environmental burden: material trade flows of the European Union, Wuppertal Institute, Wuppertal 2004

Největší díl tantalu dováženého do České republiky pochází z Německa a Velké Británie. Tyto země nemají žádné přírodní zdroje tantalových rud: je tedy evidentní, že jde o reexport. Vývoj je oproti dovozu minimální. Továrna společnosti AVX – firmy, která pokrývá asi čtvrtinu globálního trhu s tantalovými kondenzátory – v Lanškrouně patří mezi důležité světové výrobce.

Graf: Dovoz a vývoz tantalu do a z České republiky (tantal netvářený, odpad, šrot, prášek)

	dovoz:	vývoz:
1999:	151,234 t	13,845 t
2000:	219,250 t	45,751 t
2001:	126,652 t	41,396 t
2002:	117,193 t	37,238 t
2003:	150,829 t	52,782 t
2004:	231,912 t	63,718 t

Zdroj: Český statistický úřad

4 Sója

Cerrado je unikátní biotop, který se táhne napříč jižní Brazílií. S více než 200 miliony hektarů původně pokrýval bezmála čtvrtinu země.⁶¹ Považuje se za druhově nejbohatší typ savany na světě. Tvoří jej mozaika různých druhů vegetace, kde se střídají travnaté plochy se suchými lesy či křovinami a protínají je galeriové porosty podél řek. Pláně jsou domovem řady vzácných druhů zvířat, včetně pitoreskního vlka hřivnatého či mravenečníka velkého, jaguára, pásovce obrovského nebo nandu pampového.⁶² Roste zde asi 10 000 druhů rostlin, z nichž skoro polovina je endemité: nevyskytuje se nikde jinde na světě.⁶³

Zvláštní svět savany cerrado ovšem rychle mizí. Pouhého 1,7 % biotopu je chráněno coby přírodní rezervace, zatímco třeba v tropickém lese brazilské Amazonie míra ochrany činí 4,6 %.⁶⁴ Koncem devadesátých let už člověk narušil skoro 80 % celkové plochy cerrado⁶⁵ – z toho asi 80 milionů hektarů

61 Soy expansion – losing forests to fields, WWF, Zurich 2003

62 Conservation International: Biodiversity hotspots – Cerrado - Biodiversity, www.biodiversityhotspots.org/xp/Hotspots/cerrado/biodiversity.xml, 5.9.2005

63 Casson, A.: Oil palm, soybeans & critical habitat loss, WWF 2003

64 Dros, J.M.: Managing the soy boom: two scenarios of soy production expansion in South America, AIDenvironment pro WWF, Amsterdam 2004

65 Casson, A.: Oil palm, soybeans & critical habitat loss, WWF 2003

už bylo kompletně vyklučeno.⁶⁶ Nejdůležitější příčinou je explozivní rozvoj pěstování sóji.

Exportní monokultury

Miliony hektarů savany a lesů se rapidně mění v obrovská monotónní pole, která produkují sóju na export. Obětí ovšem nejsou pouze přírodní biotopy, ale také drobní zemědělci. Tradičně se na tuto plodinu specializovaly rodinné, v průměru třicetihektarové farmy.⁶⁷ V posledních desetiletích ovšem jejich roli přebírají gigantické latifundie, které hospodaří až na 50 000 hektarech.⁶⁸ Malí rolníci jsou z úrodných oblastí vytlačováni, odcházejí do městských slumů nebo do amazonského pralesa, kde následně přispívají k jeho vypalování či kácení.⁶⁹ Cerrado se mění v brazilský Divoký západ, zemi kontrolovanou mocnými sojovými barony.

Brazilské cerrado ovšem není jediným místem, kde pěstování sóji vytlačuje původní biotopy a mění je v umělé, intenzivně obhospodařované monokultury. Pod tlakem se ocitá rovněž sousední Argentina, tropické pralesy v Amazonii nebo druhově bohatá křovinatá krajina Chaco na severu Paraguay. Podle Centra pro aplikovaný výzkum biodiverzity Conservation International: *"Během uplynulých tří desetiletí se kultivace sóji stala jednou z nejvýznamnějších hrozeb tropické biodiverzity."*⁷⁰

Plošné lány způsobují masivní erozi půdy. Intenzivní průmyslová produkce je založena na vysokých dávkách umělých hnojiv a pesticidů. Důsledkem je pak znečištění vody a půdy a otravy lidí v agrárních oblastech.⁷¹ Například spotřeba NPK hnojiv v Brazílii v letech 1970 - 1990 stoupla třicetkrát.⁷² Mezi používané látky patří také řada pesticidů, které působí jako endokrinní disruptory, například endosulfan nebo 2,4-D.⁷³ Monokulturní pěstování geneticky modifikované sóji v Argentině omezilo díky odlišné technologii erozi, ale zvýšilo spotřebu herbicidů oproti konvenční produkci na dvojnásobek: poptávka po glysofátu, neselektivním přípravku společnosti

66 Tengas, B., et Nilsson, B.R.: Soybean: where is it from and what are its uses, WWF Sweden, Stockholm 2002

67 Casson, A.: Oil palm, soybeans & critical habitat loss, WWF 2003

68 Casson, A.: Oil palm, soybeans & critical habitat loss, WWF 2003

69 Carvalho, R.: The Amazon towards the "soybean cycle", Amigos da Terra Programa Amazonia, Sao Paulo 1999

70 Niesten, E.T., Rice, R.R., Ratay, S.M., Paratore, K., Hardner, J.J., et Fearnside, P.: Commodities and conservation: the need for greater habitat protection in the tropics, Center for applied biodiversity Science at Conservation International, Washington D.C. 2004

71 Tengas, B., et Nilsson, B.R.: Soybean: where is it from and what are its uses, WWF Sweden, Stockholm 2002

72 Tamtáž.

73 Tamtáž.

Monsanto, zde mezi roky 1997 a 2003 stoupla skoro jedenáctkrát.⁷⁴ Místní agronomové už nyní varují před důsledky. Postřiky jednak poškozují zdraví obyvatel okolních vesnic, jednak přispívají k šíření rezistentních plevelů a sterilizaci půdy.⁷⁵

Český import sóji

Až do konce šedesátých let bylo pěstování sóji soustředěno do zemí mírného pásma. Poté však začala masivní expanze této plodiny, především v teplých zemích Latinské Ameriky. V letech 1961-2002 se produkce zvýšila z 27 milionů na 180 milionů tun, do roku 2020 má podle prognózy FAO dosáhnout asi 240 milionů tun.⁷⁶

Česká republika v roce 2004 dovezla celkem asi 670 tisíc tun různých sojových komodit, z toho přes 590 tisíc tun připadá na sojové pokrutiny. Český import sóji se tedy používá především jako krmiva.

Tabulka: Dovoz sojových komodit do České republiky v roce 2004

Komodita	Dovoz (tuny)
Sojové boby	22 968
Sojová mouka nebo krupice	12 368
Sojový olej	46 191
Sojové pokrutiny	591 121

Zdroj: Český statistický úřad

Podle celních deklarací pochází většina importu z evropských zemí: 92 % českého dovozu sojových pokrutin formálně pochází z Německa, 61 % sojových bobů je na papíře německých nebo nizozemských. Samozřejmě jde o evidentní reexport. V EU-15 pocházelo v roce 2001 pouhých 6 % sojových bobů z vlastní produkce, zatímco 52 % tvořil dovoz z Brazílie a po 4 % z Paraguay a Argentiny; 95 % sojových pokrutin spotřebovaných ve státech patnáctky bylo jihoamerického původu se srovnatelným podílem argentinských a brazilských.⁷⁷ Lze tedy předpokládat, že většina nebo velká část české spotřeby je rovněž z Brazílie a dalších zemí Jižní Ameriky.

74 Branford, S. (2004) Argentina's bitter harvest, New Scientist 2443: 40-43

75 Tamtéž.

76 Niesten, E.T., Rice, R.R., Ratay, S.M., Paratore, K., Hardner, J.J., et Fearnside, P.: Commodities and conservation: the need for greater habitat protection in the tropics, Center for Applied Biodiversity Science at Conservation International, Washington D.C. 2004

77 van Gelder, J.W., et Dros, J.M.: Corporate actors in the South American soy production chain, Profundo/AIDenvironment pro WWF Switzerland, Castricum/Amsterdam 2002

Drcení sojových bobů dává v průměru 79 % pokrutin a 18 % oleje.⁷⁸ Zkrmování sojových pokrutin dovážených do České republiky by tedy mohlo vyžadovat kolem 750 000 tun bobů. Průměrný globální výnos sóji činí 2,3 tuny na hektar, ovšem se značnými regionálními rozdíly.⁷⁹ V Brazílii je to 2,2 t/ha, zatímco v Itálii, která dosahuje nejlepších výsledků na světě, 3,7 t/ha.⁸⁰ Pokud pracujeme se světovým průměrem, český dovoz sojových pokrutin ke krmení spotřebuje asi 325 000 hektarů půdy v zahraničí, pravděpodobně vesměs v Jižní Americe: tedy ekvivalent asi 4 % plochy České republiky.

V České republice bylo v roce 2003 sójou oseto bezmála 7700 hektarů a sklizeň dosáhla skoro 12 tisíc tun.⁸¹

5 Káva

Kávovník je stálezelený tropický keř, pocházející z horských lesů Etiopie, dnes však rostoucí na všech kontinentech mimo Evropu, v pásu mezi obratníkem Raka a Kozoroha. Je pěstován především v hornatých krajinách. Vyžaduje teplé a vlhké podnebí bez velkých teplotních výkyvů.⁸²

Na kávu druhu arabica připadá 70 % světové produkce, zbytek tvoří druh robusta. Arabica je obecně kvalitnější a výnosnější, avšak také náročnější na pěstování – roste v nadmořské výšce mezi 1000 a 2000 metry, kdežto robusta se pěstuje do úrovně 700 metrů nad mořem.

Kvalita kávy závisí ve velké míře na podmínkách pěstování, způsobu sklizně a následném zpracování. Více než polovina kávy pochází od drobných pěstitelů, kteří neobhospodařují více než 5 hektarů. Ačkoliv bývají většinou potravinově soběstační, káva pro ně představuje hlavní nebo velmi významný zdroj příjmu.⁸³ Tito drobní pěstitelé většinou pěstují kávu tradiční, tzv. „stinnou metodou“. Kávovníku se totiž nejlépe se daří, když vyrůstá na poli ve stínu jiných stromů. Tento způsob „stinného“ pěstování sice zpomaluje dozrávání kávových plodů, ale současně podporuje větší tvorbu přírodního cukru v plodech, takže plody pak obsahují méně kofeinu a mají lepší chuť.

78 Tamtéž.

79 Tamtéž.

80 Tamtéž.

81 Situační a výhledová zpráva: Olejiny, Ministerstvo zemědělství, Praha 2004

82 World Wildlife Fund - http://panda.org/about_wwf/what_we_do/policy/agriculture_environment/commodities/

83 Spilling the Beans on Coffee Trade. The Fairtrade Foundation, 2003 - <http://www.fairtrade.org.uk/downloads/pdf/spilling.pdf>

Stále větší část kávy se však pěstuje monokulturně na větších plantážích na přímém slunci. Tento způsob urychlující dozrávání plodů a poskytující vyšší výnosy se začal prosazovat v 70. a 80. letech. Pěstování na přímém slunci se však neobejde bez používání množství chemických hnojiv a pesticidů, které mají velmi negativní dopad jak na životní prostředí, tak na zdraví samotných pěstitelů. (Vláda Kostariky např. doporučuje používání 30 kilogramů dusíku na hektar a rok. Přitom při pěstování ve stínu je dusík třeba jen málo nebo vůbec)⁸⁴. Navíc intenzivní monokulturní pěstování kávovníků s eliminací doprovodných plodin zvyšuje erozi půdy (káva totiž často roste ve svazích).⁸⁵ Intenzivní pěstování kávy se také často stěhuje a vyčerpaná půda je vhodná pro zemědělství jen krátkodobě, poté pro pastvu dobytka, až se bez péče stane neproduktivní.

Důsledkem tohoto typu produkce kávy a související deforestace jsou ničeny přírodní ekosystémy, které už nemohou být nikdy zcela obnoveny (alespoň není znám jediný případ, kdyby se tak stalo). Navíc počet plantáží přecházejících na intenzivní pěstování kávy na přímém slunci se stále zvyšuje. Velké jednodruhové plantáže kávy pěstované na slunci způsobují velké ztráty na biodiverzitě – např. podporují 90% úbytek druhů ptáků.⁸⁶

Nejlepší podmínky pro pěstování kávovníků – horské tropické lesy – jsou velmi různorodými a křehkými ekosystémy. Devatenáct z pětadvaceti center světové biologické diverzity – takzvaných biodiversity hotspots – jsou zároveň významné oblasti pěstování kávy.⁸⁷

Kde se káva pěstuje

Největším producentem kávy je Brazílie (přes 1/3 celkové produkce) a hned po ní je to Vietnam a Kolumbie (cca. 1/7 celkové produkce). Dalšími velkými pěstiteli kávy jsou Indonésie, Indie, Etiopie, Mexiko, Guatemala, Uganda a Pobřeží slonoviny. Až do 19. století se káva pěstovala pouze na ostrovech v Karibiku, na Jávě a Srí Lance. Na počátku 19. století se k těmto státům přidala Brazílie, která se do konce 19. století stala dominantním kávovým producentem s podílem ve výši 75 %. Až do té doby se pěstovala prakticky všude jen arabica. Rozvoj pěstování kávy v dalších zemích Latinské Ameriky a v Africe přišel až ve dvacátých letech minulého století.

84 World Wildlife Fund - http://panda.org/about_wwf/what_we_do/policy/agriculture_environment/commodities/

85 Fraňková, Řiháček

86 World Wildlife Fund - http://panda.org/about_wwf/what_we_do/policy/agriculture_environment/commodities/

87 Niessen, E.T., Rice, R.R., Ratay, S.M., Paratore, K., Hardner, J.J., et Fearnside, P.: Commodities and conservation: the need for greater habitat protection in the tropics, Center for Applied Biodiversity Science at Conservation International, Washington D.C. 2004

V průběhu 80. a 90. let se pěstování kávy velmi rychle rozšířilo v Asii, nejvíce a nejrychleji pak ve Vietnamu, který se z nevýznamného producenta ještě v roce 1994 (s roční produkcí necelých 14 tis. tun) do roku 1999 vyšvihl na druhé místo před Kolumbií (660 tis. tun).⁸⁸ Devadesátá léta byla ve znamení expanze pěstování robusty ve Vietnamu a zavádění strojových a intenzivních pěstitelských metod v Brazílii, což způsobilo zavalení trhu nadbytkem levné nekvalitní kávy, která přinesla obrovskou krizi pro desítky milionů lidí, jejichž výdělek na pěstování kávy závisí.⁸⁹

Hořký obchod s kávou

Jen v rozvojových zemích zajišťuje káva živobytí odhadem 20 milionům vesnických rodin (celkem něco přes 120 milionů lidí)⁹⁰. Od konce 80. let však ceny zelené kávy na světových trzích dlouhodobě klesají. Pro ilustraci, ve srovnání s ropou nebyla káva ještě nikdy tak levná jako v posledních 6 letech – zatímco od druhé světové války až do 60. let stála libra kávy skoro stejně jako barel ropy (poměr nebyl vyšší než 2:1 ve prospěch ropy), do konce 70. let tento poměr vzrostl na 7:1 a začátkem 90. let dokonce na 20:1. Od roku 2000 se poměr ceny kávy a ropy držel kolem 100:1. Cenový vývoj kávy kontrastuje s růstem cen jiných surovin a produktů a nedává desítkám milionů lidí na celém světě vůbec možnost vystoupit z kruhu chudoby. Dosud nejhlubší a nejdelší krize zasáhla trh kávy mezi lety 2001 a 2004, přičemž svého dna ceny kávy dosáhly v prosinci roku 2001 - cca. 40 amerických centů za libru kávy⁹¹. Tehdy byla nominální cena kávy stejná jako na konci 60. let, v reálné hodnotě však nejnižší v historii.

Zatímco rozvojové země dohromady vyvážely v letech 1980 až 1989 kávu průměrně za 10,2 miliardy dolarů ročně, při růstu objemu produkce o 20 % byla hodnota vývozu mezi lety 2000 a 2004 průměrně jen 6,2 miliardy vyšší – to znamená dramatický pokles příjmů.⁹² Propad cen kávy byl katastrofou pro desítky milionů lidí na celém světě, někdy pro celé místní komunity, regiony, ale i některé chudé státy, jejichž ekonomika je na vývozu kávy závislá (takovými jsou např. Etiopie, Uganda, Nikaragua nebo Burundi⁹³).

88 Nina Luttinger a Gregory Dicum: The Coffee Book – Anatomy of an Industry from Crop to the last Drop. The New Press London 2006.

89 Agritrade – Coffee Executive Brief, September 2007. <http://agritrade.cta.int/en/layout/set/print/content/view/full/1777>

90 Nina Luttinger a Gregory Dicum: The Coffee Book – Anatomy of an Industry from Crop to the last Drop. The New Press London 2006.

91 Libra je 0,457 kg.

92 THE IMPACT OF THE CRISIS OF LOW COFFEE PRICES - By Néstor Osorio, Executive Director, International Coffee Organization (ICO) – Submission to the UN General Assembly Summit to Review the Millennium Development Goals, New York, 14 - 16 September 2005

93 The impact of the coffee crisis on poverty in producing countries

Dopady krize kávy na rozvojové země

Tato ztráta příjmu má závažný dopad na ekonomický a sociální život mnoha rozvíjejících se zemí. Vlády členských zemí Mezinárodní organizace pro kávu (International Coffee Organization (ICO)) zveřejnily dopad kávové krize na chudobu a upozornili zejména na ekonomické, sociální a environmentální důsledky:

- **Ekonomické**

Opuštění farem, častá ztráta práce, snížení finančních příjmů, multiplikovaný dopad v ostatních ekonomických sektorech, snížené příjmy z exportu. Vládní fondy se vyčerpávají, což vytváří tlak na zdravotnictví a vzdělávání a nutí vlády stále více se zadlužovat.

(Kamerun, Burundi, Středoafriická Republika, Pobřeží slonoviny, El Salvador, Etiopie, Nikaragua).

- **Sociální**

Migrace z venkova do měst, emigrace do zahraničí, méně peněz dostupných pro zdravotnictví a vzdělávání, zvyšování počtu domácností žijících pod hranicí chudoby, zvýšený výskyt podvýživy, zvýšená zadluženost, růst produkce zakázaných plodin. Rodiny závislé na penězích vydělaných pěstováním kávy berou svoje děti, hlavně dívky, ze škol.

(Kamerun, Středoafriická Republika, Kolumbie, Kostarika, Ekvádor, El Salvador, Etiopie, Nikaragua, Papua Nová Guinea, Vietnam).

- **Environmentální**

Krach plantáží s pěstováním kávy ve stínu, které často představují poslední zbytky zalesněných ploch; kácení stínících stromů kvůli dřevu. *(Ekvádor, El Salvador, Indie)*⁹⁴

zpracované kávy panují podmínky silného oligopolu. 45 % obchodu se zelenou kávou ovládají jen tři velké společnosti – Volcafé, ED&F Man a ECOM (po spojení firem Cargill a Esteve). Koncentrace trhu zpracované kávy je ještě výraznější. Současný trh zpracované kávy kontroluje prakticky jen pět velkých firem: Nestlé (Nescafé), Kraft Foods (u nás Jakobs, Dadák), Tchibo (Jihlavanka), Sara Lee (Douwe Egberts) a Procter & Gamble

Vzhledem k jejich velikostem mají tyto firmy velmi silný vliv na to, za jakých podmínek (i za jakou cenu) se káva obchoduje. Naopak drobný pěstitel např. v odlehleém regionu Dak Lak ve Vietnamu, jeden z mnoha milionů, který kávu pěstuje, je na trhu s kávou prakticky bezmocný.

Jak už bylo řečeno, průměrné exportní příjmy rozvojových zemí (navzdory růstu objemu vyvážené kávy) klesly ve srovnání 80. let a let 2000 až 2004 o 46 %. Za stejnou dobu ale vzrostla maloobchodní cena kávy placené zákazníky v zemích dovážejících kávu z 30 mld. USD ročně na 80 miliard. To znamená, že stále více peněz v kávovém řetězci uvízne někde „uprostřed“ mezi pěstitelem a spotřebitelem - u obchodníků, zpracovatelů, burzovních spekulantů a maloobchodních řetězců. Odvětví obchodu s kávou a jejím zpracování je v rozvinutých zemích vnímáno jako výnosné a tento obrovský nepoměr není vnímán jako nekontroverzní.

Káva ve Vietnamu

Příkladem, který ilustruje dopady pěstování kávy na bohatství přírodních ekosystémů i sociální dopady kávové krize, je právě největší český dodavatel: Vietnam.

Káva je jednou z hlavních ekonomických činností v Centrální vysočině ve Vietnamu, především pak ve 2 milionové provincii Dak Lak. Když jsou ceny kávy vysoké jako např. v polovině 90. let, za kilogram kávy si lze koupit 5 kilogramů rýže. V roce 2002 byl tento poměr už jen jedna ku jedné. Výzkum z března 2002 ukázal, že 45 % rodin pěstujících kávu postrádá dostatečnou výživu a 66 % má dluhy v bankách. Mnoho dětí ze středně a nízké příjmových rodin z důvodů nedostatku prostředků opustilo školu.⁹⁵

Vietnamská vláda se zde cíleně zaměřila na systematický rozvoj monokulturních kávových plantáží na úkor přírodních lesů. Podařilo se jí tímto způsobem vyhoupnout zemi ze sedmatřicátého místa v roce 1985 na druhého největšího světového producenta kávy. Stovky tisíc lidí migrovaly do střední části Vietnamu a zakládaly zde své farmy. Jen v provincii Dak Lak to znamenalo vykloučení 74 000 hektarů lesa.⁹⁶ V roce 1999 vláda

⁹⁵ Tamtéž.

⁹⁶ Lang, C. (2001): Vietnam: social and environmental impacts from export-oriented coffee production, World Rainforest Movement Bulletin 46: 10

schválila plán rozšířit plantáže – tentokrát kvalitnější kávy arabica – na dalších 100 000 hektarů s tím, že se Vietnam do roku 2010 stane největším světovým producentem arabské kávy. Francouzská vláda projekt financovala půjčkou ve výši 38 milionů amerických dolarů.⁹⁷ Kromě toho, že vietnamská produkce vytlačuje z trhu tradiční pěstitelské země Střední a Jižní Ameriky, což s sebou nese vážné sociální důsledky, má vládní plán dalekosáhlé dopady i na místní přírodu. Produkce vietnamské kávy pochází převážně z intenzivních plantáží, kde výnos činí průměrně 1000 kilogramů na hektar.⁹⁸ Dalšího růstu produkce lze dosáhnout jen rozšiřováním plochy na úkor původních pralesů a jejich obyvatel, a to v místech, která byla vyhlášena za přírodní rezervace či národní parky.⁹⁹

Dovoz kávy z Vietnamu do České republiky činil v roce 2004 zhruba 11 500 tun. Při výnosu jedné tuny z hektaru intenzivních plantáží by to znamenalo, že jen v této zemi česká spotřeba zabírá více než 100 čtverečních kilometrů.

Káva a Česká republika

Čistý dovoz kávy do ČR v roce dosáhl 2006 ekvivalent 31 tisíce tun zelené (nepražené) kávy – to odpovídá 0,42 % světové spotřeby. V celém světě se káva pěstuje na 10,6 mil. ha půdy. Většina kávy spotřebovávané v ČR pochází z Vietnamu (45 %), Brazílie (12 %), Indonésie (9 %), Kolumbie a Peru (kolem 5 %).¹⁰⁰

Alternativy

Káva je pro rozvojové země v současnosti ekonomicky velmi důležitá. Je jednou z komodit, která přináší do méně rozvinutých zemí nejvíce kapitálu – více než jiné základní komodity jako čaj, cukr, kakao, banány, pomeranče, bavlna a tabák. Také se zdá, že u příjmů z kávy dochází k větší redistribuci, a tak peníze plynou k většímu počtu lidí. I když nejakutnější krize odezněla v průběhu roku 2005, nad trhem s kávou ovšem neustále visí hrozba jejího opakování.

Řešení ovšem neleží zcela v rukách spotřebitelů, ale na celém kávovém sektoru. Určitá opatření, která by zajistila pěstitelům kávy slušné ceny a

97 Niesten, E.T., Rice, R.R., Ratay, S.M., Paratore, K., Hardner, J.J., et Fearnside, P.: Commodities and conservation: the need for greater habitat protection in the tropics, Center for Applied Biodiversity Science at Conservation International, Washington D.C. 2004

98 Tamtéž.

99 Tamtéž.

100 Český statistický úřad

omezila rizika krize, je potřeba přijmout i na mezivládní úrovni. Nicméně spotřebitel může svou volbou přispět k tomu, aby konkrétní pěstitelé dostali za svou kávu slušně zaplacenou a aby pěstování kávy nemělo výrazně negativní dopad na místní životní prostředí. Nezávisle ověřené značky odpovědné spotřeby u kávy, které jsou v ČR k dispozici, jsou Fairtrade (zaměřuje se na sociální podmínky, výkupní cenu a v menší míře na environmentální podmínky produkce), bio certifikace (káva z ekologického zemědělství, sociální a ani ekonomickou stránkou se přímo nezabývá) a Utz Kapeth (řeší environmentální i sociální stránku, obojí ale v menší míře, než Fairtrade a Bio dříve uvedené).

Svou odpovědnou spotřebitelskou volbou a s tím jak roste podíl odpovědných značek na trhu, člověk také dává signál velkým zpracovatelům kávy, že mu není lhostejné, za jakých podmínek jeho káva vzniká.

6 Kakao

Kakaovník pochází z území Střední a Jižní Ameriky - pěstovali jej již první Mayové před 2600 lety, později Aztékové a Toltekové.

Do Evropy se kakao a s ním i čokoláda dostali až v šestnáctém století, přesněji roku 1528, kdy je španělský dobyvatel Hernán Cortés přivezl do Španělska. Ze začátku byla čokoláda velmi luxusním zbožím. Až technologické pokroky devatenáctého století učinily čokoládu dostupnou širším vrstvám a její obliba – a s tím i poptávka po kakau – výrazně vzrostla.

Kakaovník a jeho pěstování¹⁰¹

Původní domovinou kakaovníku, lat. Theobroma cacao, je pravděpodobně tropický deštný prales v povodí Amazonky a Orinoka. V nižších patrech tropického deštného pralesa má rostlina potřebný stín a je také dobře chráněna před větrem. Navíc jsou zde minimální výkyvy vlhkosti vzduchu. Za těchto podmínek se kakaovníky rozmnožují především díky některým zvířatům, která jedí dužinu plodů a hořké kakaové boby odhazují. Kvůli jejich sladké dužině sbírali plody kakaovníku i původní obyvatelé pralesa a dodnes se některé jeho druhy pěstují jako chutné ovoce.

101 Kapitola o kakaovníku a jeho pěstování zpracována na základě: Arcimovičová, J., Valíček, P. 1999. Čokoláda – pokrm bohů. Benešov: Nakladatelství Start; www.cocoatree.org (6.6. 2007); www.nvogue.com/nVogueFoods/Chocolate; a Anti-Slavery International. 2004. The Cocoa Industry in West Africa. A history of exploitation. Dostupné z www.antislavery.org

Kakaovníku se daří pouze v nejteplejších oblastech světa, přibližně mezi patnáctým stupněm severní i jižní zeměpisné šířky, tj. ve Střední a Jižní Americe, na pobřeží Guinejského zálivu v Africe a v Jihovýchodní Asii. Jde o rostlinu náročnou na teplotu (optimum je 21-32°C) a vláhu (vysoká vlhkost vzduchu).

Vytlačování původních porostů

Většina ploch pro pěstování kakaa leží v biologicky nejrozmanitějších oblastech Brazílie, Ekvádoru, Peru, Kolumbie, Ghany, Pobřeží slonoviny, Indonésie, Kamerunu apod. Jedním z problémů, ke kterému pěstování kakaa zejména v Západní Africe významně přispívá, je postupující odlesňování (deforestace). Pěstitelé vykáčí původní tropický les a na jeho místo vysadí kakaovníky. Zhruba po čtyřech letech začnou kakaovníky plodit a jejich produkce se po nějakou dobu každoročně zvyšuje. Přestože záleží také na péči, která je plantáži věnována, po zhruba 25 letech od vysazení začínají výnosy postupně klesat. Důvodem bývá vyčerpaná půda, eroze a snižující se odolnost starých stromů vůči škůdcům a nemocem, v posledních letech se k tomu přidává také úbytek srážek. Přibližně po 20-30 letech tak stojí pěstitelé před rozhodnutím, zda investovat do přesazování, zkvalitňování půdy a ochrany proti škůdcům, nebo zda se jednoduše přesunout na jiné místo a vysadit nové rostliny. První možnost je pro malé pěstitele často finančně nedostupná, neboť vyžaduje větší náklady jak finanční, tak i pracovní. Pěstování kakaa se tedy postupně rozšiřuje do dalších oblastí a přináší s sebou další kácení původních lesů. Roční míra deforestace na Pobřeží slonoviny dosáhla takto např. 7.6 % během posledních deseti let. Plocha pokrytá lesy se za tu dobu zmenšila o více než polovinu. Změna tohoto ekologicky nepříznivého postupu však vyžaduje intervenci a podporu malých pěstitelů ze strany místních úřadů. Vzhledem ke své závislosti na ziscích z vývozu kakaa si většina rozvojových zemí nemůže dovolit produkci snížit. Západoafrické vlády si však současně nemohou dovolit poskytovat subvence na podporu rekultivace stávajících plantáží a farem a dokud tedy dovozci nebudou ochotni zaplatit za jejich kakao vyšší cenu, kácení a ničení tropických lesů bude pravděpodobně pokračovat.

Bude-li současný vývoj takto pokračovat dále, zmizí během příštího čtvrtstoletí v důsledku pěstování kakaa další miliony hektarů deštných pralesů. I při zachování produkce na současné úrovni by to v důsledku přesunování obhospodařovaných ploch znamenalo vykáčení dalších 6 milionů hektarů a stejnou plochu degradované půdy.¹⁰²

¹⁰²World Wildlife Fund - http://panda.org/about_wwf/what_we_do/policy/agriculture_environment/commodities/

Většina kakaa je sice produkována v agrolesnických systémech, přičemž zůstává zachována část původního lesa, přesto pěstování kakaa ve stínu má závažný dopad na tamní ekosystémy. Dochází k poklesu objemu biomasy i fertility půdy.

V poslední době má negativní dopad na životní prostředí i odpad z kakaové produkce. Na každou tunu kakaa je vyprodukováno 10 tun odpadu (zejména kakaové lusky a dužina), která se původně využívala jako přírodní hnojivo nebo k mulčování. Tato praxe však při vyšší intenzitě pěstování vede vytváření prostředí, kde se daří kakaovníkovým škůdcům nebo komárům, kteří roznášejí nemoci.¹⁰³

Produkce

Přestože původní domovinou kakaa jsou oblasti Střední a Jižní Ameriky, v současné době pochází více než dvě třetiny světové produkce kakaa z oblasti Guinejského zálivu v Západní Africe. Na první příčce v produkci a vývozu kakaa figuruje již několik let Pobřeží slonoviny, jehož podíl na světovém trhu dosáhl podle údajů International Cocoa Organization v roce 2005/06 téměř 40 %. Následuje Ghana a Indonésie, přičemž tyto tři země zajišťují dohromady kolem 70 % světové produkce.¹⁰⁴ Ještě začátkem 20. století většinu produkce zajišťovaly nejdůležitější producentské země v Latinské Americe, v současné době ale produkují již jen okolo 15 % světového kakaa. Významný zásah do vývoje celosvětové produkce představuje rozvoj plantáží s kakaovníky zejména v Indonésii a Malajsii. Především indonéští pěstitelé profitují ze státních grantů, které jim umožnily nakoupit půdu, výnosné druhy rostlin a potřebné technologie. Dalším možným kandidátem na rozvoj pěstování kakaa je v posledních letech Vietnam.¹⁰⁵

Každoročně se na celém světě vyprodukuje asi 3-3,5 milionů tun kakaových bobů na asi 70 tisících km² půdy. Převážnou část produkce přitom zajišťují malopěstitelé, vlastníci malých farem, kterých je podle odhadů asi 5-6 milionů. Například v Západní Africe je 22 % celkové produkce kakaa vypěstováno na pozemcích menších než 2 hektary, 65 % pak na farmách o velikosti 2-10 hektarů. Pouhých 12 % produkce pochází z plantáží o rozloze

¹⁰³Tamtéž.

¹⁰⁴International Cocoa Organization. Annual Report, 2005/2006. Dostupné z www.icco.org/about/annualreport.aspx

¹⁰⁵Herald Tribune, Pátek 5. srpna 2005.

<http://www.iht.com/articles/2005/08/04/bloomberg/sxcocoa.php>

větší než 10 hektarů¹⁰⁶. Většina malých farem je rodinných. Celkově se pěstování kávy účastní asi 14 milionů lidí.¹⁰⁷

Většina drobných pěstitelů pěstuje na svých pozemcích vedle kaka a další plodiny, které slouží jednak k prodeji na místním trhu, jednak zajišťují obživu rodiny. Přesto živobytí majitelů menších farem a jejich rodin často závisí na zisku z prodeje kakaových bobů. Ten je přitom jen velmi těžko předvídatelný vzhledem k poměrně častým výkyvům cen na trhu. Jelikož většině drobných pěstitelů chybí jakékoli spolehlivé informace o situaci na trhu a jejich vyjednávací pozice je v porovnání s obchodníky a velkými společnostmi slabá, nezbývá jim obvykle než akceptovat jakoukoli cenu, kterou jim obchodníci za jejich úrodu nabídnou.

Zpracování kaka je koncentrováno podobně jako v případě kávy. Přibližně 80 % světového trhu s čokoládou je ovládáno šesti největšími nadnárodními společnostmi, z nichž nejznámější jsou pro nás Nestlé (u nás Orion nebo Zora), Mars, Cadbury nebo Kraft Foods (Figaro, Milka).

Dětská práce

Závažný problém představuje využívání nucené a zejména dětské práce na plantážích či farmách pěstujících kakaovníky. Dle studie IITA (International Institute of Tropical Agriculture) provedené v roce 2001/02¹⁰⁸ je na západoafrických kakaových plantážích a farmách, odkud pochází více než 2/3 světové produkce kaka, nuceno pracovat více než 200 000 dětí. Tyto děti pracují s mačetami, chemickými postřiky, přenášejí těžké náklady a vykonávají další nebezpečné či zdraví ohrožující činnosti. Majitelé farem najímají děti na práci, protože jsou levné a protože jsou poslušnější než dospělí pracovníci.

Tyto děti často pracují proto, že na tom závisí jejich vlastní přežití či živobytí jejich rodin. Výjimkou nejsou ani dětští otroci, jejichž rodiče se zadlužili či se v důsledku přetrvávající chudoby ocitli v natolik tíživé situaci, že je prodali obchodníkům s dětmi, od kterých se dostali až do rukou majitelů plantáží nebo menších pozemků. Nedostatek škol a učitelů v těchto oblastech a finanční náročnost školní docházky k celému problému dále přispívají. Paradoxem je, že děti, které přichází o své dětství v důsledku těžké práce na kakaových plantážích, hotovou čokoládu obvykle nikdy neochutnají.

106 Podle Anti-Slavery International. 2004. The Cocoa Industry in West Africa – A History of Exploitation. Dostupné z www.antislavery.org

107 IFPRI: Research Reveals the Benefits of Cocoa to Women Farmers in ...
http://www.ifpri.org/media/cocoa_history.htm

108 International Institute for Tropical Agriculture. Child Labor in the Cocoa Sector of West Africa.

7 Bavlna

Bavlna je jedním z nejstarších textilních materiálů. Historie jejího výskytu je však zahalena mlhou, z níž vystupuje pouze několik faktických údajů.¹⁰⁹ Za pravděpodobnou zemi původu bavlníku bývá označována Afrika, ale i Čína, a některé zdroje odkazují na jeho výskyt v Egyptě již před více než 12 tisíci lety. Více než 4000 let staré pozůstatky bavlněné tkaniny objevili archeologové v pobřežních oblastech Peru v údolí řeky Indu v Indii.

Do Evropy se bavlněné látky vyvážely nejprve jako luxusní zboží z Indie, Persie a jihu Arabského poloostrova, v 10. století se již bavlník pravděpodobně pěstoval i ve Španělsku. Bavlněná tkanina zůstávala až do průmyslové revoluce velmi drahou záležitostí. Přitom cena bavlny jako surového materiálu byla ve srovnání s vlnou, lnem či hedvábím daleko nižší. Hodnotu – vlastně tzv. „přidanou hodnotu“ představovalo velké množství ruční práce, kterou bylo nutné do zpracování bavlny vložit. Technologický pokrok způsobil takový rozmach, že zatímco ještě v roce 1780 tvořila 78% textilních surovin vlna, v roce 1900 ji se 74% podílu na světovém trhu nahradila bavlna.

V současné době je bavlna stále nejdůležitějším textilním materiálem, její podíl na světové produkci činí přibližně 45%. Oblibu si získala především svými vlastnostmi: je poměrně pevná, přitom jemná, příjemná na omak, vlákna jsou ceněna pro svou vysokou savost (vlhkosti, mimo jiné i potu) a konečná tkanina pro svou prodyšnost. Pro mnohé hraje roli i to, že si za bavlněným materiálem představují „čistou přírodu“. Již jen k málokomu se však dostanou informace o tom, že konvenční pěstování bavlny je těmto představám poměrně vzdálené.

Tabulka: Vývoj poptávky po textilních materiálech (podíl na světovém trhu)

	1780	1900	1960	1991	1999
Vlna	78%	20%	10%	5%	3%
Len	18%	6%	--	--	--
Bavlna	4%	74%	68%	48%	42%
Umělá vlákna	--	--	23%	47%	55%

-- = data nejsou dostupná, Zdroj: Haffmans 2000: 184, upraveno

109 Více z historie viz HOBHOUSE H. Šest rostlin, které změny svět. Praha: Academia, 2004. ISBN 80-200-1179-X. str. 163-213 nebo Cotton, King of Fibers. National Geographic. Červen 1994

Přírodní nebo umělá?

Umělá vlákna mají svůj původ převážně v ropě (polyester, polyamid apod.), případně se vyrábějí chemickou cestou z přírodních polymerů, nejčastěji z celulózy (např. viskóza).

Společnost vždy využívala vlákna rostlin či živočichů v dané oblasti nejnázemně dostupných a nejnázemně zpracovatelných. Někde se zpracovávala bavlna, tropická ramie či juta, jinde vlákna zámoťků bource morušového (hedvábí), srst velbloudů či kozy kašmírské, v oblastech mírného pásu to byla především ovčí vlna, konopí a len.

Konvenční pěstování bavlny

Bavlníky se dnes pěstují ve všech teplých oblastech světa. Největší pěstivelské oblasti se nacházejí přibližně mezi 40° severní a 28° jižní zeměpisné šířky, v tzv. bavlníkovém pásu. Rozlišeno podle států, nejvýznamnějšími producenty bavlny jsou Čína, Indie, USA, Uzbekistán a Pákistán.

Pěstování bavlníku vyžaduje teplé klima, hluboké hlinité půdy, dostatek vláhy v době růstu (první 3-4 měsíce z celkových 4- 6 měsíců vegetační doby) a naopak slunné bezsrážkové období v době zrání. Protože souhrn všech těchto podmínek ovlivňuje růst a kvalitu konečného produktu – vlákna, snaží se jim producenti co nejvíce přiblížit uměle. V konvenčním zemědělství toto přibližování zahrnuje mnohé rozporuplné postupy.

V oblastech s nedostatečným množstvím srážek, jakými jsou například Súdán, Senegal či Uzbekistán, ale i tam, kde chce pěstitel zvýšit výnos a má na to dostatečné prostředky, se využívá umělého zavlažování. To však znamená, že potřebná voda (550 až 950 litrů na 1kg surové bavlny¹¹⁰) je „odčerpána“ z jiného území a již nemůže být jinak využita. Při nedostatečných technických znalostech dochází ke ztrátě vody v rozvodných zařízeních (z množství odebraného k zavlažování dorazí v některých případech na pole méně než 40%), k zaselování půdy a dezertifikaci - rozšiřování pouště. Nejznámějším a nejdramatičtějším příkladem dopadu intenzivního pěstování bavlny je zmenšování Aralského jezera v Uzbekistánu.

Pesticidy

Dalším z postupů je užití chemických látek. Ke zlepšení kvality půdy, často vyčerpané každoročním plantážním pěstováním jediné plodiny, jsou

110EJF. 2005. White Gold: the true cost of cotton. Environmental Justice Foundation, London, UK. ISBN 1-904523-08-0. str. 3

využívána umělá hnojiva. Pro urychlení zrání a usnadnění sklizně se využívají tzv. defolianty, látky k odstranění listů. Používají se také tzv. desikanty, které vysušují pletiva, a urychlují tak otevírání dozrávajících tobolek. Nejvíce (nechvalně) proslulá je však bavlna díky ohromnému množství pesticidů, které se při jejím pěstování spotřebuje.

Americká pobočka Pesticide Action Network¹¹¹ uvádí, že na 4% obdělávané zemědělské plochy, kterou z celé světové zásoby bavlna zaujímá, (do)padne více než 10% světové spotřeby pesticidů¹¹² a téměř 25% světové spotřeby insekticidů¹¹³. Mnohé z používaných látek jsou přitom vysoce toxické: k hubení škůdců se běžně používá např. aldicarb, klasifikovaný Světovou zdravotnickou organizací (WHO) jako extrémně nebezpečný¹¹⁴, široké spektrum insekticidů spadá mezi organofosfáty, látky původně vyvinuté jako nervové jedy pro účely 2. světové války¹¹⁵.

Ve své podstatě jsou nebezpečné všechny pesticidy. Jsou to totiž látky vyrobené za účelem zabít, odpudit či zastavit růst živých organismů, a to prostřednictvím narušení biologických procesů zásadních pro zachování života. Ve svých účincích se ale bohužel ne vždy omezují na druhy, k jejichž hubení byly vyvinuty. Dokladem necht' jsou některé následky jejich užití:

Příklady vlivu pesticidů na zdraví lidí

- 99% úmrtí způsobených otravou pesticidy se vyskytne v rozvojových zemích.
- Z 52 zkoumaných egyptských pěstitelů bavlny 88% uvedlo, že při práci s pesticidy nikdy nepoužívají ochranné pomůcky.
- Studie PAN UK ukázala, že v 86% zkoumaných domácností jsou ceněné pesticidy skladovány v ložnicích.
- V jedné provincii v Beninu zemřelo během jediné sezóny nejméně 37 osob na otravu endosulfanem.

111PANDA Cotton Briefing Kit. Pesticide Action Network North America. Dostupné z <http://www.panna.org/resources/documents/conventionalCotton.dv.html> >

112Obecné látky k hubení škůdců

113Látky k hubení hmyzích škůdců

114Světovou zdravotnickou organizací (WHO) doporučená klasifikace pesticidů dle nebezpečnosti a Příručka pro klasifikaci 2004. WHO. 2005. str.16 Dostupné z http://www.who.int/ipcs/publications/pesticides_hazard_rev_3.pdf

115Také smrtící plyn, který v roce 1984 unikl z továrny v Bhopálu v Indii a zabil více než 3000 lidí, pocházel z pesticidu obvykle rozstřikovaného na bavlníkové porosty (National Geographic, vol 185, No 6, 1994, str. 80)

- Endosulfan je v bavlnářském odvětví druhým nejčastěji používaným pesticidem. Jen v Indii je ho ročně aplikováno více než 3000 tun.¹¹⁶

Světová zdravotnická organizace (WHO) odhaduje, že ročně je na světě pesticidy otráveno něco mezi 500 000 a 2 miliony osob, z nichž u 40 000 vede otrava až ke smrti. Jednu čtvrtinu z těchto případů má na svědomí bavlna¹¹⁷.

Obzvláště ohroženi jsou pěstitelé v rozvojových zemích, což je plných 99% ze všech pěstitelů bavlny na světě¹¹⁸. Protože jsou mnohdy negramotní, nedokáží si přečíst návod k použití ani případná varování na etiketách přípravků. A i kdyby si je přečetli, vyžadované ochranné pomůcky nejsou pro místní horké a vlhké klima použitelné a zpravidla ani nejsou k dostání. Často není k dispozici ani dostatek čisté vody k umytí. Dojde-li pak k poškození zdraví, přidává se k nevýhodám rozvojových zemí finanční i geografická nedostupnost zdravotní péče.

Vyšší míru ohrožení v zemích globálního Jihu podporuje i fakt, že tamější zákonná opatření na ochranu životního prostředí a lidského zdraví nejsou ve srovnání se zákony v rozvinutých zemích tak přísná, což umožňuje výrobcům prodávat přípravky i takového složení, které jsou evropskými a americkými zákony zakázány. Smutnou zajímavostí je, že výrobci jsou většinou nadnárodní společnosti (např. Bayer, Novartis..), které dopady použitých látek v přípravcích znají¹¹⁹.

Paradoxem zůstává, že ani vysoké dávky pesticidů neplní účel, kvůli kterému jsou přinášeny takové oběti. Škůdci, kteří mají být zničeni, se vůči jedu brzy stávají odolnými a pěstitel se dostává do začarovaného kruhu. Vynakládá další prostředky (např. v Beninu stouply mezi lety 1999 a 2000 náklady vynaložené na insekticidy o 86% a v roce 2001 tak dosahovaly ročního průměru 97 dolarů na hektar pole¹²⁰) a zvyšuje četnost postřiků – průměrem je 18 až 30 postřiků ročně¹²¹ - , až v naději na udržení výnosů

116EJF, The Deadly Chemicals in Cotton, Environmental Justice Foundation ve spolupráci s PAN UK, 2007, ISBN 1-904523-10-2, str. 12, 13 a 32

117HAFFMANS, S. Cotton and Textiles. In: Challenges of Fair Trade 2001-2003 [online] EFTA, Brussels 2000. str. 177. Dostupné z http://www.eftafairtrade.org/pdf/YRB2001Ch12_EN.pdf

118EJF, The Deadly Chemicals in Cotton, Environmental Justice Foundation ve spolupráci s PAN UK, 2007, ISBN 1-904523-10-2, str. 5

119Dokumentární film 100% cotton: Made in India. Německo, 37 min. 2000

120EJF, The Deadly Chemicals in Cotton, Environmental Justice Foundation ve spolupráci s PAN UK, 2007, ISBN 1-904523-10-2, str. 16

121HAFFMANS, S. Cotton and Textiles. In: Challenges of Fair Trade 2001-2003 [online] EFTA, Brussels 2000. str. 178. Dostupné z

mění jednu jedovatou látku za látku ještě jedovatější, na kterou si však škůdci opět začínají zvykat.

Aralské jezero

V roce 1954 zahájil SSSR monstrózní projekt zavlažování pouští pro účely pěstování bavlny. Řeky Amudarja a Syrdarja přivádějí vodu z pohoří Tan-Šan a Pamír, které tisíce let napájely Aralské jezero na pomezí Uzbekistánu a Kazachstánu, byly svedeny do soustavy zavodňovacích kanálů. Dnes je důsledkem ekologická katastrofa neočekávaného rozsahu.

- bavlníková pole Uzbekistánu pojmu ročně 20km³ vody
- jezero dnes zaujímá pouhých 15% ze své původní rozlohy a je rozdělené na 3 části
- salinita vody od roku 1960 vzrostla z 10 na 67g/l
- vymřelo 24 původních druhů ryb
- 70% Karakalpaků (místní etnikum) je bez práce
- severní vítr roznáší prach nasycený solemi a zbytky pesticidů do okolí
- region je vystaven dopadu 43mil. tun prachu ročně
- studie ukazují na přítomnost pesticidů ve vodě, stravě i mateřském mléce
- 90% obyvatel trpí anemií, stále se zvyšuje výskyt rakoviny, příčinou 50% úmrtí je onemocnění dýchacích cest

GM bavlna

Jednu ze snah o snížení množství pesticidů aplikovaných na rostliny bavlníku představuje genetická manipulace. Jejím výsledkem jsou např. rostliny samy si produkující insekticid.

Nejznámější Bt-bavlna uvedená na trh společností Monsanto se zatím pěstuje především v USA (30% veškeré bavlny¹²²), Číně, Indii a Austrálii. Dosavadní pokusy s geneticky upravenou bavlnou však přinesly i dosti rozporuplné výsledky. V roce 2001 v Austrálii a o dva roky později ve státě Andrapradéš v jižní Indii došlo k selhání genetické ochrany bavlníku. Škůdci napadly rostliny a desítky tisíc zemědělců tak přišly o úrodu i o zisky. Mnozí

<http://www.eftafairtrade.org/pdf/YRB2001Ch12_EN.pdf>
122HAFFMANS, S. Cotton and Textiles...str.181

z postižených farmářů se těžce zadlužili, byli nuceni prodat své pozemky a odejít jako žebráci do příměstských slumů. Několik tisíc zoufalých rolníků z různých částí Indie našlo jediné východisko — sebevraždu. Dalšími z argumentů odpůrců genetických manipulací je stejně jako u jiných rostlin nepředvídatelnost vlivu geneticky modifikované bavlny na ostatní druhy, hrozba nekontrolovatelného šíření a její velmi omezený environmentální i ekonomický přínos¹²³.

Bavlna v ČR

Dovoz surové bavlny do ČR mezi lety 2002 a 2005 dosahoval průměrně 61,8 tis. tun – to odpovídá 0,3 % světové produkce. Po celém světě se bavlna pěstuje na 32,7 mil. ha půdy. Většina nezpracované bavlny v ČR pochází z Uzbekistánu (25 %), z Řecka, Tadžikistánu, Kazachstánu, z reexportu z Německa (po 10 %) a z Mali (6 %).

V mnohem větší a ve stále intenzivnější míře se však do republiky dováží již hotové produkty z bavlny (viz. kapitola 13). To vysvětluje 29 % pokles dovozu bavlny mezi lety 2002 až 2005.

8 Banány

Obchod s banány ve světě i v ČR

Banány jsou nejčastěji obchodovaným, nejčastěji exportovaným a spotřebiteli nejvíce kupovaným ovocem. Původně pochází banánovník z pralesů jihovýchodní Asie. Na konci 19. století byly banány objeveny americkými obchodníky a začaly vznikat první plantáže s banány na vývoz do celého světa. Od jejich zavedení na americký trh před 100 lety obchod s banány prudce vzrostl a nyní hraje klíčovou roli v národních ekonomikách mnoha rozvojových zemí.

Je potřeba zdůraznit, že „exportní banány“ - z nichž hodně přes 90% tvoří ovocné banány skupiny Cavendish - tvoří pouze necelých 20% celkového objemu pěstovaných banánů. Přes 80% banánů se tudíž spotřebovává přímo v zemích pěstování a z toho značná část je spotřebována úplně mimo vnitrostátní trh samotnými pěstiteli. Velkou část z nich tvoří „zeleninové banány“ určené pro vaření.

Banán je po rýži, pšenici a kukuřici čtvrtou nejdůležitější základní potravinou. (především v rovníkové Africe, některých částech Indie, Indonésie, Latinské Ameriky a ostrovech v Tichém oceánu).

123ŠPAČKOVÁ Š. Bavlna – černé svědomí našich skříní, Sedmá generace. Více o GM bavlně viz. PUBLIKACE PAN UK (WEAR ORGANIC)

Největšími pěstiteli jsou Indie, následovaná Ugandou, Ekvádorem, Brazílií, Čínou a Filipíny.

Největším vývozcem banánů je Ekvádor (především Evropa, USA, Japonsko), následovaný Filipíny (zásobuje především asijské země, do Evropy hlavně banánové chipsy) a Kolumbií (Evropa, USA).

Největším dovozcem banánů je Evropská Unie.

Největšími spotřebiteli banánů jsou obyvatelé Ugandy (360 kg na osobu ročně), obyvatel USA spotřebovává ročně kolem 14 kg, na obyvatele ČR připadá kolem 8,5 kg.

Čistý dovoz do ČR v roce 2006 činil 85 tisíc tun banánů v hodnotě přes 2 miliardy korun - to odpovídá asi 0,1 % světové spotřeby (85 milionů tun resp. 0,61 % světového exportu (14 mil. tun). V celém světě se banány pěstují na 4,15 mil. ha půdy. Nejvíce banánů se v roce 2006 dovezlo z Kostariky (22 %), z Panamy, Ekvádoru (obě kolem 17 %) a Kolumbie (13 %). Další více než 25 % byl reexport z Francie, Německa, Itálie a Holandska. viz graf.

Na jaře roku 2007 se do ČR banány dovážely za průměrnou cenu 19,34 Kč/kg. Spotřebitelská cena v obchodech se pohybovala okolo 33,1 Kč/kg¹²⁴. Dovoz každé tuny banánů, které se k nám dováží především z latinskoamerických zemí podléhá v roce 2007 dovoznímu clu ve výši 176 EUR = kolem 4,60 Kč/kg¹²⁵.

Kácení lesů

V době expanze banánového odvětví v Kostarice v letech 1979 - 1992 zde bylo pokáceno 166,460 hektarů původních lesů. V mnoha případech se jedná o oblasti (lesy) pravděpodobně chráněné zákonem. Banánové společnosti přesto tato území ničí. Nejedná se jen o pěstování banánů, ale i ananasů a dalšího tropického ovoce. V posledních letech se banánové firmy stěhují za levnější pracovní silou a méně přísnými předpisy a investují v Ekvádoru, na Filipínách, v Indonésii nebo v západní Africe, kde zakládají plantáže na území původních lesů.

Banány se na komerčních plantážích pěstují jako monokultury, kdy je nežádoucí výskyt jakýchkoli jiných rostlin, které by ubíraly pěstované plodiny živiny. Proti jiným rostlinám se používají silné herbicidy.

124 Zpráva o trhu ovoce, 19.-20. týden 2007, TIS ČR SZIF
125 Celní správa české republiky.

Degradace půdy

Kvůli vysoké potřebě živin jsou banánové plantáže zakládány na nejurodnější půdě. V důsledku intenzivní produkce dochází během dvaceti až třiceti let k degradaci půdy. Zvyšující se nasazování umělých hnojiv nemůže nahradit přirozené živiny v půdě a v jistém okamžiku se jejich nákup stane tak drahým, že je ekonomicky výhodnější přesunout plantáž na novou půdu. Dalším problémem monokulturních plantáží je eroze půdy. Používání pesticidů a umělých hnojiv vede k likvidaci půdních organismů, v jejímž důsledku dochází k rozpadu struktury půdy a mnohem větší náchylnosti k erozi. Proto není překvapivé, že řeky v okolí banánových plantáží vykazují nejen vysoký obsah chemikálií a živin, ale také nadměrné množství sedimentů. Vodní eroze je problémem především v kopcovitých oblastech.

Používání pesticidů

Banány se staly druhou nejvíce chemicky ošetřovanou plodinou - hned po bavlníku. Množství pesticidů použitých na banánových plantážích může dosáhnout až 40 kg na hektar za rok. Průměrná spotřeba je kolem 30 kg/ha, což je ovšem pořád 11krát více než je běžné v Evropě (např. u obilovin v Evropě se uvádí průměrně 2,7 kg pesticidů na ha ročně).

Pesticidy představují 20 - 35 % z celkových nákladů na produkci banánů. Zdravotní důsledky chemických postřiků na lidi, kteří na plantážích pracují i na jejich rodiny žijící v okolí plantáží, jsou velmi závažné. Často se používají letecké postřiky fungicidy proti plísním a houbám (největším a nejčastějším současným problémem plantáží jsou plísně sigatoka a černá sigatoka). Při letecké aplikaci na samotné rostliny dopadne jen 10% účinných látek. 15% je odváto větrem, 40% dopadne přímo na půdu a 35% je spláchnuto dešti do okolí. Kromě fungicidů se používají ve značné míře i nematicidy (proti mikroskopickým červům, kteří žijí na hlízách), insekticidy proti hmyzu a herbicidy proti jiným rostlinám.

Tuhý odpad

Množství produkovaného odpadu je větší než množství produkovaných banánů. Na jednu tunu exportovaných banánů připadají 2 tuny vzniklého odpadu. 20% z tohoto odpadu vyžaduje speciální zpracování. Jedná se jednak o množství organického odpadu obsahující chemikálie z plantáží (stonky, květy, listy, neboť po sklizni trsu se rostlina usekne), a dále poškozené, otlačené banány, banány příliš malé nebo příliš zakřivené nebo s estetickými vadami...). Velkým problémem je také obrovské množství plastových vaků nastříkaných pesticidy, kterými je při dozrávání obalen každý trs banánů jako ochrana před škůdci a nemocemi.

Využívání vody

Průměrné množství vody potřebné pro pěstování banánů je asi 160 mm měsíčně. Údajně až stonásobné množství vody než je samotná váha banánů je použito v průběhu zpracování – při třídění a balení. Každý trs se totiž musí umýt: jednak od pesticidů a prachu, které na něm ulpěly při pěstování, jednak od latexové šťávy, která ze stopek useknutých trsů přirozeně vytéká. Většina banánových plantáží nemá žádné zařízení na čištění vody – takto použitá voda volně odtéká do řek a potoků.

Dětská práce a porušování pracovních práv na plantážích v Ekvádoru

Ve svém nedávném průzkumu americká nevládní organizace Human Rights Watch¹²⁶ objevila na ekvádorských plantážích děti ve věku již od 8 let pracující ve zdraví ohrožujících podmínkách. Kromě toho se ukázalo, že vlastníci plantáží stabilně porušují právo zaměstnanců organizovat se v odborech, zaměstnanci nedostávají žádné ochranné pomůcky a mladé dívky jsou vystaveny sexuálnímu obtěžování.

Zatímco zákonné minimální mzdy pro pracovníky v zemědělství byly v roce 2005 stanoveny na 143 USD za osmihodinovou pracovní dobu, zaměstnanci na plantážích vydělávali měsíčně mezi 80 a 140 USD měsíčně za osmi- až dvanáctihodinovou pracovní dobu. Ženy dostávají 60 až 70 % procent mužského výdělku. Tyto platy v Ekvádoru podle zákonných norem nestačí ani na pokrytí základních potřeb, které jsou pro pětičlennou rodinu vyčísleny na 418 USD a jsou i hluboko pod národní hranici chudoby, která je 279 USD měsíčně. Nízké mzdy, které dvěma dospělým nedovolují uživit rodinu, jsou hlavním důvodem pro rozšíření dětské práce.

Banánové firmy často propouští ty, kdo se chtějí odborově organizovat. Mnozí odboroví aktivisté byli zavražděni (např. v Kolumbii paramilitárními skupinami) nebo napadeni neznámými ozbrojenci (Ekvádor). Jinde se snaží zaměstnance uplácet, aby nevstupovali do odborů (např. poskytnou zaměstnanci firemní bydlení výměnou za jeho vystoupení z odborů nebo do smlouvy zahrnou článek, že v případě vstupu do odborů je povinen firemní bydlení ihned opustit...apod.)

Plantáže mají v poslední době na místní poměry jen malý počet relativně dobře placených kmenových zaměstnanců, kterým vlastníci plantáže poskytují všechny výhody a služby. Kromě nich bývají nájímáni za mnohem nižší mzdy na krátkodobé kontrakty nebo i denně pracovníci pro

¹²⁶Human Rights Watch: Ecuador: Widespread Labor Abuse on Banana Plantations - Harmful Child Labor, Anti-Union Bias Plague Industry, (New York, April 25, 2002) <http://hrw.org/english/docs/2002/04/25/ecuado3876.htm>

sklizeň nebo aplikaci pesticidů. Často se jedná o ještě levnější migrující pracovní sílu z ciziny (např. v Kostarice z Nikaraguy a Hondurasu).

Vlastník plantáže často nevlastní jen plantáž, ale také domky nebo prostory, kde jeho zaměstnanci bydlí, kontroluje dodávky elektřiny a vody, dopravní spojení s městem, ovládá místní samosprávu, zdravotní péči, školu či obsah místní knihovny..., mnohde vlastně naprosto vše kromě katolického kostela.

Vliv banánových firem a maloobchodních řetězců

Velká banánová pětka (Dole, Chiquita, Del Monte, Noboa (značka Bonita) a Fyffes) dnes ovládá více než 80% trhu s banány a mají tak nepopiratelný vliv a odpovědnost za to, co se v odvětví děje.

Velká banánová pětka v poslední době razí taktiku nevlastnit přímo plantáže, ale uzavírat smlouvy s menšími národními firmami nebo nezávislými majiteli plantáží – to pro ně často znamená ještě větší konkurenci a tlak na ještě nižší ceny ze strany velké banánové pětky.

Je třeba ovšem popravdě říci, že i „velké banánové pětky“ se dotkl pokles zisků a že je tlačena především velkými maloobchodními řetězci (jako jsou Walmart/Asda, Tesco, Carrefour, Metro/Makro, Lidl nebo Ahold...), které mezi sebou bojují o co nejnižší cenu banánů. Banány, podobně jako např. káva, bývají v prodeji používány jako „loss leader“. Cena produktu je krátkodobě velmi nízká, aby firma odlákala zákazníky konkurenci - banány jsou nárazově prodávány s velmi nízkou nebo nulovou marží nebo dokonce pod nákupní cenou (v zemích, kde tato praxe není zákonem zakázána.)

Banánové války

Evropské země tradičně dovážely banány (a další tropické ovoce) ze svých bývalých kolonií v Karibiku a Africe. Tyto země donedávna požívaly preferenčního statutu, který spočíval v ceně vyšší, než jaká panovala na světovém trhu. Na základě stížnosti ze strany USA byly tyto výhody prohlášeny za nelegální a Evropská unie musela otevřít své trhy levným „průmyslovým“ vyráběným banánům z Latinské Ameriky. Důsledkem toho bylo, že mnoho drobných pěstitelů v zemích jako Jamajka, Dominikánská republika nebo Haiti nedokázalo konkurovat intenzivně pěstovaným banánům z Latinské Ameriky a opustilo své plantáže, kde byly banány pěstovány k přírodě ohleduplnějším extenzivním způsobem.

Velké banánové firmy navíc využívají své oligopolní síly ke kontrole trhu a udávání pravidel „hry“. Jejich moc je omezoována jen importní politikou (cla, daně, tarifní a netarifní opatření) zemí, do kterých dovážejí. Jak již bylo řečeno, v současné době se tyto velké společnosti snaží zbavit přímého

vlastnictví plantáží uzavíráním smluv se středními a většími producenty zemí, v nichž působí. Tím se vyhýbají odpovědnosti za životní podmínky pracovníků, právě za které jsou často oprávněně kritizovány mezinárodními organizacemi.

9 Řezané květiny

Až si příště nakoupíte kytici řezaných růží nebo karafiátů, přivoňte si k ní. Možná vás napadne, že dříve ty květiny přece jen vonívaly více a lépe. Skoro jistě vás ale nenapadne přemýšlet o tom, že k nám květina cestovala z letadlem z Keni nebo Kolumbie přes Holandsko a jak byla vypěstována.

Stále více řezaných květin totiž pochází z rozvojových zemí kolem rovníku, kde jsou nejen teplotní i sluneční podmínky pro pěstování květin přívětivější, ale mnohem nižší jsou i mzdové náklady a mírnější je pracovní i environmentální právo.

Ve světle informací o tom, kolik bylo v průběhu pěstování a zpracování na květinu aplikováno chemikálií a jaké pracovní podmínky v květinářském průmyslu v rozvojových zemích panují, by krásné zářivé barvy těchto květin v našich očích jistě pobleedly.¹²⁷

Krásné květiny, odporné pesticidy

Ačkoliv statistiky o používání pesticidů v květinářském průmyslu jsou k dispozici jen zřídka, je toto odvětví intenzivním používáním mnoha různých druhů agrochemikálií známo.

U květin je totiž specifický kontrolní režim při importu. Jelikož se jedná o zemědělský produkt, musí být před exportem kompletně zbaven nemocí a škůdců. Ale protože se nejedná o potravinu, nevztahují se na květiny limity omezující obsah residuí pesticidů a nejsou proto kontrolovány. Obě tyto skutečnosti jsou, spolu s preferencí zákazníků vůči perfektním, uniformně vyhlížejícím květům, motivem pro masivní nasazování zemědělské chemie. U květin tak může být koncentrace pesticidů až 1000x vyšší než je limit u potravin.

Agrochemie se však nepoužívá pouze k hubení škůdců, plevelů a nemocí, chemické látky také konzervují květinu, aby vydržela přepravu a byla i trvanlivější na pultech obchodů.

¹²⁷Environmental Health Perspectives Volume 110, Number 5, May 2002

Jedna studie, publikovaná v březnu 2000¹²⁸, uvádí, že ve sklenicích je používán široký záběr chemických prostředků zahrnující hnojiva, insekticidy, fungicidy, nematocidy, regulátory růstu, z nichž některé představují potenciálně vysoké riziko pro lidské zdraví. Výzkum institutu Mutation Research uvádí, že v mexickém státě Morales je ve sklenicích s květinami používáno na 36 různých chemikálií včetně DDT, aldrinu a dieldrinu.

Předběžné závěry jednoho výzkumu, který proběhl v Ekvádoru (rychle rostoucím konkurentu druhému největšímu světovému exportéru řezaných květin Kolumbii), hovoří¹²⁹ o vážných pochybeních také při běžných praktikách. Ty se týkají celé řady skutečností od nakládání s toxickými materiály, skladování a aplikaci pesticidů, přes vzdělávání zaměstnanců (v pravidlech o použití pesticidů a rizicích pro jejich zdraví), poskytování ochranných pomůcek, až po dávkování pesticidů a používání pesticidy napuštěných plastových materiálů v domácnostech (často jako krytí střech).

Z pohledu dopadu na životního prostředí je problematická i doprava řezaných květin. Aby k nám z rozvojových zemí stihli dorazit čerstvé, dopravují se letecky. Při dopravě 44 tun květin z Jižní Afriky do Evropy se spotřebuje 60 tun kerosinu (leteckého benzínu). Při zahrnutí dopravy na letiště v zemi produkce a z letiště v zemi spotřeby váza s kyticí deseti růží jakoby údajně byla „zalita“ asi půl litrem ropy.¹³⁰

Významný segment hospodářství chudých zemí

Průmysl řezaných květin představuje významné exportní odvětví pro mnoho chudých zemí na světě. Poskytuje tisíce pracovních příležitostí v oblastech, kde je jich nedostatek. Jen v Keni je v tomto odvětví zaměstnáno na 70.000 tisíc pracovníků (většina z nich jsou ženy). Na hektar kultivované plochy zaměstnávají květinové farmy více zaměstnanců než ostatní zemědělské produkce. Příjmy z exportu květin jsou totiž pro rozvojové země stálejší než v případě kávy nebo kakaa, a pracovní místa tak stabilnější. Na druhou stranu k samotným dělníkům na plantážích a k zaměstnancům na farmách v tomto odvětví, které vygeneruje ročně na 30 miliard dolarů, peněz už plyne docela málo. Dle údajů Kenya Human Rights Commission z roku 2002 byly dělníkům na květinových farmách vypláceny mzdy často nižší než dolar denně za osmi až dvanácti hodinovou pracovní dobu. Dělníci byli kromě toho často ubytováni v nevhodných, přeplněných místnostech.

128Sandra Gomez-Arroyo, biologka z Center for Atmospheric Sciences at the National Autonomous University of Mexico.

129Jaime Breilh, ředitelka Ecohealth Project of the Health Research and Advisory Center v Quitu, Ekvádoru. Závěry výzkumu dosud nejsou k dispozici.

130 Niala Maharaj and Gaston Dorren: The Game of the Rose: The Third World in the Global Flower Trade

Ačkoliv jsou porušení pracovních práv poměrně častá, pracovní podmínky i mzdy bývají většinou stále lepší než v řadě jiných sektorů místního hospodářství. Je ovšem fakt, že tyto ekonomické výhody jsou realizovány jen za cenu, kterou platí životní prostředí a zdraví zaměstnanců.

Obchod s květinami v České republice

Tuzemská květinářská produkce vykazuje v posledních letech rostoucí trend především v pěstování hrnkových a záhonových rostlin, odklon je patrný v pěstování čerstvých řezaných květin a zeleně – zde tvoří import na 98 % naší spotřeby. V roce 2004 spotřeba květin narostla o 9,5 % oproti předcházejícímu roku na hodnotu 7,8 mld. Kč ve spotřebitelských cenách.¹³¹

Česká republika v roce 2004 dovezla květinářské produkty v hodnotě téměř 1,9 mld. Kč o v objemu 3 270 tun. Největší podíl zaujímaly čerstvé řezané květiny ostatní, čerstvé řezané růže a pokojové rostliny okrasné květem a okrasné listem. Nizozemsko se podílelo na dovozu květinářských produktů do ČR 76 %, dále pak Německo a Kolumbie. V případě Německa i Nizozemí se však ve výrazné, ale blíže těžko specifikovatelné míře jedná o reexport z rozvojových zemí. Z chudých zemí tak mohla pocházet asi polovina našeho exportu v hodnotě 950 mil. Kč, z toho necelá polovina z Keni, osmina Kolumbie a desetina z Ekvádoru.

Alternativy v ČR zatím chybí

V ČR zatím alternativy vesměs chybí. Fairtrade květiny, bio květiny, květiny s logem Flower Label Program nebo Florverde (Zelená květina) zde zatím k dispozici nejsou. Dá se ale očekávat, že k nám budou během několika příštích let na trh uvedeny. Alternativou však určitě není trhat květiny ve volné přírodě nebo v parku.

131Ing. Helena Součková, CSc., VÚZE Praha Analýza okrasného zahradnictví z pohledu strukturálních fondů II. - Okrasné rostliny v Přehledu o stavu zemědělství za rok 2005. Dostupné z <http://www.zahradaweb.cz/projekt/clanek.asp?pid=2&cid=4620>

10 Palmový olej

Do České republiky se každoročně doveze necelých 30 000 tun palmového oleje. Jde možná o nejdůležitější příspěvek naší země k devastaci tropických pralesů, které jsou zdrojem většiny biologické diverzity planety a domovem pro milionů lidí.

Palmový olej

Palmový olej je po sojovém druhý nejvýznamnější jedlý olej: na světové spotřebě se podílí 21%.¹³² Používá se v množství potravin i spotřebního zboží, od margarínů, zmrzliny, čokolády, chipsů, instantních polévek, majonéz či sušenek až po mýdlo, šampony, kosmetiku, detergenty či zvířecí krmiva; slouží také v průmyslu, například kožedělném, textilním, chemickém či metalurgickém.¹³³ Na tomto tropickém výrobku se smaží třeba „tradiční české brambůrky“ Bohemia Chips.¹³⁴

Vyrábí se z plodů palmy olejné (*Elaeis guineensis*). Tento strom původně pochází ze západoafrického pobřeží, jeho pěstování se ovšem rozšířilo do tropů celého světa. Vyžaduje vlhké podnebí s teplotou mezi 24 a 32 stupni Celsia. Drtivá většina produkce dnes pochází z jihovýchodní Asie. Asi polovinu světové spotřeby (48 %) zajišťuje Malajsie a dalších 36% potom Indonésie.¹³⁵ Pěstuje se na převážně na monokulturních plantážích.

Do České republiky se v posledních letech dováží necelých 30 tisíc tun palmového oleje ročně (viz Graf). Přímý import z jihovýchodní Asie z toho tvoří pouze zhruba polovinu: v roce 2004 to bylo 36 % z Malajsie a 14 % z Indonésie. Ovšem zbytek je evidentní reexport. Jde totiž kompletně o evropské státy, kde se palma olejová samozřejmě nepěstuje – naším největším dodavatelem je se 43 % Německo. Ze srovnání se statistikami světové produkce tedy lze odvozovat, že velká většina, ne-li veškerý český dovoz ve skutečnosti pochází z malajských a indonéských plantáží. Import do zemí EU-15 v roce 2002 pocházel z 97 % ze tří zemí: Malajsie, Indonésie a Papui Nové Guineje.¹³⁶

Graf: Dovoz palmového oleje do České republiky

1999: 23 673 tun
2000: 25 514 t
2001: 27 976 t
2002: 27 512 t
2003: 28 300 t
2004: 29 885 t; u jednotlivých bodů křivky uvést číslo s údajem

Zdroj: Český statistický úřad

Boom palmových plantáží

Rostoucí spotřeba palmového oleje i dominance asijských zemí je novinkou posledních desetiletí. Zejména v Indonésii zažívá palmový byznys od osmdesátých let bezprecedentní boom. Produkce se zde jen v letech 1997-2001 zvýšila ze 6,6 milionu tun na 9,5 milionu.¹³⁷ Zatímco v roce 1985 indonéské plantáže pokrývaly 600 000 hektarů, o patnáct let později to už byly tři miliony. Na konci devadesátých let se rozvoj poněkud zpomalil v souvislosti s asijskou finanční krizí, kolapsem Suhartovy diktatury a dalšími faktory¹³⁸, nicméně se očekává, že do roku 2020 by mělo přibývat asi 150 000 hektarů ročně.¹³⁹ Velkou část odvětví kontroluje malá skupina domácích a zahraničních společností, které často vlastní desítky i stovky tisíc hektarů.¹⁴⁰

Sociální důsledky

Obětí palmového byznysu se stávají místní lidé, které vytlačuje z půdy. Plantáže běžně vznikají na obecních či soukromých pozemcích bez souhlasu tradičních majitelů. Při jejich zakládání pravidelně dochází k násilnému vyhánění původních vlastníků. Příčinou je právní systém v Indonésii i dalších rozvojových zemích. Asi 40 milionů indonéských zemědělců a obyvatel lesů půdu obhospodařuje po staletí a považuje ji za svůj majetek na základě zvykového práva. Neplatí zde pevná, psaná pravidla vlastnictví se zápisy v katastrech, smlouvami a dalšími formalitami, chybí také podrobné mapy.

137 Glastra, R., Wakker, E., et Richert, W.: Oil palm plantations and deforestation in Indonesia: what role do Europe and Germany play, WWF Germany, Frankfurt a.M. 2002

138 Casson, A.: The hesitant boom: Indonesia's oil palm sub-sector in an era of economic crisis and political change. CIFOR Occasional Paper No. 29, Center for International Forestry Research, Bogor 2000

139 Glastra, R., Wakker, E., et Richert, W.: Oil palm plantations and deforestation in Indonesia: what role do Europe and Germany play, WWF Germany, Frankfurt a.M. 2002

140 van Gelder, J.W.: Greasy palms: European buyers of Indonesian palm oil, Friends of the Earth, London 2004

132 van Gelder, J.W.: Greasy palms: European buyers of Indonesian palm oil, Friends of the Earth, London 2004

133 Tamtéž.

134 Bohemia Chips: www.bohemiachips.cz, 5.9.2005

135 van Gelder, J.W.: Greasy palms: European buyers of Indonesian palm oil, Friends of the Earth, London 2004

136 Tamtéž.

Právě plantáže palmy olejové jsou v Indonésii nejčastější příčinou konfliktů vyvolaných násilným vyháněním z půdy – na případech monitorovaných do roku 2001 se podílely 32 procenty, tedy více než těžba dřeva, přehrady a doly dohromady.¹⁴¹ Odvětví ovládá korupce a palmové společnosti běžně spolupracují s vojáky, aby potlačily odpor původních majitelů. Součástí teroru je zastrašování, mučení, vraždy i zatýkání. Platilo to zvláště za diktatury, která padla v květnu 1998, ale stovky podobných případů pokračují i poté.¹⁴² Dochází k nim také v Malajsii, především na ostrově Borneo.

Odlesňování

Pěstování palmy olejné patří mezi nejdůležitější příčiny rapidního odlesňování v jihovýchodní Asii. Asi polovina plantáží vzniká na úkor lesů.¹⁴³ Pouze v Malajsii jejich rozšiřování podle statistik FAO způsobilo ztrátu přinejmenším 700 000 hektarů pralesa.¹⁴⁴ Indonésie podle vládních údajů přišla asi o 2 miliony hektarů.¹⁴⁵

Rapidně tak mizí zbývající tropické pralesy na ostrovech Sumatra, Borneo i dalších, které jsou místem mimořádné biologické diversity. Tisíce rostlin a živočichů žijí pouze zde a nikde jinde na světě. Indonésie zabírá jen 1,3 % zemské souše, ale vyskytuje se zde 10 % všech známých druhů kvetoucích rostlin, 17 % ptáků, 12 % savců, 16 % plazů a 16 % obojživelníků.¹⁴⁶ Unikátní prales, domov řady vážně ohrožených zvířat: nosorožce sumaterského, orangutanů, tygra sumaterského, levharta obláčkového, slonů a dalších se tu doslova mění před očima na intenzivně obhospodařované monokultury. Přeměna na plantáže pro většinu ohrožených živočichů znamená konec. Výzkumy v Malajsii ukázaly, že zatímco v primárním lese má biotop 75 druhů savců, na plantážích jich zůstává jen 13.¹⁴⁷ V Indonésii činí úbytek druhového bohatství savců, ptáků a plazů při konverzi z lesa na plantáž mezi 80 a 100 procenty.¹⁴⁸

141 Wakker, E.: Greasy palms: the social and environmental impacts of large-scale oil plantation development in Southeast Asia, Friends of the Earth, London 2004

142 Tamtéž.

143 Tamtéž.

144 Casson, A.: Oil palm, soybeans & critical habitat loss, WWF 2003

145 Tamtéž.

146 Wakker, E.: Greasy palms: the social and environmental impacts of large-scale oil plantation development in Southeast Asia, Friends of the Earth, London 2004

147 Teoh, C.H.: Land use and the oil palm industry in Malaysia, WWF Malaysia, Kuala Lumpur 2004

148 Kessler, J.J., et Wakker, E.: Forest conversion and the edible oils sector, AIDEnvironment pro WWF Switzerland, Amsterdam 2000

Vytěžení lesa znamená také ztrátu přírodních zdrojů pro lidi, kteří zde žili. V jihovýchodní Asii na lese ekonomicky závisí miliony lidí. Vykloučení lesa dramaticky zvyšuje povodně a erozi půdy v sousedství, což poškozují zemědělce.

Lesní požáry

Vedle přímého odlesňování jsou plantáže palmy olejné navíc důležitou příčinou lesních požárů, které v posledních letech sužují jihovýchodní Asii. Masivní ohně v letech 1997-98 postihly asi 6 % indonéského území. V Indonésii a Malajsii dohromady zničily skoro 12 milionů hektarů lesů, polí, plantáží a další půdy, tedy území odpovídající bezmála rozloze bývalého Československa.¹⁴⁹ Města v několika zemích po řadu týdnů pokrýval těžký smog. Přímé ekonomické důsledky se odhadují na 2,3-3,5 miliardy dolarů a pravděpodobně ještě více.¹⁵⁰

Na rozsahu požárů se podepsalo i silné sucho vyvolané klimatickým jevem El Niño. Ale každý oheň má také bezprostřední příčinu. Kolem 50-80 % případů – podílily se liší podle provincie – v Indonésii způsobilo vypalování lesa při zakládání plantáží; z toho asi tři čtvrtiny tvořily palmové plantáže.¹⁵¹ Žďárání je zde na papíře zakázáno, ale pěstební společnosti běžně zákon obcházejí, protože to snižuje náklady. Ze 176 firem, které vláda označila za podezřelé z podílu na požárech, 133 tvořili producenti palmového oleje.¹⁵² Ilegální praktiky se staly předmětem desítek soudních procesů. Třeba společnost PT Adei Plantations musela zaplatit pokutu 1,1 milionu dolarů za účast na nezákonném vypalování v indonéské provincii Riau.¹⁵³

Znečištění

Ekologické a sociální škody se neomezují jen na zábor území a zakládání lesních požárů. Palmový průmysl patří také mezi nejhorší znečišťovatele v regionu. Při pěstování se používá 25 různých druhů pesticidů, včetně kontroverzního přípravku paraquat. Silné dávky pesticidů a umělých hnojiv kontaminují řeky, mořské zálivy a okolní půdu.¹⁵⁴

Při zpracování palmových plodů vzniká tekutý odpad, který se často nečištěný vypouští do vody a způsobuje silné znečištění. Rybáři tak přicházejí o živobytí a rodiny v sousedních obcích o vodu k vaření, praní

149 Tacconi, L.: Fires in Indonesia: causes, costs and policy implications. CIFOR Occasional Paper No. 38, Center for International Forestry Research, Bogor 2003

150 Tacconi, L.: Fires in Indonesia: causes, costs and policy implications. CIFOR Occasional Paper No. 38, Center for International Forestry Research, Bogor 2003

151 Tamtéž.

152 Tamtéž.

153 Tamtéž.

154 Tamtéž.

a koupání se.¹⁵⁵ Z okolního moře a korálových útesů mizí ryby, na kterých místní lidé ekonomicky závisí. V Papui Nové Guineji byl také v sousedství plantáží zaznamenán rostoucí počet případů vrozených vad u dětí.¹⁵⁶

11 Mořské ryby

Na první pohled to zní paradoxně: vnitrozemská Česká republika velkým dílem přispívá k přečerpávání světových oceánů. Dovoz mořských ryb ovšem patří mezi nejvážnější ekologické problémy, které naše země za hranicemi způsobuje.

Kolabující populace

Pokud by totiž byl pouze jeden přírodní zdroj, který průmyslové využití prokazatelně přečerpává, zaslouží takové hodnocení mořské ryby.

Organizace OSN pro zemědělství a výživu (FAO) shrnuje: asi 47 % hlavních mořských rybných revírů nebo druhů ryb je plně využíváno, 18 % přečerpáváno a 10 % rybářské lodi už vyčerpaly nebo se zotavuje z vyčerpání.¹⁵⁷ Bezmála v pětině populací se tedy uloví více ryb, než přirozená reprodukce může opět doplnit, a v další skoro polovině případů je lov na hranici biologického limitu. Největší podíl již nyní přelovených populací je v severním Atlantiku, Středozezemním a Černém moři, po kterých následují severozápadní Atlantik, jihovýchodní Atlantik, jihovýchod Tichého oceánu a jižní oceán.¹⁵⁸ Průzkum v roce 1999 ukázal, že čtyřicet ze šedesáti hlavních komerčních populací ryb v severovýchodním Atlantiku bylo "za hranicemi bezpečných biologických limitů".¹⁵⁹ Z 959 komerčních populací spravovaných americkou federální vládou pouhých 163 je ve zdravém stavu.¹⁶⁰

Hlavními příčinami jsou nadměrný lov a poškozování přirozeného biotopu¹⁶¹, důsledkem je potom pokles a v řadě případů doslova kolaps

¹⁵⁵Tamtéž.

¹⁵⁶Tamtéž.

¹⁵⁷The state of world fisheries and aquaculture, FAO, Roma 2004

¹⁵⁸Tamtéž.

¹⁵⁹Put environment at the heart of the European fisheries policy: WWF manifesto for the review of the EU Common Fisheries Policy, WWF, Brussels 2001

¹⁶⁰Towards rebuilding America's marine fisheries: Annual report to the Congress on the status of U.S. fisheries – 2001, NOAA National Marine Fisheries Service, Silver Spring 2002

¹⁶¹Kura, Y., Revenga, C., Hoshino, E., et Mock, G.: Fishing for answers: making sense of the global fish crisis, World Resources Institute, Washington D.C. 2004

rybích populací. Úlovky komerčně nejčinnějších druhů, včetně tresků a tuňáků, se navzdory účinnějším metodám lovu od roku 1970 snížily o čtvrtinu.¹⁶² Kdysi bohatý revír sardelí v nejzápadnější části Středozezemního moře mezi Španělskem a Marokem se v osmdesátých letech kompletně zhroutil a nikdy už se nevzpamatoval – nejde ovšem o jediný případ.¹⁶³

Několik komerčních druhů oceánských ryb, kdysi běžně lovených, se už zařadilo vedle velryb a mořských želv do Červené knihy druhů ohrožených vyhoubením.¹⁶⁴ Biologové přitom varují, že při nadměrném čerpání může populace překročit práh, za kterým kolabuje a už se nedokáže zotavit, i kdyby lov zcela skončil. Kanadští vědci v květnu označili atlantskou populaci tresky za ohrožený druh s tím, že některým populacím hrozí bezprostřední vymizení, přestože se zde tresky už neloví.¹⁶⁵

Příčiny

Přesto nadměrné čerpání nadále pokračuje. Na pultech supermarketů lze běžně najít ryby, jejichž lov experti doporučili přinejmenším dočasně zcela zastavit. Bezprostředním důvodem jsou špatná politická rozhodnutí. Příklad: Evropská unie každoročně určuje kvóty lovu jednotlivých druhů ve svých vodách. Odborní poradci doporučili v posledních třech letech stanovit nulový lov tresků v Severním moři. Ministři Evropské unie však pro každý z těchto tří roků schválili kvóty odlovu, v souhrnné výši 81 tisíc tun. Rybáři proto někdy ani nejsou schopni některé kvóty využít, protože v moři prostě nenajdou tolik ryb: v roce 2000 ulovili jen 40 % povoleného množství severomořských tresků.¹⁶⁶

Očividně nemá smysl povolovat další lov ryb, jejichž populace se zhroutila. Politický tlak z pobřežních rybářských obcí a silné lobby průmyslových rybolovných společností jsou ovšem silnější než elementární zdravý rozum.

Skutečnou příčinou nadměrného čerpání je ovšem dramatická změna, kterou rybolov prošel během posledního století. Technologický rozvoj, včetně sítí dlouhých desítky kilometrů, hydrauliky, sonarů, satelitní komunikace, letecké podpory či plovoucích rybných kombinátů, které ryby na místě zpracují umožnil, aby se rybolov z víceméně lokální ekonomiky

¹⁶²McGinn, A.P.: Safeguarding the health of oceans, Worldwatch Institute, Washington D.C. 1999

¹⁶³Put environment at the heart of the European fisheries policy: WWF manifesto for the review of the EU Common Fisheries Policy, WWF, Brussels 2001

¹⁶⁴Kura, Y., Revenga, C., Hoshino, E., et Mock, G.: Fishing for answers: making sense of the global fish crisis, World Resources Institute, Washington D.C. 2004

¹⁶⁵Kura, Y., Revenga, C., Hoshino, E., et Mock, G.: Fishing for answers: making sense of the global fish crisis, World Resources Institute, Washington D.C. 2004

¹⁶⁶Put environment at the heart of the European fisheries policy: WWF manifesto for the review of the EU Common Fisheries Policy, WWF, Brussels 2001

změnil v průmyslové odvětví. Moderní metody umožňují lovit až z dvoukilometrové hloubky.¹⁶⁷

Současná rybolovná kapacita je přinejmenším dvakrát větší než množství ryb, které jde z moří získat¹⁶⁸; evropská flotila překračuje limit o 40 procent.¹⁶⁹ Ještě ve čtyřicátých letech jen několik států světa lovilo více než milion tun ryb ročně; dnes takových výnosů dosahuje více než dvacet zemí.¹⁷⁰ Celkový výnos se – navzdory kolapsům některých rybích populací – v letech 1950–97 zvýšil šestinásobně.¹⁷¹

Sociální důsledky

Nadměrný lov má ovšem své důsledky nejen kolem evropského a severoamerického pobřeží. Ryby jsou hlavním zdrojem živočišných bílkovin pro miliardu lidí a lovem nebo chovem ryb se živí asi 35 milionů obyvatel převážně rozvojových zemí.¹⁷² Většina z nich ovšem rybaří v malém, z lehkých lodí, pro vlastní potřebu a lokální trh.¹⁷³ Průmyslové flotily je nyní vytlačují: buď konkurují přímo a ryby prostě vyčerpají, nebo nešetnými technikami poškozují biotop druhů lovených pro místní potřebu.¹⁷⁴ Místní lidé jim nemohou konkurovat. Konflikty mezi zahraničním velkolovem a rybáři z pobřeží přibývají především v Africe a Asii.¹⁷⁵ Za kratší konec provazu v nich většinou ovšem tahají ti druzí. Více než 70% světové produkce ryb je nyní uloveno v mořích třetího světa, na spotřebě se ovšem z 80 % podílejí Evropská unie, USA a Japonsko.¹⁷⁶

Náhodné úlovky

Průmyslové flotily ve skutečnosti uloví daleko více, než co nakonec vykazují statistiky. V sítích totiž končí i obrovské množství takzvaných náhodných úlovků: komerčně nezajímavých živočichů, kteří se mrtví či umírající shazují zpět do moře. Patří mezi ně jiné druhy ryb, mladí jedinci cílových druhů,

delfini a další kytovci, ploutvonožci, mořské želvy, ptáci či nejrůznější bezobratlí. FAO odhaduje, že na průměrnou produkci světového rybolovu ve výši 84 milionů tun připadá asi 7 milionů tun náhodných úlovků ryb ročně – nepočítaje v to savce, ptáky, bezobratlé želvy.¹⁷⁷

Hlubokomořské trawlerly v severozápadním Středomoří loví až 95 různých druhů, ovšem jen šest z nich se využívá.¹⁷⁸ Ve Středozemním moři se každoročně do sítí chytí 60 000 želv.¹⁷⁹ V Baltu a Keltském moři se za rok uloví až 10 000 sviňuch obecných – kytovců příbuzných delfinům.¹⁸⁰ Velký problém představují náhodné úlovky podměrečných ryb. Jde často o mladé jedince, kteří budou nutní k reprodukci vyčerpané populace. Až 90 % severomořských tresků, které měly dospět v roce 1996, skončilo v sítích a bylo poté vyhozeno zpět do moře.¹⁸¹ Náhodný úlovek tvoří až 34 % štikozubců (hejků, mořských štik) a 39 % tresky malé chycené trawlerly v Tyrhénském moři.¹⁸²

Devastace mořského dna

Moderní metody lovu navíc poškozují také biotopy mořského dna, které nejenže tvoří unikátní přírodní ekosystémy, ale jsou také velmi důležité jako místo, kde se ryby třou a dospívají.

Trawlerly za sebou táhnou sítě a závaží, které vlekou po dně a doslova jimi smýkají vše v dosahu. Ničí vegetaci, struktury mořského dna i společenstva živočichů, kteří se zde vyskytují. Odhaduje se, že tato devastace každoročně postihuje stopadesátinásobně větší plochu než holosečné kácení lesů.¹⁸³ V typickém revíru na pobřeží severní Kalifornie nebo Nové Anglie je stejný úsek dna poškozen více než jednou ročně¹⁸⁴, v Severním moři třikrát.¹⁸⁵ Středně velký trawler za hodinu zničí až 360 000 trsů chaluhy *Posidonia*, jejíž porosty tvoří důležitý biotop pro rozmnožování ryb.¹⁸⁶ Společenstvu bezobratlých na dně trvá až pět let, než se vzpamatuje.¹⁸⁷

167 Tamtéž.

168 McGinn, A.P.: Safeguarding the health of oceans, Worldwatch Institute, Washington D.C. 1999

169 Put environment at the heart of the European fisheries policy: WWF manifesto for the review of the EU Common Fisheries Policy, WWF, Brussels 2001

170 Kura, Y., Revenga, C., Hoshino, E., et Mock, G.: Fishing for answers: making sense of the global fish crisis, World Resources Institute, Washington D.C. 2004

171 McGinn, A.P.: Safeguarding the health of oceans, Worldwatch Institute, Washington D.C. 1999

172 Kura, Y., Revenga, C., Hoshino, E., et Mock, G.: Fishing for answers: making sense of the global fish crisis, World Resources Institute, Washington D.C. 2004

173 Tamtéž.

174 Tamtéž.

175 Tamtéž.

176 Kura, Y., Revenga, C., Hoshino, E., et Mock, G.: Fishing for answers: making sense of the global fish crisis, World Resources Institute, Washington D.C. 2004

177 The state of world fisheries and aquaculture, FAO, Roma 2004

178 Put environment at the heart of the European fisheries policy: WWF manifesto for the review of the EU Common Fisheries Policy, WWF, Brussels 2001

179 Tamtéž.

180 Tamtéž.

181 Tamtéž.

182 Tamtéž.

183 Kura, Y., Revenga, C., Hoshino, E., et Mock, G.: Fishing for answers: making sense of the global fish crisis, World Resources Institute, Washington D.C. 2004

184 America's living oceans: charting a course for sea change, Pew Oceans Commission, Arlington 2003

185 Put environment at the heart of the European fisheries policy: WWF manifesto for the review of the EU Common Fisheries Policy, WWF, Brussels 2001

186 Tamtéž.

187 America's living oceans: charting a course for sea change, Pew Oceans Commission,

Česká spotřeba

Česká spotřeba se na této exploataci podílí. V roce 2004 zdejší importéři do republiky dovezli asi 30 tisíc tun mořských ryb. Patřilo mezi ně například 4,9 tisíce tun makrel, skoro 1,7 tisíce tun sledů, bezmála 14 tisíc tun mraženého filé nebo necelé čtyři tisíce tun tuňáků.

12 Tropické dřevo

Česká republika patří v Evropě mezi lesnatější země. Velkou většinu domácí spotřeby dřeva si zajišťuje sama. Je také jeho čistým vývozcem: export nad importem několikanásobně převažuje.¹⁸⁸ Rovněž výrobky ze dřeva tvoří důležitý vývozní artikl.

I přesto však dřevo dovážíme. Vedle běžného importu ze sousedních států, například Polska a Rakouska, jde také o dovoz suroviny získané kácením zbývajících pralesů v tropech či v Rusku. Pouze z afrických zemí Česká republika importuje stovky i více tun – nepočítaje v to pravděpodobný reexport, který se zřejmě skrývá za částí obchodu s Německem, Nizozemskem a dalšími státy.

Přitom panuje vážné podezření, že část dováženého dřeva byla vytěžena ilegálně.

Tropické pralesy

Tropické pralesy představují nejbohatší biotop na světě. Domov zde má většina druhů rostlin a živočichů, včetně všech druhů lidoopů nebo tygrů a tapírů. Zároveň díky pestrým přírodním zdrojům nabízejí živobytí velké části světové populace: jen v Asii v nich žije několik set milionů lidí.¹⁸⁹ Na řekách, které z pralesů vytékají, závisí místní zemědělství.

Největší plochy lesa se nacházejí v Jižní Americe, jihovýchodní Asii a centrální a západní Africe. Mizí však závratnou rychlostí - zhruba 10 milionů hektarů za rok, což je ekvivalent asi 32 fotbalových hřišť za minutu.¹⁹⁰ Během devadesátých let svět přišel o 94 milionů hektarů lesů.¹⁹¹

Arlington 2003

188 Zpráva o stavu lesa a lesního hospodářství České republiky za rok 2004. Ministerstvo zemědělství, Praha 2005

189 Bryant, D., Nielsen, D., et Tangle, L.: The last frontier forests: ecosystems & economies on the edge, World Resources Institute, Washington D.C. 1997

190 Marijnissen, C., Ozinga, S., Richards, B., et Risso, S.: Facing Reality – how to halt the import of illegal timber to the EU, FERN-Greenpeace-WWF, Brussels 2004

191 Global environment outlook 3. Past, present and future perspectives, United Nations Environment Programme, Nairobi 2002

Hlavní příčiny ničení tropických pralesů jsou dvě: vývoz surovin, především tropického dřeva, a těžba nerostů; až po nich následuje rozšiřování exportního zemědělství, případně vypalování lesa farmáři, kteří jsou ze své pudy vytlačeni intenzivními plantážemi.

Vykácená území velmi rychle podléhají erozi a tropická půda, která obsahuje pouze malou zásobu živin, se po krátké době vyčerpává. Nechráněnou půdu vysouší prudké slunce a země se často pokrývá slupkou oxidů železa a hliníku, která znemožňuje další obdělávání. Průmyslová těžba navíc otevírá jinak uzavřený prales dalším ničivým aktivitám: na poničených hranicích pralesů bují další odlesňování, masový lov a rozmáhá se obchod s masem z tropických zvířat. Jedním příkladem za všechny může být kácení v konžském Národním parku Virunga, které ohrožuje jednu z posledních populací goril horských.

Některé druhy tropického dřeva – například ták či mahagon – se pěstují také na plantážích. Avšak ani tento způsob získávání kvalitní suroviny není bezproblémový. Dřevo roste velmi dlouho a masivní pěstování proto vyžaduje velké rozlohy. Plantáže tak často vznikají na úkor pralesa. Pro dřevařské společnosti je toto řešení výhodnější, protože zde bývá kvalitnější půda než v naprosto zdevastovaných územích a navíc ke koncesi na založení plantáže automaticky získávají i právo vykácet a prodat stromy, které zde ještě stojí – takže prakticky dostanou i těžební licenci zdarma.¹⁹² Podle statistik OSN se během devadesátých let plocha stromových plantáží na světě zvětšila o 17 %, z toho asi polovina vznikla vykácením nebo vypálením původního lesa.¹⁹³

Nelegální těžba

Místní vlády se často sice snaží problémy řešit a těžbu omezovat, ale i přesto velká část kácení v pralesních oblastech probíhá ilegálně a úřady ji nemají pod kontrolou. V horších případech místní vlády nezákonnou těžbu tolerují, nebo z ní díky korupčním praktikám dokonce profitují.¹⁹⁴

Mezi oblasti ohrožené nelegální těžbou dřeva patří prakticky všechny oblasti, kde se velké plochy pralesa dosud zachovaly.

Podíl nelegálního kácení činil v roce 2001 asi 80 % brazilské těžby dřeva, v Indonésii to bylo 73 %.¹⁹⁵ Indonésie tak každoročně ztratí téměř 1,5

192 FSC News+Notes 3(2): 2, 31.3.2004

193 Forest plantations, WWF, Gland 2002

194 Marijnissen, C., Ozinga, S., Richards, B., et Risso, S.: Facing Reality – how to halt the import of illegal timber to the EU, FERN-Greenpeace-WWF, Brussels 2004

195 Matthew A.: European league table of imports of illegal tropical timber, Friends of the Earth, London 2001

miliónu hektarů lesů, které měly zůstat stát.¹⁹⁶ Velké množství z celkového objemu ilegálně těžného dřeva je spotřebováno na území Evropské unie. Podle odhadů asi 50 % dřeva dováženého na území patnácti starých zemí EU pochází z ilegální těžby.¹⁹⁷

Ovšem ilegální kácení není exkluzivním problémem tropických zemí. Stejný problém platí pro dřevo z Ruska, které do České republiky v poměrně velkých objemech míří také: čísla pro ilegální těžbu se zde pohybují okolo 20 %, ve východních částech země však podíl stoupá až k 50 %.¹⁹⁸

Kácení pralesů neznamená pouze ničení vzácného přírodního bohatství a škody pro lidi závislé na lese – jeho obyvatele, zemědělce v sousedství a další. Má i další sociální a ekonomické důsledky.

Peníze z ilegální těžby často podporují lokální etnické konflikty – například v Libérii nebo Kongu.¹⁹⁹ Nezákoně kácení je dále často spojeno s korupcí, praním špinavých peněz, mezinárodním organizovaným zločinem a porušováním lidských práv místních obyvatel. V neposlední řadě snižuje ilegální těžba příjem rozvojových zemí. Podle údajů Světové banky tak přicházejí ročně o 10 až 15 miliard eur: to je přibližně ekvivalent rozvojové pomoci, kterou poskytla Evropská unie v roce 2002.²⁰⁰

Tropické dřevo v České republice

Dovoz tropického dřeva do České republiky rapidně stoupá. Od roku 1999 se během pěti let množství importované suroviny ztrojnásobilo. Nejvíce se jí k nám vozí z několika afrických zemí: na prvních příčkách se umísťují Guinea, Gabun a Kongo. Ani zde však nelze zaručit, že dřevo skutečně pochází z těchto zemí. Může jít o reexport z jiných oblastí.

Také tyto země se potýkají s problémy. WWF upozorňuje, že nadměrnou těžbou dřeva jsou ohroženy hlavně gabunské národní parky.²⁰¹ Kolem 80 % gabunské produkce tropického dřeva proudí do

196 Toyne, P., O'Brien, C., et Nelson, R.: The timber footprint of the G8 and China, WWF, Gland 2002

197 Matthew A.: European league table of imports of illegal tropical timber, Friends of the Earth, London 2001

198 Tisková zpráva WWF, 30.3.2004, www.panda.org/about_wwf/what_we_do/forests/news/index.cfm?uNewsID=15259

199 Marijnissen, C., Ozinga, S., Richards, B., et Risso, S.: Facing Reality – how to halt the import of illegal timber to the EU, FERN-Greenpeace-WWF, Brussels 2004

200 Marijnissen, C., Ozinga, S., Richards, B., et Risso, S.: Facing Reality – how to halt the import of illegal timber to the EU, FERN-Greenpeace-WWF, Brussels 2004

201 WWF International: Conservation support for the Gamba Protected Area Complex, www.panda.org/about_wwf/where_we_work/africa/where/gabon/index.cfm?uProjectID=G A0007, 5.12.2005

zemí EU. Asi 80 % tropického dřeva pokáceného v pralesích povodí řeky Kongo jde přímo na vývoz; největšími odběrateli jsou přitom Evropská unie a Čína.²⁰²

Dále je důležité mít na paměti, že nejen tropické dřevo je káceno nelegálně a v rozporu s kritérii udržitelného lesního hospodaření. Největší množství dřeva, které nepochází z tropů, se k nám podle statistik ČSÚ dováží z Německa. Evidentně však jde z velké části o reexport a velká část z tohoto dřeva pochází z problémových oblastí Ruska.

Tabulka: Čistý dovoz tropického dřeva do České republiky

1999	438
2000	387
2001	453
2002	884
2003	1 158
2004	1 434

Zdroj: ČSÚ

Tabulka: Země s největším podílem na českém importu tropického dřeva, včetně reexportu

Rok	Státy
1999	Guinea (281), Gabun (51), Ghana (40)
2000	Gabun (190), Guinea (78), Kongo (36)
2001	Guinea (140), Gabun (80), Rovnicková Guinea (78)
2002	Kongo (307), Rovnicková Guinea (162), Německo (110)
2003	Gabun (224), Guinea (173), Středoafrická republika (157)
2004	Kongo (982), Gabun (161), Demokratická republika Kongo (84)

Zdroj: ČSÚ

Podle kalkulací WWF dovoz nezákonně vytěženého dřeva do České republiky činí zhruba 100 000 krychlových metrů ročně²⁰³; tedy řádově desítky tisíc stromů. Hnutí DUHA v roce 2004 oslovilo dvacet dodavatelů

202 Hewitt, J.: Failing the forests: Europe's illegal timber trade, WWF-UK, Godalming 2005

203 Hewitt, J.: Failing the forests: Europe's illegal timber trade, WWF-UK, Godalming 2005

zahradního nábytku, který se často vyrábí z tropického dřeva, operujících na českém trhu. Pouze dvě firmy byly schopny vyloučit, že jejich zboží obsahuje ilegální dřevo.²⁰⁴ Obchodníci většinou nemají kontrolu nad původem suroviny.

V České republice ani na evropské úrovni doposud neexistuje žádný právně závazný mechanismus, který by dovozu ilegálně těžženého dřeva zamezoval či jej nějak sankcionoval. Ovšem v průzkumu, který podle sady kritérií hodnotil opatření proti ilegálnímu dřevu ve 20 státech EU, se Česká republika spolu se Slovenskem ocitla na posledním místě žebříčku.²⁰⁵ Vláda v odpovědi na dotazník uvedla, že nezákonné kácení není problém, kterým by se Česká republika měla zabývat, a že množství ilegálního dřeva dovezeného do země je zanedbatelné. Přitom dovoz tropického dřeva prudce stoupá a nikdo není schopen legalitu dřeva prokázat.

Evropský akční plán FLEGT

V květnu 2003 Evropská komise zveřejnila akční plán nazvaný FLEGT (Forest Law Enforcement, Governance and Trade). Návrh však představuje pouze první krok v dlouhotrvající – a zatím neúspěšné – snaze EU účinně bránit dovozu ilegálně vytěženého dřeva do zemí unie.

Nařízení FLEGT zakládá dobrovolný systém bilaterálních smluv mezi členskými státy EU a zeměmi, které vyvázejí dřevo. Ty se mají zavázat, že začnou dřevo opatřovat osvědčením potvrzujícím legální původ. EU by pak měla dovážet pouze označené dřevo. Smluvní strany se také zavážou k zavedení technických a administrativních prostředků, které napomohou sledovat cestu dřeva z místa těžby až na hranice EU a dále ke konečným spotřebitelům. Surovina totiž ještě před exportem ze země původu často mění vlastníka a překupnictví je účinným mechanismem pro zakrytí nelegálního původu.

Ve všech bilaterálních smlouvách by se vývozní země měly zavázat, že jejich domovské právo je vynutitelné a ve shodě s udržitelným lesním hospodařením, přičemž kritéria udržitelnosti jsou zde nejen ekologická, ale také sociální a ekonomická (mělo by být například zaručeno, že těžbou dřeva netrpí místní domorodé skupiny).

Zásadní slabinou FLEGT je dobrovolný princip. Dovoz ilegálně vytěženého dřeva by tak měl i nadále zůstat prakticky beztrestný. Jinými slovy: FLEGT nemá za cíl postavit dovoz ilegálně vytěženého dřeva do EU mimo zákon.

204 Sucharda, M.: Průzkum původu výrobků ze dřeva u českých obchodníků, Hnutí DUHA, Brno 2004

205 WWF Denmark: Government barometer – action against illegal logging: Czech Republic, www.wwf.dk/301000c, 13.12.2005

Ekologické organizace proto nabádají Evropskou komisi, aby vedle FLEGT začala prosazovat další nařízení, jež by importu ilegálního dřeva opravdu účinně bránila.²⁰⁶

FLEGT je také založen na mylném předpokladu, že legální způsob lesního hospodaření je vždy v souladu se udržitelným managementem lesů. Lze tedy konstatovat, že činnost evropských institucí jde sice správným směrem, vyznačuje se však značnou váhavostí při zavádění příslušných opatření, což se může stát vzhledem k rychlosti kácení přirozených lesů osudným.

Pokud ovšem mluvíme o ilegální těžbě dřeva, nesmíme dále zapomínat, že i legální těžba často devastuje životy místních lidí i přirozené lesní ekosystémy. Proto je neméně důležité věnovat pozornost šetrnému lesnímu hospodaření.

Certifikace šetrného hospodaření FSC

Operativnějšími než stát se při ochraně před devastací a ilegální těžbou pralesů ukazují být spotřebitelské trendy.

Na trhu jsou desítky tisíc artiklů ze dřeva s certifikací Forest Stewardship Council (FSC), která zaručuje, že jsou legálního původu a pocházejí z pozemků obhospodařovaných podle mezinárodních pravidel šetrného lesnictví stanovených FSC.

Certifikát výrobku tedy zaručuje zákazníkovi, že svým nákupem nepřispívá k devastaci cenných lesních ekosystémů a nenarušuje životní podmínky místních obyvatel. Zároveň je jasný i původ dřeva a tedy i to, že bylo pokáceno legálně.

Certifikace FSC se nemusí vztahovat pouze na samotný les a dřevo, ale rovněž na výrobky z něj, včetně papíru. Aby mohly nést logo, musí být při jejich výrobě použit stanovený podíl dřeva z certifikovaných porostů. Certifikován je tedy také dřevozpracující průmysl. Zpracovatelé se zavazují využívat FSC dřevo ve svých výrobcích. Plnění těchto závazků a kritérií certifikace je pod nezávislou kontrolou.

Spotřebitelské trendy diskutujeme v oddíle III. této studie. Na trhu se objevují FSC certifikované hračky, nábytek, okna, železniční pražce, papír, vycházejí noviny a časopisy na FSC papíru. Výrobky s logem FSC však představují ve většině západoevropských zemí zatím jen několik procent trhu. Podíl ovšem rapidně roste: poptávka se ročně zvětšuje o 100-150 % a prodává se více než 20 000 FSC artiklů.

206 Marijnissen, C., Ozinga, S., Richards, B., et Risso, S.: Facing Reality – how to halt the import of illegal timber to the EU, FERN-Greenpeace-WWF, Brussels 2004

13 Oděvy

Velká část oblečení, které nabízejí české obchody, pochází z Číny, Bangladéše, Indie a dalších rozvojových zemí. Tyto země spojuje především chudoba většiny tamních obyvatel a nedostatek příležitostí se z ní vymanit.

Že se výroba oblečení v posledních desetiletích přesouvá právě do chudých zemí může být z hlediska *iniciativ* proti chudobě chápáno jako klad: chudí lidé dostanou příležitost vydělat si na živobytí; ekonomika dotčených zemí se postaví na nohy; lidé, firmy a celé státy zbohatnou a časem zbudou prostředky i na ochranu přírody a životního prostředí.

Realita je však jiná: ačkoliv má módní průmysl potenciál milionům lidí z rozvojových zemí pomoci dostat se ze zoufalé situace, ve své současné podobě je ukázkou rozporupnosti ekonomické globalizace i s jejími neblahými sociálními, ekologickými a ekonomickými dopady.

Exportní oděvní průmysl: šance pro rozvojové země?

Současný oděvní průmysl se vyznačuje několika zásadními aspekty: (i) je velmi náročný na manuální, strojově nenahraditelnou práci; (ii) oděvní firmy se stále častěji uchylují k tomu, že si ve vlastní režii ponechávají jen design a marketing oblečení a vlastní výrobu zadávají subdodavatelům ze zemí s dostatkem levné pracovní síly²⁰⁷; (iii) oděvní výroba není podmíněná rozsáhlou infrastrukturou ani investicemi, a je proto možné ji velmi snadno přesouvat podle toho, která lokalita právě nabízí výhodnější podmínky.

Důsledkem tohoto spojení je fenomén nechvalně známý jako „závod ke dnu“: o oděvní zakázky mezi sebou soutěží nejen jednotlivé oděvní továrny, ale celé státy. Mzdy jsou nízké, pracovní podmínky nebezpečné a nevyhovující, ekologické normy v praxi neexistují. Vlády států závislých na oděvním průmyslu, jako je Bangladéš, Lesotho nebo Kambodža, se obávají, že pokud by od podniků vyžadovaly vyšší standardy, docílily by jediného: zakázky by se přesunuly jinam – do zemí, které jsou v oblasti pracovního práva a ochrany životního prostředí benevolentnější.

Rozvojové země si proto investory předcházejí, jak se dá: daňovými úlevami, přehlížením prohřešků proti zákonům, budováním tzv. exportních zón (export processing zones - EPZs), ve kterých financují potřebnou infrastrukturu a změkčují zákony, především z oblasti pracovního práva.

207 Pro značkové oděvní firmy, které zadávají výrobu subdodavatelům, se proto vžil název „výrobci bez továren“. Motivem pro takřka 100% outsourcing výroby je snaha ponechat si jen takové fáze z produkčního řetězce, které tvoří velký podíl z ceny konečného produktu – vývoj, design, marketing a distribuci do maloobchodů .

Minimální zákonné mzdy jsou uměle drženy na co nejnižší hranici a nedosahují ani zdaleka skutečných životních nákladů.

Od ledna 2005, kdy došlo k uvolnění trhu s oděvy, se mezinárodní konkurence ještě vyostřila. Za této situace je přínos oděvního průmyslu pro ekonomiku rozvojových zemí minimální.

Hledají se pracovitě švadleny. Zn.: 28 dnů po 10 hodinách za 350 korun měsíčně.

„Jestli si myslíte, že mzda, kterou za svou práci dostáváme, je dostatečná, tak z té částky zkuste měsíc žít a pak řekněte, jestli je to v pořádku.“ - žena pracující v oděvní továrně v Pákistánu.²⁰⁸

Zaměstnání v oděvních továrnách je pro miliony lidí v rozvojových zemích jedinou možností, jak získat placenou práci. Mzda, kterou dostávají, jim však z chudoby nepomůže. Pracovníci zaměstnaní v oděvním průmyslu žijí jako nejhudší z nejhudších: nemohou si dovolit žádné sociální zabezpečení ani zdravotní péči, často nezbyvá dost ani na jídlo a bydlení. Bydlí v chatrčích na okrajích měst, nebo se mačkají po šesti i osmi lidech v ubohých pokojích pronajatých od zaměstnavatele.

Dělníci – nejčastěji ženy – pracují celý den v prašném prostředí, ve vzduchu poletují zbytky pesticidů a jiných chemických látek z materiálu, se kterým pracují. Osvětlení bývá zcela nedostatečné, všudypřítomné horko činí z práce u šicích strojů muka. Není výjimkou, že dělníci na toaletu mohou během více než 10ti-hodinové pracovní doby jen v určitém krátkém časovém úseku, případně si musí vyžádat speciální propustku. Tragické následky mívají požáry a havárie – například v únoru 2006 došlo v Bangladéši k několika požárům v oděvních továrnách, stovky lidí zemřely. Mnoho z nich se mohlo zachránit, kdyby nebyly nouzové východy uzamčené.²⁰⁹

V oděvních továrnách se pracuje do noci šest i sedm dní v týdnu; cesta nad ránem domů skrývá pro dělnice z továren riziko znásilnění nebo okradení. Rodinné vazby trpí – ženy ve věku od 18 do 25 let, které v oděvních továrnách pracují nejčastěji, nemohou pečovat o rodinu ani vést plnohodnotný osobní život.

Stěžovat si však nemohou – kdo projeví nespokojenost, může být okamžitě nahrazen někým ze zástupu dalších, kteří čekají na jakoukoliv placenou práci. Odbory, které by v takové situaci pomohly, v mnoha zemích nejsou

208 Let's clean up fashion. Labour Behind the Label 2006. Zpráva je dostupná z www.cleanupfashion.co.uk.

209 Kampaň Clean Clothes - <http://www.cleanclothes.org/news/06-02-bangladesh.htm>

povoleny nebo existují jen formálně. Závod ke dnu se tak opakuje na úrovni států, továren i jednotlivců.

Made in Bangladesh

Oděvní průmysl zaměstnává v Bangladéši 1,8 milionu lidí, dalších 10 milionů je zaměstnáno ve službách souvisejících s výrobou oděvů. Výroba a vývoz oděvů přináší Bangladéši kolem 70% exportních příjmů. Osud bangladéšského oděvního průmyslu závisí na ochotě dělníků pracovat více za méně peněz. Vláda si je toho dobře vědoma – kolektivní vyjednávání a existence skutečných odborů je proto zřídkakdy možná, právo na stávkou bangladéšské zákony neuznávají; v exportních zónách nejsou odbory povoleny vůbec.

Minimální zákonná mzda, která činí 930 taka (cca 260 Kč), se od roku 1994 nezměnila – na rozdíl od cen, které se za poslední desetiletí zdvojnásobily. Po nelegálních stávkách v roce 2006 byly vláda a místní firmy nakonec přece jen nuceny jednat se zástupci dělníků, kteří požadovali alespoň 3 000 taka za měsíc. Náklady na základní živobytí jednotlivce přitom v Bangladéši činí 4 000 taka. Zaměstnavatelé argumentovali tím, že požadovaná částka je víc, než kolik dostávají zaplacenou za hotové oblečení od svých obchodních partnerů a že tedy mzdy zvýšit nemohou.²¹⁰

Spolu s oblečením se z rozvojových zemí „vyváží“ i životní prostředí.

Zjednodušeně řečeno může být oblečení vyrobeno z přírodních vláken (nejčastěji z bavlny) nebo z umělých vláken. Obě skupiny materiálů představují pro životní prostředí značná rizika. O dopadech pěstování bavlny se zmiňujeme v samostatné kapitole. Umělá vlákna zase pochází převážně z ropy (dopady spotřeby ropy také samostatná kapitola).

Vlastní výroba látek, především bělení a barvení, má dalekosáhlé dopady na životní prostředí: s odpadními vodami odchází chlor, umělá barviva a další chemikálie. Zhruba jedna třetina barviv k bavlně nepřilne a vymyje se postupně v některé fázi praní do odpadní vody. Velká část zpracovatelských zařízení se nachází v nejméně rozvinutých zemích světa, v nichž je ochrana přírody a životního prostředí často méně důsledná než v Evropské unii nebo Severní Americe. Menší výrobní podniky a dílny například nemívají vlastní čističky odpadních vod. Voda znečištěná barvivy a zbytky pesticidů ústí přímo do vodních zdrojů, které nezřídka plní roli

210 Labour Behind the Label: Let's clean up fashion; ICFTU

zásobáren pitné a užitkové vody pro celou oblast.²¹¹ Voda v okolí továren se nedá využít k přímé konzumaci, vaření, umývání ani praní, a lidé si tak z toho mála příjmu, které mají, musí navíc kupovat drahou vodu v barelech. Nákup vody pro rodinu může stát dělníka i třetinu jeho měsíční mzdy.²¹²

Z hlediska životního prostředí je dále problematická přeprava oblečení na obrovské vzdálenosti – podle studie Hafmannsové urazí průměrné džíny předtím, než si je koupíme v obchodě, 19 000 km²¹³; britský deník Guardian došel v případě jiných džín dokonce k číslu 64 000 km²¹⁴. Velkou zátěží pro prostředí je i odpad v podobě textilních nebo umělých vláken.

Český trh s oblečením

Do České republiky se přímo z rozvojových zemí dováží více než polovina oblečení, které k nám ze zahraničí přichází. Z rozvojových zemí se k nám v roce 2006 dovezlo oblečení v hodnotě 17,3 mld. Kč. Nejvíce z toho bylo z Číny (42 %), dále pak Turecka (15 %), Bangladéše (7 %) a Indie, Vietnamu a Hong-Kongu (zhruba po 5 %)²¹⁵. Mezi oblečením, které se k nám dováží z evropských zemí jako je Německo, Itálie, Polsko a další, je kromě toho také nespecifikovaný podíl oblečení tvořený reexportem z rozvojových zemí. Průměrný Čech utratí ročně za oblečení 4 908 Kč.²¹⁶

Maloobchodní firmy, které na českém trhu působí, zatím až na pár výjimek, které by se daly na prstech spočítat, nijak neusilují o to, aby přesvědčily české zákazníky o své sociální odpovědnosti k pracovníkům v rozvojových zemích či k životnímu prostředí – zdá se, že české spotřebitele zatím širší dopady jejich spotřeby příliš nezajímají.

Přitom právě zájem spotřebitelů může přístup značkových oděvních firem alespoň částečně ovlivnit. Nepožadují-li zákazníci záruku, že zboží, které nakupují, bylo vyrobeno s ohledem na životní prostředí a lidská práva, nemají firmy motivaci se v těchto věcech angažovat. Je třeba se ptát, vyjadřovat svůj názor, připojovat se k akcím a kampaním, které mají probudit firmy z jejich lhostejnosti. Je třeba informovat o neúnosné situaci v oděvním průmyslu ostatní.

211 PANDA Cotton Briefing Kit Pesticide Action Network North America. Dostupné z <http://www.panna.org/resources/documents/conventionalCotton.dv.html> >

212 Dokumentární film 100% cotton: Made in India. Německo, 37 min. 2000

213 HAFFMANS, S. Cotton and Textiles. In: Challenges of Fair Trade 2001-2003 [online] EFTA, Brussels 2000. str. 177. Dostupné z http://www.eftafairtrade.org/pdf/YRB2001Ch12_EN.pdf

214 Podle ABRAMS F., ASTILL J. Story of the Blues. 29.5.2001. Guardian Unlimited. [online] dostupné z www.guardian.co.uk/Archive/Article/0,4273,4193955,00.html

215 ČSÚ 2006.

216 ČSÚ 2005.

Pokud jste čekali, že vám závěrem této kapitoly poskytneme seznam „čistých“ firem nebo naopak přehled černých ovcí, pak vás musíme zklamat – prakticky všechny oděvní firmy působící na českém trhu mají co dohánět.²¹⁷ Myslet si, že značkové oblečení by mohlo být zárukou lepšího původu než poskytuje levné zboží ze stánkového prodeje, by byl velký omyl. Některé firmy jsou o pár kroků před ostatními, ale ve vzdálenosti, která je dělí od bezproblémové výroby, to dělá jen malý rozdíl. Spotřebitel neudělá chybu, když bude preferovat české výrobce (kteří skutečně v České republice své kolekce šijí!), vyhledávat Fair Trade a biooblečení, které na český trh postupně proniká, když omezí spotřebu oděvů na opravdu potřebné množství nebo když dá například přednost oblečení z druhé ruky.

Cesta jedněch džín

V roce 2001 se dva dopisovatelé britského Guardianu pokusili vystopovat místo vzniku jedněch džín, konkrétně modelu Lee Cooper LC10s, v té době prodávaného se slevou - za necelých 20 liber.

Do obchodu v Ipswich dorazily džíny ze skladu na severu Londýna. Do Londýna byly přivezeny z podobného skladu v Amiens (Francie), kam byly ještě dříve doručeny lodí a vlakem z Tunisu. Přesněji z Ras Jebel, města s přibližně 3000 obyvateli a třemi továrnami, v nichž v každé více než 500 lidí den co den vyrábí oblečení pro značku Lee Cooper.

V porovnání s materiály a surovinami, z nichž džíny v Ras Jebel vznikají, je však toto hlučné horké místo od obchodu v Ipswich ještě jen nedaleko.

Denim – látka, z níž jsou džíny ušity, pochází z Itálie, kde je mimo jiných operací také barvena. Syntetické indigo propůjčující džínovině typickou modř bylo v tomto případě vyrobeno ještě 505 km severněji ve Frankfurtu v Německu. Jen pro zajímavost: pemza, s níž v Ras Jebel modrou barvu zase drhnou, aby nové kalhoty měly všechny výhody obnošených, pochází z Turecka.

Bavlnu k výrobě denimu získává italský výrobce z několika zdrojů, převážná část však pochází z Beninu v západní Africe. Ovšem džíny nesestávají pouze z džínoviny. Látka na kapsy byla do Tunisu doručena z Koreje, cestou prošla úpravami v Pákistánu.

Polyesterové nitě různé síly byly dodány ze Severního Irsku, Maďarska a Turecka, přičemž fáze barvení prošly ve Španělsku. Ropu k výrobě polyesteru poskytla společnost z Japonska, stejně jako zoubky pro zipy vyráběné ve Francii. Měď a zinek na knoflíky a nýtky získává německá

217 Výjimky by se daly na prstech spočítat – jedná se o výrobce nebo dovozce Fair Trade nebo biooblečení jako je ECOLUTION, Ecomamma, Biobaby nebo Switcher, případně o firmy, které šijí oblečení v České republice z českých materiálů.

společnost Prym z ložisek v Austrálii a Namibii.

S nášivkami loga značky a cedulkami s doporučeními pro údržbu bychom mohli pokračovat dále. I bez nich však ony džíny zakoupené v Ipswich nejméně jedenkrát obcestovaly svět.

Autoři článku uvádějí, že při putování po stopách konkrétních džín napočítali vzdálenost nejméně 64000 km. A dodávají, že na každém kilometru tento kus oblečení ceněný na necelých 20 liber doprovázeli lidé, u nichž značka Lee Cooper jen málokdy vzbuzovala pocity uváděné v reklamních kampaních.

Přestože ne všechny džíny nesou značku Lee Cooper a samozřejmě ne všechny „putovaly“ po stejné trase, je velice pravděpodobné, že i džíny v našich skříních mají za sebou podobnou vzdálenost.²¹⁸

(Jinou případovou studii uvádí např. Haffmans)

14 Emise oxidu uhličitého

Česká spotřeba okolní svět neovlivňuje pouze tím, co z něj čerpá, nýbrž také svými odpady, které do něj odkládá: v první řadě emisemi skleníkových plynů.

S 12 tunami na obyvatele a rok patří Česká republika k evropským rekordmanům v emisích oxidu uhličitého. Dokonce i v žebříčku členských zemí OECD – tedy vyspělých průmyslových zemí světa – se řadí do druhé pětice nejhorších znečišťovatelů.

Ještě slabší jsou výsledky při přepočtu na vyrobenou korunu hrubého domácího produktu. Zpráva OECD o českém životním prostředí a ekologické politice z října 2005 poukázala na to, že v tomto srovnání je Česká republika na prvním místě mezi členskými zeměmi.²¹⁹

Navíc se s tím už léta skoro nic neděje. Vláda na jaře 2004 schválila program, podle kterého mají emise oxidu uhličitého do roku 2020 klesnout o 30 %.²²⁰ Soustavné snižování znečištění slibuje také Státní energetická koncepce. Ale ve skutečnosti se velikost emisí už asi osm let prakticky nemění. Zůstává mimořádně vysoká.

218 Podle ABRAMS F., ASTILL J. Story of the Blues.29.5.2001.Guardian Unlimited. [online] dostupné z www.guardian.co.uk/Archive/Article/0,4273,4193955,00.html

219 OECD environmental performance review: Czech Republic, OECD, Paris 2005

220 Národní program na zmírnění dopadů změny klimatu v České republice, Praha 2004

Hlavní příčinou vysokého českého znečištění jsou staré uhelné elektrárny v kombinaci s vysokou energetickou náročností průmyslu.

Sedmnáct velkých uhelných elektráren vypouští 48 milionů tun oxidu uhličitého ročně, tedy více než třetinu domácích emisí. Největší domácí zdroj – elektrárny Prunéřov (ČEZ) – způsobuje větší znečištění než všechny české osobní automobily dohromady.

Uhelné elektrárny také tvoří sedm z deseti našich největších zdrojů exhalací. Snížit znečištění v nich o pouhých 10 procent by mělo přibližně stejný účinek, jako kdyby u nás úplně a bez náhrady skončila kamionová doprava. Samotný ČEZ vypouští 35 milionů tun oxidu uhličitého ročně – tedy asi tolik, jako činí kompletní emise Litvy, Lotyšska a Estonska dohromady.²²¹ Přitom česká ekonomika spotřebuje na každou vyrobenou korunu hrubého domácího produktu bezmála dvakrát více energie než státy EU-15.²²²

Zároveň rapidně rostou emise z dopravy. V letech 1990-2004 se zvýšily o 72 %.²²³ U osobních automobilů stoupaly ještě rapidněji: zde byl nárůst za stejné období více než dvojnásobný, v silniční nákladní přepravě dokonce trojnásobný.²²⁴

Význam českých emisí

České znečištění samo o sobě samozřejmě nezmění globální podnebí: v roce 2001 šlo asi o 0,5 procenta světových emisí.²²⁵ Koncentraci CO₂ v atmosféře tedy prakticky nemůžeme ovlivnit bez ohledu na to, o kolik se zdejší emise sníží. Znamená to, že není důvod k tomu, aby Česká republika nic nepodnikala?

Ekologické organizace soudí, že nikoli. Česká republika je malá země, přirozeně tedy vždy bude mít jen velmi malé emise. Nicméně to není důvod k tomu, abychom její příspěvek prohlásili za nevýznamný nebo se na základě toho rozhodli, že nemá smysl s ním něco dělat.

221 Kotecký, V., et Polanecký, K.: Fosilní faktor: analýza hlavních zdrojů znečištění oxidem uhličitým a emisní intenzita českých uhelných elektráren, Hnutí DUHA, Brno 2005

222 Zpráva o životním prostředí České republiky v roce 2004, Ministerstvo životního prostředí, Praha 2005

223 Zpráva o životním prostředí České republiky v roce 2004, Ministerstvo životního prostředí, Praha 2005

224 Zpráva o životním prostředí České republiky v roce 2004, Ministerstvo životního prostředí, Praha 2005

225 Sutlovičová, K., et Kotecký, V.: Národní alokační plán České republiky 2005 až 2007 (návrh Ministerstva životního prostředí, červen 2004): připomínky Centra pro dopravu a energetiku a Hnutí DUHA, CDE-Hnutí DUHA, Praha-Brno 2004

Argument totiž uvažuje jako o problému a priori pouze o globální sumě emisí. Nezabývá se jednotlivým národním příspěvkem jako samostatným tématem.

Ze stejného důvodu by snižování emisí mohl odmítnout každý Američan, na kterého připadá zhruba 20 tun oxidu uhličitého ročně – zatímco na Českou republiku asi 120 milionů tun. Pokud by ovšem Američané jeden po druhém odmítli svoji účast na snižování znečištění s tím, že jejich příspěvek je přece nicotný a jeho omezení ničemu nepomůže, výsledkem bude 5800 milionů tun CO₂ ročně.

Totéž platí pro jednotlivé malé státy. Pokud jeden po druhém rovněž odmítnou svoji účast s tím, že jejich příspěvek je nicotný a jeho omezení ničemu nepomůže, výsledkem je rostoucí koncentrace oxidu uhličitého v atmosféře. Ostatně kde je hranice malé země, jejíž příspěvek považujeme za nepodstatný? Patří k nim pouze Česká republika s 0,5 procenty emisí, nebo i řekněme Německo s řádově 3 procenty, tedy množstvím z hlediska globální bilance také poměrně marginálním? Nebo Spojené státy se čtvrtinou? Kdyby USA samy o sobě snížily emise na nulu, problém se stále nevyřeší.

Domácí české emise tedy představují samostatný ekologický problém, který republika musí řešit.

Dopady emisí

Paradoxně se české emise nejvíce podepíší na jiných zemích. Ne že by dopady globálních změn na domácí podnebí byly zanedbatelné. Nebudou. Očekává se hlavně častější výskyt extrémních výkyvů počasí, tedy povodní, vln horka a sucha, vichřic a větrných smrští a podobně. Zvýšení teploty změní vodní režim v krajině a poškodí také lesnictví: v příštích desetiletích lze předpokládat plošné odumírání především smrkových monokultur ve středních polohách.²²⁶

Přesto střední Evropa patří mezi relativně méně postižené regiony. Nejvýznamnější dopady budou v zemích třetího světa, kde se nevýhodné podmínky (například suché oblasti nebo pobřežní nížiny) násobí špatnou schopností adaptovat se (nedostatek prostředků na výstavbu hrází, proměnu ekonomiky a podobně).

226 Kalvová, J., Kašpárek, L., Janouš, D., Žalud, Z., et Kazmarová, H. (eds.): Scénáře změny klimatu na území České republiky a odhady dopadů klimatické změny na hydrologický režim, sektor zemědělství, sektor lesního hospodářství a na lidské zdraví v ČR, Národní klimatický program České republiky 2004

V Africe současné prognózy předpokládají během 21. století zvýšení teploty o 2 až 6 °C.²²⁷ K nejsilnějšímu oteplování dojde v semiaridních oblastech Sahary a středu Jižní Afriky.²²⁸ Vinou globálních změn klimatu se podle současných prognóz počet lidí, kteří na světě trpí hladem, zvýší do roku 2080 o 80-125 milionů, z toho 70-80 % připadne na Afriku.²²⁹ Příčinou přitom není jen zvýšení teploty, ale také častější výskyt extrémních výkyvů počasí – především vln sucha a horka či povodní – a méně předpověditelný déšť²³⁰ nebo třeba šíření jihoafrických písečných dun, protože vyšší teplota posílí jejich erozi.²³¹

Pravděpodobnost zhruba třicetiletého, tedy velmi silného monzunu spojeného v různých částech jižní Asie s rozsáhlými záplavami se podle velmi předběžných propočtů během sta let zvýší několikanásobně.²³² Intenzita tropických hurikánů, které nejhůře postihují chudé středoamerické země, se také bude postupně zvyšovat.²³³

Zvýšení hladiny moří ohrožuje hlavně nízko položené oceánské ostrovy, především ty v Pacifiku, a pobřežní nížiny zejména v Bangladéši, Vietnamu či Egyptě. Růst o 40 centimetrů, tedy zhruba střední scénář současných prognóz, by znamenal, že se počet lidí ohrožených pobřežními záplavami ze současných 10 milionů zvýší na 75-200 milionů lidí.²³⁴

Oteplení povede k šíření tropických nemocí – především malárie a horečky dengue – do míst, která je doposud nepoznala.²³⁵ Změna podnebí totiž zvětší areál jejich přenašečů, v těchto případech příslušných skupin

227 Hulme, M., Doherty, R., Ngara, T., New, M., et Lister, D. (2001): African climate change: 1900-2100, *Climate Research* 17 (2): 145-168

228 Hulme, M., Doherty, R., Ngara, T., New, M., et Lister, D. (2001): African climate change: 1900-2100, *Climate Research* 17 (2): 145-168

229 Nyong, A.: The economic, developmental and livelihood implications of climate induced depletion of ecosystems and biodiversity in Africa, WWF, Gland 2005

230 Nyong, A.: The economic, developmental and livelihood implications of climate induced depletion of ecosystems and biodiversity in Africa, WWF, Gland 2005

231 Thomas, D.S.G., Knight, M., et Wiggs, G.F.S. (2005): Remobilization of southern African desert dune systems by twenty-first century global warming, *Nature* 435 (7046): 1218-1221

232 Palmer, T.N., et Räisänen, J. (2002): Quantifying the risk of extreme seasonal precipitation events in a changing climate, *Nature* 415 (6871): 512-514

233 Knutson, T.R., et Tuleya, R.E. (2004): Impact of CO₂-induced warming on simulated hurricane intensity and precipitation: sensitivity to the choice of climate model and convective parametrization, *Journal of Climate* 17 (18): 3477-3495

234 McCarthy, J.J., Canziani, O.F., Leary, N.A., Dokken, D.J., et White, K.S. (eds.) (2001): *Climate change 2001: impacts, adaptation and vulnerability. Contribution of Working Group II to the Third Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, Cambridge University Press, Cambridge/New York

235 Patz, J.A., et Kovats, R.S. (2002): Hotspots in climate change and human health, *British Medical Journal* 325 (7372): 1094-1098

komárů. V jižní Africe se rozloha území postiženého malárií při prognózovaném oteplení zvětší na dvojnásobek.²³⁶

236 Nyong, A.: The economic, developmental and livelihood implications of climate induced depletion of ecosystems and biodiversity in Africa, WWF, Gland 2005

III. Snižování negativního dopadu a zvyšování pozitivního dopadu

Důležitou měrou mohou ke snižování ekologické stopy přispívat přímo spotřebitelé. Rostoucí počet zákazníků zohledňuje při svých nákupech i sociální či ekologická kritéria.

	Spotřebitelské alternativy	Omezení spotřeby	Dopad omezení naší spotřeby na životní prostředí a změnu klimatu	Dopad omezení naší spotřeby na ekonomickou a sociální situaci v rozvojových zemích
<i>Řezané květiny</i>	Bio, Fairtrade, Floreverde, FLP – nejsou dostupné v ČR	Místní alternativy existují (kromě řezaných květin i hrnkové)	Pozitivní	Mírně negativní.
<i>Káva, Kakao, Banány, Čaj</i>	Fairtrade, Bio, Utz Kapeh (káva)	Místní alternativy jen omezeně.	Pozitivní	Negativní
<i>Bavlna</i>	Fairtrade, Bio bavlna	Snadné (místní alternativy, oblečení z druhé ruky).	Pozitivní	Negativní
<i>Sója (sojové boby a krutiny)</i>	Spotřeba bio masa (sója se spotřebovává zejména jako krmivo)	Omezení spotřeby masa a masných výrobků.	Pozitivní	Smíšený
<i>Palmový olej</i>	--	Místní alternativy	Pozitivní	Smíšený
<i>Tropické dřevo</i>	FSC	Místní alternativy	Pozitivní	Pozitivní

<i>Oděvy</i>	Fair Trade oblečení a oblečení od jiných etických firem.	Místní alternativy, koupě z druhé ruky.	Pozitivní	Negativní
<i>Zlato</i>	Některé iniciativy jako např. Marine Stewardship Council. V ČR nedostupné.	Běžnější materiály, používání starého zlata.	Pozitivní	Pozitivní
<i>Ropa a další zdroje CO₂</i>	--	Omezení spotřeby energie při dopravě v domácnosti i na pracovišti.	Pozitivní	Pozitivní
<i>Hliník</i>	--	Recyklace, alternativní materiály.	Pozitivní	Pozitivní
<i>Mořské ryby</i>	Některé iniciativy jako např. Marine Stewardship Council. V ČR nedostupné.	Snadné. Místní alternativy jen omezeně.	Pozitivní	Pozitivní
<i>Tantal</i>	--	Alternativy nejsou.	Pozitivní	Pozitivní

A Fair trade

Známka Fairtrade

Známka FAIRTRADE je nezávislé označení, se kterým se můžeme setkat především na potravinách a pochutinách, které pocházejí z chudých oblastí světa – typicky ze zemí Asie, Afriky a Latinské Ameriky.

Na dodržování standardů FAIRTRADE dohlíží Mezinárodní organizace pro značení FAIRTRADE (FLO International). Další informace – www.fairtrade.cz a www.fairtrade.eu

Známka FAIRTRADE spotřebitelům zaručuje, že výrobky jí označené splňují řadu požadavků, mezi něž patří například:

- vyloučení dětské práce, která ohrožuje zdraví a rozvoj dětí
- povinnost obchodníků vyplácet pěstitelům takové ceny, které pokryjí náklady na výrobu a důstojné živobytí
- povinnost zaměstnavatelů vyplácet zaměstnancům alespoň minimální mzdu a respektovat jejich základní pracovní práva.

Jako první začala s programem certifikace, který garantuje pěstitelům kávy dohodnutou předsklizňovou cenu, Nadace Max Havelaar v Holandsku. V roce 2004 bylo známkou Fair Trade označeno 24 222 tun ze 7 050 000 tun surové kávy vyprodukované na celém světě, v roce 2005 už to bylo 33 991 tun z celkových 6 685 000, což znamená nárůst z 0,34 procent na 0,51 procent. Několik studií dokázalo, že Fairtrade káva pozitivně ovlivňuje komunity, které se zabývají jejím pěstováním. Studie z roku 2002 např. prokázala, že zapojení se do Fair Trade posílilo producentův organizace, zvýšilo výnos malých producentů a pozitivně ovlivnilo kvalitu jejich života. Studie z roku 2003 zase uvádí, že Fairtrade "značně vylepšilo blahobyt malých farmářů pěstujících kávu a jejich rodin" a to tím, že jim poskytlo přístup k úvěrovému a grantovému financování vlastních rozvojových projektů, k lepšímu přístupu k odbornému vzdělávání napomáhajíc jim tak ještě zlepšit kvalitu jejich kávy. Ekonomická situace rodiny Fairtrade producentů byla stabilnější než ty, které do Fairtrade zapojené nebyly a jejich děti měly lepší přístup ke vzdělání. Studie bolívijských producentů kávy z roku 2005 usuzuje, že certifikace Fairtrade měla pozitivní dopad na lokální ceny kávy (ceny kávy v místě vzrostly), a že z Fairtrade tak nepřímo měli ekonomický prospěch všichni producenti, ať už byli Fairtrade certifikováni nebo ne.²³⁷

Obrat zboží, které se v rámci Fairtrade prodá dlouhodobě roste - ročně o 30 - 40 %.²³⁸ Přínos Fairtrade je možno spatřovat jednak v přímé pomoci zapojeným pěstitelům, jeho dopad je však vyšší v dopadu na chování firem. Životní podmínky pěstitelů kávy se stávají v bohatých zemích tématem a Fairtrade ukázal, že s tím můžeme jako spotřebitelé něco dělat. Řada firem je tak donucena k akci, aby neztrácely své zákazníky a vznikají tak různé alternativní koncepty s podobnými cíli jako Fairtrade.

²³⁷Eberhart, N. . Synthèse de l'étude d'impact du commerce équitable sur les organisations et familles paysannes et leurs territoires dans la filière café des Yungas de Bolivie. Agronomes et Vétérinaires sans frontières, 2005, str. 9.

²³⁸FLO International – www.fairtrade.eu

Case study: Fair Trade pomáhá africkým zemědělcům v boji s chudobou²³⁹

Kagera leží mezi velkými africkými jezery, v kraji, kam se Livingstone a další výpravy vydávaly pátrat po pramenech Nilu.. Dnes tvoří tento odlehlý a izolovaný kraj, ležící mezi rwandskými horami a Viktoriínským jezerem, severozápadní okraj Tanzanie.

Život v této oblasti nebyl během posledních desetiletí vůbec lehký. V osmdesátých letech minulého století narušil dobře míněný projekt na zvýšení počtu ryb ve Viktoriínském jezeře místní křehkou ekologickou stabilitu. Důsledkem projektu bylo mimo jiné zamoření oblasti Kagera hmyzem, což vážně ovlivnilo zemědělství v této oblasti.

Během následujících let se světové ceny kávy, jediné tržní plodiny z regionu Kagera, propadly rekordně nízko. Příjem farmářů se tak snížil na méně než jeden dolar denně, tedy hluboko pod hranici chudoby. Důsledkem minimálních příjmů byl nedostatek potravin a nulový přístup ke vzdělání a lékařské péči. Kagera Cooperative Union (KCU) se tedy hned po svém vzniku musela pustit do boje s takto složitými podmínkami.

Svaz družstev byl založen ve třicátých letech a v současnosti má přibližně 90.000 členů. Členy KCU jsou malí pěstitelé kávy, kteří jsou sdruženi ve 124 vesnických družstvech. "Malý" pěstitel znamená v Kageře majitel přibližně půl hektaru půdy, která musí v průměru zajistit obživu pro šestičlennou rodinu. Prodejem kávy musí farmář opatřit dostatečné množství peněz na zaplacení školních poplatků, oblečení, lékařskou péči a ostatní výdaje. Od roku 1988 prodává KCU stále větší část kávy svých členů v rámci systému Fair Trade.

Během let převýšil celkový dodatečný příjem farmářů získaný z Fair Trade 7 milionů dolarů. Bylo tedy nutné zamyslet se nad využitím těchto příjmů tak, aby se dlouhodobě zlepšily životní podmínky farmářů. Tyto úvahy se postupně začaly zaměřovat na "Tanicu", jedinou továrnu v regionu Kagera. Tato malá továrna na výrobu instantní kávy byla založena v roce 1960 tanzanskou polovládní organizací na prodej kávy, ale pod jejím vedením příliš neprosperovala.

Když se organizace rozhodla továrnu Tanica privatizovat, farmáři z KCU se usnesli, že použijí část peněz získaných z Fair Trade na nákup akcií továrny. Akcie byly přikupovány postupně podle finančních možností KCU. V roce 2004, po 14 letech bylo dosaženo cíle vlastnit v továrně nadpoloviční podíl. KCU tak konečně mohlo uskutečnit svůj ambiciózní plán na zvýšení prodeje instantní kávy *Tanica* jejím rozšířením po celé Tanzánii.

²³⁹FLO International, www.fairtrade.eu - červenec 2005

Farmáři mohou být na toto rozhodnutí právem hrdí, protože vlastnictví Tanicy snížilo jejich finanční závislost na příjmech z exportu a posílilo tak pozici KCU.

Část příjmu z Fair Trade použili farmáři také na vytvoření a provozování škol pro děti z vesnic, kde se Fair Trade káva pěstuje. Najali více učitelů a žáci dostávají ve škole vydatné obědy. Další projekt se zaměřuje na produkci kávy z ekologického zemědělství. KCU nabízí zemědělcům, kteří se rozhodnou přejít na ekologický způsob pěstování vyšší platby. Díky těmto podporám tvořila káva z ekologického zemědělství v roce 2004 sedm procent z celkového množství kávy, které družstvo exportovalo.

Ve snaze posílit zapojení pěstitelů do jednotlivých družstev navrhlo nové vedení v roce 2004 valnému shromáždění KCU (každoroční shromáždění, kde zástupci všech 124 družstev schvalují rozpočet a rozhodují o způsobu použití výdělků z Fair Trade) přidělit každému družstvu zhruba 2000 dolarů, které byly vydělány díky Fair Trade. Toto rozhodnutí bylo valným shromážděním odsouhlaseno. Valné shromáždění také rozhodlo, že peníze budou přiděleny vždy až poté, co družstvo rozhodne, jakým způsobem s nimi naloží.

Pěstitelé se tedy pustili do vášnivých diskusí nad otázkou co udělat s dvěma tisíci dolary. Bylo by lepší zrekonstruovat most, který poničily monzunové deště, zřídit družstevní obchod, aby už vesničané nemuseli pro cukr a mýdlo chodit hodinu pěšky do vedlejší vesnice, nebo by se peníze raději měly použít na opravu místní školy? Většina družstev se nakonec rozhodla pro vzdělání. Za přidělené peníze byly nakoupeny učebnice, nové tabule a často také opravena nebo zvětšena školní budova.

Nejdůležitější však je, že peníze získané pomocí Fair Trade podpořily farmáře z Kagery v diskuzi o plánech do budoucna. Tisíce farmářů nyní odjíždí ze sněmu s jistotou, že díky společné snaze dokážou zajistit, aby se to, čemu mnoho z nich muselo čelit - život za méně než jeden dolar denně - nestalo údělem jejich dětí.

Case Study: Fair Trade káva v Kolumbii

(Zkušenosti Evy Fraňkové z návštěvy Fair Trade družstev)

Kolumbie je ukázkovým příkladem rozvojové země, ve které se neoddělitelně kloubí politické, sociální a environmentální problémy a je zjevné, že jedny bez druhých nelze dost dobře vyřešit. Oficiálním státním zřízením je v Kolumbii (stejně jako v České republice) parlamentní demokracie, každodenní realita se ale od té naší dost podstatným způsobem liší. V zemi operují ozbrojené složky, které jsou z velké části mimo státní kontrolu a ovládají jednotlivá menší území. V mnoha případech

vykořisťují místní obyvatelstvo, které jim musí platit výpalné či je jimi prostě okrádáno²⁴⁰. Na druhou stranu poskytují tyto polovojskové organizace vesničanům často jediný možný způsob obživy – vykupují od nich produkci marihuany, máku a zejména koky.

Obchod s drogami je pro Kolumbii opravdu vážným problémem a na jeho potírání jsou věnovány nemalé částky. Asi největším projektem boje s drogami je tzv. *Plan Colombia*, který iniciuje a z části platí USA. Do června 2002 bylo v rámci něj utraceno přes 2,5 miliardy dolarů ze strany USA a téměř 4,9 miliardy dolarů ze státních zdrojů Kolumbie²⁴¹. Podle oficiální hodnotící zprávy je projekt úspěšný, neboť se v rámci něj podařilo zničit více než 65 tisíc hektarů kokových plantáží²⁴² a v postižených oblastech je podporován alternativní rozvoj. Z neoficiálních míst je zásah USA naopak tvrdě kritizován za to, že vůči místním obyvatelům postupuje mírně řečeno necitlivě. Koková pole jsou herbicidována z vrtulníků, čímž je zničena úrodnost půdy na mnoho let dopředu, a celý projekt spočívá daleko spíše ve vojenských operacích,²⁴³ než v podpoře rozvoje veřejných institucí, revitalizaci ekonomiky a vyjednávání mírových podmínek, jak je oficiálně deklarováno.

Káva je jednou z mála plodin, které mohou příjmy z pěstování koky alespoň řádově nahradit. Pokud je produkována káva vysoce kvalitní a organická, může výtěžek z jejího prodeje představovat zhruba pětinu potenciálních zisků z koky. Je však zřejmé, že cena není v tomto případě hlavní výhodou. Cílem je spíše prevence násilí a sociální nejistoty obyvatel. Stát v rámci rozvojových programů podporuje zakládání a obnovu kávových plantáží, stejně jako pěstování dalších obchodovatelných plodin (kakao, cukrová třtina, palma olejná, různé druhy tropického ovoce). Zároveň se snaží zmírnit závislost farmářů na peněžních příjmech a v rámci programů potravinové bezpečnosti je nabádá k produkci potravin pro vlastní spotřebu. Fair Trade může v této situaci pomoci tím, že usnadňuje komercializaci zmíněných produktů a zároveň podporuje vzdělávání zemědělců, jejich nezávislost a schopnost se samostatně uživit. V Kolumbii je certifikováno přes dvacet Fair Trade družstev, která kromě všech výše zmíněných komodit produkují ještě květiny a řemeslné výrobky.

240V některých případech guerilla naopak úspěšně supluje roli státu, plní funkci ochrany, poskytuje vzdělání, introdukuje technologie a částečně dokonce nahrazuje sociální systém.

241V Kolumbii byla dokonce zavedena speciální daň (tzv. „wealth-tax“), ze které je podporován boj proti teroristickým organizacím.

242Zapříčinili hlavně to, že velké a snadno zaměřitelné plantáže nahradily drobná políčka rozestá po úbočích hor nebo hluboko v amazonském pralese.

243V rámci Plan Colombia bylo v Kolumbii nasazeno 14 vrtulníků typu Black Hawk, 45 transportních helikoptér a 2700 vojáků ze speciálně vycvičených protidrogových jednotek.

Jako konkrétní příklad nám může sloužit třeba družstvo Asprovega (Asociacion de productores de la Vega), které působí v jižní části Kolumbie, v regionu Cauca. V současné době sdružuje asi 200 rodin, které žijí v širším okolí městečka La Vega a obhospodařují malé farmy. Většina členů družstva pěstuje organicky a podle vlastních slov jsou na tuto skutečnost hrdí. Z tzv. *social premium*, tedy z peněz, které dostávají díky Fair Trade navíc, se jim podařilo pořídit kancelář a její vybavení, takže mají lepší zázemí pro administrativu družstva. Dále z těchto peněz financují vzdělávání dětí i dospělých – děti se učí základní dovednosti, které budou potřebovat, pokud se rozhodnou pokračovat ve farmářské tradici své rodiny, a dospělí mají možnost dozvědět se o výhodách ekologické produkce, technikách kompostování, přípravy organických hnojiv nebo technologických novinkách v pěstování a zpracování kávy. Družstvo má zároveň projekty na zachování místních odrůd zeleniny (např. fazolí), kukuřice, ovoce i kávy. Podporuje jejich samotné pěstování, vytváří semennou banku, aby si farmáři byli schopni osivo sami obstarat a nemuseli ho kupovat, a zároveň znovu učí lidi používat místní plodiny v kuchyni.²⁴⁴

Problémem, který členové družstva uváděli nejčastěji, je fakt, že rozdíl mezi konvenční cenou a cenou, kterou získají pokud prodají svou kávu přes systém Fair Trade, je velmi malý. Jelikož produkují velmi kvalitní a navíc organickou kávu, po které je zejména v USA v současnosti velká poptávka, jsou dokonce v některých případech schopni získat lepší cenu přes konvenční trh. To znesnadňuje fungování družstva, neboť dříve byl rozdíl mezi konvenční a „férovou“ cenou mnohem větší a členství v družstvu mělo pro farmáře jednoznačné finanční výhody. I když jim družstvo poskytuje zázemí, větší jistotu odbytu, vzdělávání a další výhody, cena je pro většinu z nich naprosto zásadním kritériem a současná situace je pro ně těžko přijatelná.

Naopak výhody, které ze spolupráce v systému Fair Trade vidí, jsou zejména větší jistota odbytu a existence „*social premium*“, které jim umožňuje zlepšovat životní podmínky jednotlivých farmářů, přispívat na obnovu plantáží a realizovat výše zmíněné projekty. Velmi si také cení získané nezávislosti a systému organizace družstva, který jim dává svobodu rozhodovat o vlastních záležitostech. Pro mě osobně bylo velmi povzbudivé (a upřímně přiznávám, že i velmi překvapivé), že kromě výhod pro svoje vlastní rodiny a komunitu si členové družstva uvědomovali i širší souvislosti. Na otázku, proč by si měli západní spotřebitelé kupovat jejich kávu, přestože je dražší, uváděli: „Naše káva je kvalitní. Většina světové produkce kávy je chemická, ale ta naše je organická a zdravá.“ „Jsme malí

244Prý vyrábí dokonce i rostlinné maso.

producenti – koupě naší kávy nám zabezpečí větší jistotu a stabilitu.“ „Vládeme zdrojům vody.²⁴⁵ Většina vody pro okolní zemi nám prochází pod rukama, naším úkolem je jí chránit.“ Hrdost a jistá zodpovědnost pak jednoznačně zaznívala při návštěvách jednotlivých farem, když nám farmáři vysvětlovali svůj způsob pěstování, sklizení a zpracování kávy. Důraz, kladený na kvalitu produkce, a zároveň vědomí její výjimečnosti, by jim myslím mohli mnozí západní zemědělci závidět.

Závěr z mojí zkušenosti je tedy zhruba následující: jedna z hlavních a v první řadě uváděných předností Fair Trade – vyšší výkupní cena oproti konvenčnímu trhu – není v konkrétních případech některých námi navštívených družstev jednoznačně prokazatelná. Příčinou toho je na jedné straně velmi dobrá cena na konvenčním trhu, kterou jsou kolumbijští pěstitelé za svoji kvalitní kávu schopni získat, a v neposlední řadě také fakt, že minimální výkupní cena garantovaná v rámci Fair Trade je již minimálně 10 let stejná a nereflexuje zvyšující se náklady produkce. Její výše je předmětem mezinárodní dohody a podle mého názoru by rozhodně měla být v následujícím období předmětem diskuse. Na druhou stranu - již samotná existence organizovaných družstev a hlavně jejich aktivity podporované či vyžadované v rámci systému Fair Trade přináší malým producentům řadu jiných výhod, které v žádném případě nejsou zanedbatelné.

Tabulka: Proč nakupovat Fair Trade

PRODUCENTŮM FAIR TRADE VÝROBKŮ UMOŽŇUJE:

- navázat dlouhodobé obchodní vztahy, které jim usnadňují mimo jiné plánování investic,
- získat cenu, která pokryje jejich náklady na výrobu a živobytí a zajistí místní rozvoj, důstojně žít z produktů vlastní práce,
- získat předfinancování za dostupných podmínek
- zapojit se do rozhodovacích mechanismů v rámci družstva nebo podniku,
- zvyšovat své technické a obchodní dovednosti.

SPOTŘEBITELŮM FAIR TRADE VÝROBKŮ PŘINÁŠÍ:

- velmi kvalitní výrobky se zárukou eticky přijatelného původu,

245Družstvo se opravdu nachází v Andách na důležitém rozvodí více řek.

- možnost využívat svou kupní sílu pozitivně,
- informace, které běžné firmy předat nedokážou nebo nechtějí.

DOPADY VÝROBY NA ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ JSOU VÝRAZNĚ ZMÍRNĚNY:

- Velká část potravin pěstovaných v rámci Fair Trade pochází z ekologického zemědělství,
- Fair Trade podporuje drobné pěstitelé, kteří hospodaří s větším ohledem k půdě a ostatní přírodě,
- Pro řemeslnou výrobu jsou používány především přírodní nebo recyklované materiály.

B Bio výrobky

Podobným trendem je rostoucí zájem o biopotraviny z ekologického zemědělství, které nevyužívá syntetické pesticidy a umělá hnojiva, klade značný důraz na opatření chránící půdu a přírodu a zajišťuje ohleduplné zacházení se zvířaty. Po několik desítek let šlo o okrajový sektor. Nabídka jeho produkce – biopotravin – se omezovala na specializované obchody zaměřené na velmi úzkou skupinu zákazníků. Od 90. let ale poptávka ekologického zemědělství stalo běžné zboží. Důležitou roli v tom sehrála přesná pravidla a certifikace kontrolovaných dodavatelů.

S ohledem vůči přírodě i sobě

Současné intenzivní zemědělství často škodí přírodě i našemu zdraví. Tropické plodiny jako káva, kakao nebo citrusové plody, které se k nám dováží zpravidla z rozvojových zemí, patří k chemicky nejvíce ošetřovaným plodinám.

BIO výrobky představují zboží, které pochází z ekologického zemědělství. Při produkci se nepoužívají umělé chemikálie – pesticidy a průmyslová hnojiva – a pěstitelé musí respektovat další přísná pravidla. V případě chovu dobytka musí

být zvířatům poskytován dostatek péče, kvalitního krmiva a životního prostoru pro pastvu i odpočinek.

Pěstování a chov podle zásad ekologického zemědělství představují tradiční způsob výroby, který nám přináší kvalitní produkty vyrobené s ohledem na životní prostředí i naše zdraví.

BIO výrobky poznáte snadno

Zda je výrobek opravdu BIO, poznáte snadno podle loga zvaného Zelená zebra. Tato státem garantovaná značka zaručuje, že byla dodržena všechna zákonem stanovená pravidla ekologického zemědělství. Brzy bude novou povinností uvádět na každém biovýrobku evropské logo pro biovýrobky.

Další informace na www.hnutiduha.cz/bio a www.biospotrebitel.cz.

Tabulka: 10 důvodů proč nakupovat BIO

1. Jsou zdravé

Biopotraviny obsahují v průměru větší množství Vitamínu C a nezbytných minerálů, jako vápníku, hořčíku, železa a chrómu, stejně tak antioxidantů, tak důležitých v boji proti rakovině.

2. Neobsahují přídavné látky a „éčka“

Biopotraviny neobsahují chemické přídavné látky, které mohou způsobovat zdravotní problémy, jako srdeční onemocnění, osteoporózu, migrény a hyperaktivitu. Mezi zakázaná aditiva patří i ztužený tuk, aspartam (umělé sladidlo) a glutaman sodný.

3. Neobsahují pesticidy

Dnes je v České republice povoleno používat v konvenčním zemědělství více než 300 chemických pesticidů a jejich zbytky jsou nacházeny v konvenčních potravinách, nejvíce v ovoci, zelenině, ale i v dětské výživě. V ekologickém zemědělství je povoleno používat jen necelých 30, vesměs přirozeně se vyskytujících látek, rostlinného nebo živočišného původu.

4. Neobsahují GMO

V systému ekologického zemědělství nejsou genově upravené rostliny a suroviny povoleny.

5. Neobsahují zbytky antibiotik

Poslední dobou se hodně diskutuje o užívání velkého množství antibiotik hospodářskými zvířaty a jejich případnými vlivy na zdraví lidí. Ekologičtí

zemědělci mají rutinní používání léků a antibiotik zakázáno.

6. Neskrývají žádné vedlejší náklady

Srovnejte to například se stovkami milionů korun, které musíme z našich daní a poplatků za vodu platit na odstraňování chemikálií z pitné vody v důsledku intenzivního používání pesticidů a umělých hnojiv.

7. Ekozemědělci a biovýrobci udržují vysoké standardy

Biopotraviny pocházejí z důvěryhodných zdrojů. Všichni ekologičtí farmáři a výrobci biopotravin jsou minimálně jedenkrát ročně kontrolováni. Standardy ekologického zemědělství jsou ukotveny v Evropské legislativě.

8. Pečují o zvířata

Zdraví, pohoda a přirozené podmínky k životu zvířat mají své pevné místo v systému ekologického hospodaření.

9. Prospívají přírodě a volně žijícím zvířatům

Mnoho studií dokazuje, že ekologické zemědělství má pozitivní vliv na rozmanitost fauny a flóry, je ohleduplnější k divokým zvířatům, méně znečišťuje, produkuje méně oxidu uhličitého - způsobujícího globální oteplování - a méně nebezpečných odpadů.

10. Výborně chutnají

Mnoho lidí tvrdí, že biopotraviny prostě chutnají lépe. Řada významných šéfkuchařů vaří jen z biopotravin (například v hotelu Ritz v Londýně). Biopotraviny překypují chutěmi. Proč? Důvod může být v tom, že ekofarmáři se snaží o to, aby zvířata zakoušela co nejméně stresu a krmí je pokud možno co nejpřirozenější stravou. Bio ovoce i zelenina rostou pomaleji (jelikož umělá hnojiva jsou zakázána) a mají nižší obsah vody a více sušiny než konvenční.

(Text byl převzat ze stránek Ekologického institutu Veronica)

certifikační známka vznikla z iniciativy holandského maloobchodního řetězce Ahold (u nás obchody Albert a Hypernova), ale kávu s označením Utz Kapeh uvedli zpracovatelé a maloobchodníci v různých zemích.

Jejím principem je dodržování sociálních a environmentálních kritérií uvedených v kodexu chování Utz Kapeh. Pěstitelé, kteří jsou certifikováni a kontrolováni, že kodex chování udržují, pak mají údajně lepší pozici pro vyjednávání s kupcem své kávy o ceně. Více informací najdete na <http://consumer.utzcertified.org/>.

D Lesní certifikace FSC

Spotřebitelské trendy se při ochraně lesů před devastací a ilegální těžbou ukazují být v mnohém účinnější než státní regulace a právní systém. Certifikační systémy by měly spotřebiteli zaručit, že les, ze kterého je nakupované dřevo získáno, je obhospodařován podle pravidel splňujících vysoké ekologické a sociální standardy. Certifikát výrobku tak zaručuje zákazníkovi, že svým nákupem nepříspěvá k devastaci cenných lesních ekosystémů a nenarušuje životní podmínky místních obyvatel. Čeští spotřebitelé si na trhu mohou vybrat již z několika certifikovaných značek dřeva, nejrozšířenější a nejdůvěryhodnější z nich je však standard FSC.

Forest Stewardship Council (FSC) je mezinárodní nevládní organizace, která byla v roce 1993 v Torontu založena zástupci mezinárodních ekologických organizací, dřevozpracujícího průmyslu, obchodníků se dřevem, lesníků, sdružení domorodých obyvatel, odborů a certifikačních organizací z celého světa. Cíle certifikačního systému kopírují tři pilíře udržitelného rozvoje. Jsou jimi prosazování environmentálně vhodného, sociálně prospěšného a ekonomicky životaschopného obhospodařování lesů. Zakladatelé FSC si uvědomovali, že národní právní systémy po celém světě nedokáží zaručit šetrné a udržitelné lesní hospodaření a zabránit devastaci lesních ekosystémů. K ochraně lesních ekosystémů nestačí jen klasická ochrana přírody - snaha o přírodní autonomii, nezasahování člověka a pěstování divočiny, která se navíc v rozvojových zemích potýká s nekontrolovatelnou nelegální těžbou. Organizaci FSC jde o stanovení takových způsobů chování, ze kterých

C Utz Kapeh

Je podobný jako Fair Trade, ale s mírnějšími kritérii. Hlavní rozdíl oproti Fair Trade tkví v tom, že cílem Utz Kapeh není rozvoj a posílení pozice pěstitelů, ale „jen“ je zabezpečit producentům kávy slušné živobytí a zmírnit negativní dopady pěstování kávy na životní prostředí. Tato

bude profitovat les i člověk. Využívá přitom síly trhu a vůle spotřebitelů brát ohledy na přírodu.

FSC je síťová organizace, která má své národní iniciativy ve 42 zemích. Mezinárodní centrála FSC akredituje národní pobočky, které jsou kompetentní k udělování certifikátů a schvaluje jednotlivé národní standardy. V každé zúčastněné zemi jsou tedy s pomocí místních organizací FSC stanovovány místně specifické standardy lesního hospodaření, které odpovídají místním přírodním a sociálním podmínkám. Podle těchto standardů pak mezinárodní FSC nebo národní akreditovaná pobočka uděluje certifikáty FSC jednotlivým vlastníkům lesa nebo majitelům dřevozpracovatelských firem. Proces certifikace je dobrovolný a vychází z iniciativy vlastníků lesa nebo dřevozpracovatelských podniků. Při udělování certifikátu se nevěnuje taková pozornost stavu lesa, jako spíše opatřením, která majitel lesa přislíbí uskutečnit, aby se stav lesa zlepšoval. Následné každoroční certifikační audity pak musí prokázat zlepšování stavu lesa. Certifikát FSC se uděluje na dobu 5 let, poté probíhá podrobný recertifikační audit.

Tabulka: Kriteria FSC pro stanovování mezinárodních, národních a regionálních standardů FSC

Standardy FSC pro lesní hospodaření jsou sice místně specifické, vycházejí však ze společných mezinárodních kritérií a principů. Mezinárodní organizací FSC je stanoveno 10 principů a 56 kritérií jejich uplatňování. Principy se vztahují zejména na hospodářsky využívané lesy, věnují se však také pěstování na plantážích a lesům přímo nevyužívaným k produkci dřeva. Hrubé porušení jednoho z principů je překážkou k udělení certifikace nebo důvodem k jejímu odebrání. Míra zatížení lesů těžbou, ekologická stabilita a jedinečnost místních porostů je akcentována v národních standardech, které jsou na následujících principech založeny²⁴⁶:

- Lesní hospodaření musí respektovat národní právo a mezinárodní smlouvy, jichž je stát signatářem (CITES, Úmluvy ILO, Úmluva o biologické rozmanitosti). Musí být např. zajištěna ochrana před nelegálním kácením.
- Musí být jasně definována a právně zakotvena dlouhodobá vlastnická práva k lesním pozemkům.
- Musí být respektována zákonná i zvyková práva domorodých obyvatel vlastnit, užívat a hospodařit se svou půdou a územím.

- Podniky lesního hospodaření musí zachovávat nebo zvyšovat dlouhodobý sociální a ekonomický blahobyt lesních dělníků a místních komunit.
- Lesní hospodářská opatření nesmí být orientována pouze na způsob produkce dřeva, ale musí zohledňovat i další funkce lesa.
- Hospodaření v lesích musí zachovávat biologickou rozmanitost a s ní spojené hodnoty, vodní zdroje, půdu i jedinečné a křehké ekosystémy a krajinné celky, a zajišťovat tak ekologické funkce a integritu lesa.
- Musí být písemně vypracován, naplňován a aktualizován hospodářský plán, přiměřený rozsahu a intenzitě zásahů. Musí být jasně určeny dlouhodobé cíle lesního hospodaření a stanoveny prostředky, jak jich dosáhnout.
- S ohledem na rozsah a intenzitu lesního hospodaření musí být prováděn monitoring, který bude podkladem pro hodnocení stavu lesa, hospodářských opatření a jejich sociálních a environmentálních dopadů.
- Hospodářské zásahy v lesích s vysokou přírodní hodnotou (chráněná území) musí zachovávat nebo rozvíjet charakteristické znaky, jimiž se tyto lesy vyznačují.
- Plantáže sice mohou v mnoha směrech znamenat sociální a ekonomický přínos a mohou přispět k uspokojování celosvětové potřeby lesních produktů, měly by však být pouze doplňkovou součástí hospodaření v přirozených lesích, snižovat tlak na jejich využívání a podporovat jejich obnovu a ochranu.

Certifikace FSC se nemusí vztahovat pouze na samotné dřevo a místo těžby, ale rovněž na výrobky z něj. Aby mohly nést logo, musí být při jejich výrobě použit stanovený podíl dřeva z certifikovaných lesů. V praxi to znamená, že certifikován je vedle lesů také dřevozpracující průmysl. Zpracovatelé dřeva se zavazují využívat FSC dřevo ve svých výrobcích. Na trhu se objevují FSC certifikované hračky, nábytek, okna, železniční pražce, papír, vycházejí noviny a časopisy na FSC papíru.

Podle dostupných dat bylo standardem FSC doposud certifikováno bezmála 90 milionů hektarů lesů²⁴⁷ v 82 zemích světa. Kolem 6000 firem po

²⁴⁶Forest Stewardship Council - www.fsc.org/en/about/policy_standards/princ_criteria/1

²⁴⁷Forest Stewardship Council -

celém světě vyrábí své výrobky podle FSC standardů a užívá obchodní značku FSC.²⁴⁸

Výrobky s logem FSC však představují ve většině západoevropských zemí zatím jen několik procent trhu. Jejich podíl ovšem rapidně roste: trh se ročně zvětšuje o 100-150% a prodává se více než 20 000 druhů výrobků s logem FSC. V ČR je zatím trh s FSC výrobky v plenkách, příčinou je hlavně malá informovanost spotřebitelů. A kde nejsou informace, není ani poptávka. Už i u nás však lze zakoupit výrobky FSC v některých obchodních řetězcích (např. OBI, IKEA). Nakladatelství Albatros slíbilo, že český překlad posledního dílu série Harry Potter and Deadly Hallows vydá na certifikovaném FSC papíře. Národní verze posledního dílu Harryho Pottera vyjdou na ekologickém papíře v celkem 16 zemích. Ve většině států jde o papír s certifikátem FSC, případně o směs recyklovaného a FSC papíru.²⁴⁹

Certifikace FSC nezaručuje pouze šetrné lesní hospodaření s ohledem na dovoz dřeva z problémových regionů celého světa, je také důležitým garantem legálního původu vytěženého dřeva. Nelegální těžba přitom představuje stále vážnější problém. Odhaduje se, že v brazilské Amazonii je 80 % stromů pokáceno nezákonně, v Indonésii pak 70 %. Zhruba polovina tropického dřeva dováženého do zemí Evropské unie pochází z nelegálních zdrojů. Podobná je situace se dřevem z Ruska, kde je podíl nelegální těžby dřeva odhadován na 35 %, přičemž značná část z tohoto dřeva končí v zemích Evropské unie.²⁵⁰

Podle kalkulací WWF dovoz nezákonně vytěženého dřeva do České republiky činí zhruba 100 000 krychlových metrů, ročně tedy řádově desítky tisíc stromů.²⁵¹

Některé druhy tropického dřeva – například ták či mahagon – se pěstují také na plantážích. Avšak ani tento způsob získávání kvalitní suroviny není bezproblémový. Dřevo roste velmi dlouho a masivní pěstování proto vyžaduje velké rozlohy. Plantáže často vznikají na úkor pralesa.²⁵² FSC se proto začala zabývat také stanovením kritérií pro pěstování dřeva na

plantážích.²⁵³ Ty musí být vedeny tak, aby nevytvářely druhotný tlak na redukci rozlohy přírodních ekosystémů.²⁵⁴

Visačka FSC na dřevěném výrobku znamená pro zákazníka záruku, že svým nákupem podporuje šetrné lesní hospodaření a nepřispívá k devastaci cenných lesních ekosystémů, nepodporuje nezákonnou těžbu dřeva a neníčí životní prostředí místních obyvatel.

FSC přináší nový život do komunity Chica Mendese (Case study)²⁵⁵

Podle statistik zemře v Amazonii násilnou smrtí ročně v průměru 77 lidí.²⁵⁶ Zahraniční média ovšem o těchto událostech začnou informovat až ve chvíli, kdy zemře zahraniční aktivista. V únoru 2005 byla zastřelena nájemným vrahem šesti ranami Dorothy Stangová. V Anapu ve státě Pará propagovala koncept trvale udržitelného rozvoje a v Amazonii prožila prakticky polovinu života. Dřevařské společnosti jí několikrát vyhrožovaly smrtí, ale vláda ji stejně nedokázala ochránit. Stangová brojila proti latifundistům a těžařům dřeva, kteří vesničany a indiány okrádají o půdu.²⁵⁷

Podobně skončil již v roce 1988 muž jménem Chico Mendes. Mendes byl kaučukářský odborář a ekologický aktivista. Svůj život obětoval boji za zachování místních pralesů, na které si začali dělat nárok pěstitelé dobytka a těžařské firmy. O kaučukářích snažících se bránit chlebobárné stromy v brazilské Amazonii natočil v roce 1994 režisér John Frankenheimer film Hořící sezona (Burning Season), u nás známý také pod názvem Amazonie v plamenech. Hlavní postavou je právě Chico Mendes, ze kterého film udělal mezinárodní ikonu. Brazilská vláda v roce 1990 pojmenovala po hrdinovi, který jako první začal firmám v těžbě dřeva bránit vlastním tělem, chráněnou oblast ve státě Acre.

Mendesovi potomci v této oblasti ještě několik let spoléhali na své původní živobytí, to však nebylo schopno uspokojit nároky rostoucí komunity. Stále se přitom potýkali s vysokou poptávkou po amazonském dřevě a tlakem na kácení místních lesů. Lidé kolem Mendesovy rodiny se proto rozhodli vytvořit komunitní plán managementu místních lesů, který kombinuje tradiční způsoby obživy kaučukářů s produkcí dřeva. Asociace Chica Mendese obdržela certifikaci FSC v roce 2002, pracuje přitom na komunitním základě a využívá etnické a ekologické znalosti místních kaučukářských dělníků. Dělníci společně s odborníky vytvořili na lesní

— http://www.fsc.org/keepout/en/content_areas/92/1/files/2007_07_06_FSC_Forest_Management_Certificates_by_Continent.pdf

248 <http://www.fsc-info.org/>

249 http://www.fsc.org/en/whats_new/news/news/81
<http://www.greenpeace.cz/?x=2019166>

250 <http://www.zelenykruh.cz/dokumenty/ceska-stopa.pdf>

251 Hewitt, J.: Failing the forests: Europe's illegal timber trade, WWF-UK, Godalming 2005

252 <http://www.zelenykruh.cz/dokumenty/ceska-stopa.pdf>

253 <http://www.fsc.org/plantations/>

254 [http://www.fsc.org/plantations/docs/Briefings/FSC_and_Plantations%20August%202005%20\(EN\).pdf](http://www.fsc.org/plantations/docs/Briefings/FSC_and_Plantations%20August%202005%20(EN).pdf)

255 http://www.fsc.org/en/about/case_studies

256 http://ernesto.bloguje.cz/146418_item.php

257 Časopis TÝDEN č. 10/05

hospodaření plán výběrové těžby, který zaručuje zachování kvality místních lesů. Komunita se současně stará o vzdělávání dělníků a členů komunity v oblasti udržitelného lesního hospodaření.

Ve státu Acre se na komunitním projektu FSC podílí 9 rodin, které jsou odpovědné za obhospodařování 900 hektarů tropického lesa. FSC dřevo z této oblasti je prodáváno FSC certifikované továrně Etel, která se nachází přímo uprostřed pralesa a poskytuje další pracovní příležitosti pro členy FSC komunity.

Koordinátor projektu a spoluvlastník nábytkářské továrny Etel Virgilio Viana říká: „Komunitní program lesního hospodaření FSC přilákal pozornost k naší společnosti a přiměl nás založit továrnu na nábytek uprostřed pralesa, blízko zdroji místní produkce. Věříme, že investice do naší továrny zvýšily hodnotu certifikovaného lesa a pomohou zastavit odlesňování, které ohrožuje náš cenný zdroj.“²⁵⁸

Pro mnohé členy komunity znamená vstup do systému certifikace FSC další krok ve vývoji hnutí Chica Mendese. Komunita ve státě Acre se navíc stala modelem pro deset dalších komunitních projektů, které se začaly v Brazílii postupně rozvíjet.

AI-Pac: největší FSC certifikovaný les světa (Case-study)²⁵⁹

Co do rozlohy certifikovaných lesů se na systému FSC nejvýrazněji podílí Kanada se 14,3 miliony hektary lesů, což představuje 22,8% celosvětové rozlohy FSC lesů. Na severozápadě kanadské provincie Alberta je FSC certifikováno okolo 5,5 milionů hektarů souvislého lesa. Oblast, která je zatím největším celistvým územím certifikovaným standardem FSC je obhospodařována společností AI-Pac Inc.²⁶⁰ Ta se zaměřuje na zpracování dřeva a výrobu celulózy pro výrobu papíru a v roce 2005 obdržela také certifikát FSC jako dřevozpracovatelský podnik.

Udělení certifikátu pro oblast AI-Pac předcházely desetiměsíční proces hodnocení podle kanadského FSC standardu. To zahrnovalo na sto rozhovorů s různými subjekty, od domorodých obyvatel po představitele místních samospráv, hodnocení odpovědí na tištěný dotazník zasláný dvěma stům místních obyvatel a hodnocení způsobů lesního hospodaření společnosti AI-Pac Inc.

Certifikované území zůstává ve veřejném vlastnictví kanadského království a je obhospodařováno společností AI-Pac Inc. Ta pokládá přistoupení

258 http://www.fsc.org/keepout/en/content_areas/46/2/files/FSCBringsProsperity_Chico_Mendes_1p.pdf

259 http://www.fsc.org/keepout/en/content_areas/46/13/files/AI_pac_Canada.pdf

260 <http://www.aipac.ca/index.cfm?id=foreststewardshipcouncil>

ke standardům FSC za ekonomickou výhodu na globálním trhu. AI-Pac se navíc neustále snaží způsob hospodaření v lesích zlepšovat. Zvětšila například minimální podíl stromů ponechaných po těžbě na 5% jak u jehličnatých, tak u listnatých stromů a způsoby zásahů do lesního porostu provádí tak, aby byly co nejbližší přirozeným disturbancím. Do plánů lesního hospodaření přitom společnost AI-Pac systematicky zapojuje místní obyvatele.

FSC ve městě (Case-study)²⁶¹

Croydon, městská část Londýna, vyřešila problém s odpadním dřevem lišácky. Díky programu FSC vytvořila z bezcenného odpadu cennou surovinu, jejíž získávání je environmentálně šetrné a zajišťuje nová pracovní místa. Croydonu se podařilo něco jedinečného, získal totiž certifikaci FSC na veškerou zeleň na jeho území, včetně uličních stromořadí. Plán na obhospodařování Croydonských „městských lesů“ zahrnuje např. prořezávání škodlivého podrostu a odstranění nepůvodních dřevin. Tyto operace produkují velké množství odpadního dřeva, jehož odstraňování trápí celý Londýn. Propočty udávají, že v Londýně zbude po úpravách dřevin okolo 60 000 tun odpadního dřeva ročně.

Tento stav si jako první uvědomila společnost BioRegional Charcoal, která ve spolupráci s místní samosprávou rozvinula systém separace dřeva. Z vytríděného dřeva vyrábí společnost dřevěné uhlí, palivové dříví a dřevní štěpku, na které získala certifikaci FSC.

O odbyt dřevní štěpky se stará projekt Beddington Zero Energy Development (BedZED) ve městě Sutton, největší britský projekt ekologického bydlení.²⁶² Ve snaze nepřispívat ke změnám klimatu a devastaci lesů, rozhodla se tato eko-vesnička čítající asi 100 domácností, že bude své domy vytápět FSC certifikovanou štěpkou. Na vytápění BedZED přitom croydonská produkce FSC dřeva bohatě stačí. Croydon i vedoucí projektu BedZED doufají, že se jejich partnerství stane příkladem pro celý Londýn.

FSC v České republice

Problém českých lesů nespočívá v jejich malé rozloze, na každého občana u nás připadá zhruba čtvrt hektaru lesa²⁶³ a těží se méně než dorůstá. Problém českých lesů je spíše ve způsobu hospodaření, v druhové skladbě a ve způsobu těžby. V minulých stoletích došlo vlivem výsadby smrkových

261 http://www.fsc.org/keepout/en/content_areas/46/1/files/DivertingWaste_BioRegional.pdf

262 <http://www.peabody.org.uk/pages/GetPage.aspx?id=179#backanchor>

http://www.bioregional.com/programme_projects/ecohous_prog/bedzed/bedzed_hpg.htm

263 http://czechfsc.cz/cz/data/down/jak_nakupovat_setrne_drevo.pdf

a borových monokultur ke změně skladby dřevin na našem území. Smrk a borovice jsou rychle rostoucí dřeviny a jsou proto vhodnější pro hospodářské účely. Postupně se však ukázalo, že takto změněná skladba dřevin má neblahý vliv na schopnost lesů odolávat různým kalamitám. Nejrozšířenější dřevinou je u nás smrk (53 %), který by se přirozeně vyskytoval jen v 11 % lesů, druhá nejhojnější dřevina borovice (17 %) by byla přirozeně zastoupena pouhými 3 %. Naproti tomu buk a dub, které kdysi v našich lesích převažovaly (dohromady 60 %), dnes tvoří jen 13 % jejich rozlohy. Kdysi velmi hojná jedle (20 %) z našich lesů téměř zmizela, převážně kvůli nešetrnému hospodaření v lesích, neboť se obtížně obnovuje na pasekách.²⁶⁴

Péče o stabilitu a retenční schopnost českých lesů nabývá na důležitosti zejména v době pomalu se projevujících změn klimatu. Významnou překážkou pro opětovné zavádění původních dřevin jsou uměle udržované stavy tzv. spárkaté zvěře, která v lese spásá velké množství mladých stromků. Českým lesům by pomohla citlivější těžba, při níž by nevznikaly velké holoseče a část stromů by byla v lese ponechána pro obnovu půdních živin. Při výsadbě nových stromků by měla být respektována původní dřevinná skladba vlastní dané lokalitě. To vše zaručují standardy FSC.

I v České Republice se již hospodaří podle standardů FSC a existuje zde několik výrobců, kteří využívají FSC dřevo. Standard FSC pro hospodaření v českých lesích byl vytvářen postupně od února 2001 pracovní skupinou pro certifikaci lesů FSC v ČR (FSC ČR)²⁶⁵. Tato skupina získala pro tvorbu českého standardu akreditaci od mezinárodní Akreditační jednotky FSC. Český standard byl schválen FSC Accreditation Service v srpnu 2006.²⁶⁶

V České republice jsou zatím akreditovány standardem FSC čtyři lesní majetky: Školní lesní podnik MZLU Masarykův les, Křtiny, Sdružení obecních a soukromých lesů Svitavy, Lesní správa Lány a Lesy Hlavního města Prahy.²⁶⁷ Certifikát FSC vlastní také 20 českých zpracovatelských firem.²⁶⁸

Tabulka: Desatero zelených tipů pro nákup dřevěných výrobků²⁶⁹

1. Dejte přednost dřevu před plasty či kovy. Dřevo je krásný přírodní materiál a obnovitelná surovina. Těžba a zpracování nerostných surovin často způsobuje více škod než kácení lesa.

264 http://czechfsc.cz/cz/data/down/jak_nakupovat_setrne_drevo.pdf

265 <http://www.czechfsc.cz/>

266 http://czechfsc.cz/cz/data/down/Cesky_standard_FSC_25_09.pdf

267 <http://www.zeleni.cz/4930/clanek/praha-bude-v-lesich-hospodarit-podle-certifikace-fsc/>

268 http://www.czechfsc.cz/cz/index.php?p=certifikaty_v_CR

269 http://czechfsc.cz/cz/data/down/jak_nakupovat_setrne_drevo.pdf

2. Dejte přednost dřevěným výrobkům z domácích dřevin, nejlépe vyrobeným v ČR. Platí, že čím blíže je země původu, tím lépe. S klesající přepravní vzdáleností se snižuje znečištění, které doprava způsobuje. Navíc podpoříte místní ekonomiku na našem venkově.

3. Dejte přednost dřevu a dřevěným výrobkům označeným logem FSC. Certifikát FSC zaručuje, že dřevo pochází z lesů obhospodařovaných podle důsledných mezinárodních ekologických a sociálních pravidel Forest Stewardship Council (FSC). Ptejte se svého prodejce, zda nabízí dřevo s tímto certifikátem.

4. Chcete-li koupit produkt z tropického dřeva, informujte se, zda vám výrobek z domácí dřeviny neposlouží stejně dobře. Například při nákupu zahradního nábytku dejte určitě přednost domácím druhům dřevin (smrk, akát atp.) před stromy, které u nás nerostou (zejména tropickými).

5. Kupujete-li výrobky z tropických druhů dřevin (týk, eukalyptus aj.), vybírejte rozhodně jen ze zboží označeného logem FSC.

6. Vyhybejte se koupi výrobků z tropických dřevin (týk, eukalyptus, meranti, mahagon aj.) bez značky FSC. Často pocházejí z devastovaných či ilegálně těžených tropických lesů.

7. Dávejte přednost koupi výrobků z masivního dřeva před lepenými materiály, které mohou obsahovat zdraví nebezpečné chemické látky, zejména formaldehyd.

8. Ze stejného důvodu dávejte přednost výrobkům ošetřeným pouze oleji, vosky a fermeží před produkty barvenými a lakovanými.

9. Dávejte přednost výrobkům ošetřeným přírodními barvami a laky (nejlépe vodou ředitelnými) před barvami a laky syntetickými.

10. Vybírejte zboží vyšší kvality. Vydrží déle, takže nebude potřeba nábytek brzy nahradit novým. Z dlouhodobého pohledu tento přístup šetří i vaši peněženku.

E Ekologicky šetrný výrobek

Označování ekologicky šetrných výrobků a služeb patří mezi dobrovolné nástroje ochrany životního prostředí. Umožňuje spotřebiteli uplatnit při nakupování jiná kritéria výběru zboží, než jsou jen cena a kvalita. V České republice zajišťuje značku Ekologicky šetrný výrobek (EŠV) Ministerstvo životního prostředí pomocí své organizační složky – agentury Cenia (Česká

informační agentura životního prostředí). Spolupracuje přitom se sítí GEN (Global Ecological Network),²⁷⁰ která sdružuje světové ekoznačky, kontroluje a harmonizuje pravidla jejich udělování. Kritéria pro udělování ekoznačky jsou navíc stanovována v souladu s mezinárodní normou ISO 14024.

Pokud výrobek odpovídá určeným kritériím, může se ucházet o udělení značky Ekologicky šetrný výrobek (EŠV). Po udělení certifikátu EŠV probíhají další pravidelné kontroly, zda výrobek stále odpovídá stanoveným kritériím. Tato kritéria přitom nezahrnují jen vliv výrobku na životní prostředí, ale také na zdraví člověka. Výrobek se značkou EŠV má například spotřebiteli zaručit, že jeho užívání nepřináší riziko vzniku alergické reakce. Ekologicky šetrný výrobek by neměl působit negativně na životní prostředí nejen při výrobě, ale také po jeho využití. Při hodnocení výrobku se totiž užívá metoda hodnocení celého životního cyklu výrobku (tzv. LCA). Výrobek by tedy neměl být například zabalen do těžko zpracovatelného či nerecyklovatelného obalu nebo vyroben ze surovin, jejichž získávání má významnější negativní vlivy na životní prostředí.

Značku Ekologicky šetrný výrobek může obdržet široké spektrum výrobků. Nemusí se přitom jednat jen o typické spotřební zboží, s jehož výrobou jsou obvykle spojeny negativní vlivy na životní prostředí a zdraví, jako jsou prací a čisticí prostředky nebo barvy. Značku EŠV mohou obdržet i elektrické spotřebiče (televize, myčky, vysavače, chladničky, kancelářská technika), ale například také ubytovací služby, provozovatelé kempů či školy. V současnosti má možnost obdržet značku EŠV 52 druhů zboží a služeb. Kritéria pro udělení EŠV pro jednotlivé výrobky a služby vydává ve formě směrnic²⁷¹ postupně od roku 1994, kdy byl založen Národní program ekoznačení, MŽP.

F Evropská květina

Evropská květina je značka zaručující ekologickou šetrnost výrobků či služeb podle jednotných standardů Evropské unie.²⁷² Evropskou květinu mohou používat podobné kategorie zboží jako EŠV²⁷³, ze služeb hotely a

270 www.gen.gr.jp

271 [http://www.cenia.cz/_C12571B20041E945.nsf/\\$pid/MZPMSFHMV9DV#smernice](http://www.cenia.cz/_C12571B20041E945.nsf/$pid/MZPMSFHMV9DV#smernice)

272 Nařízení 1980/2000/ES

273 pračky; myčky nádobí; chladničky a mrazničky; prací prostředky; mycí prostředky pro myčky; mycí prostředky pro ruční mytí nádobí; hygienický papír; grafický papír (pro tisk, kopírování apod.); textilní výrobky; obuv; ložní matrace; prostředky pro zlepšení kvality

kempy.²⁷⁴ V současné době existuje 24 různých výrobních kategorií, uděleno bylo na 250 firemních licencí na několik stovek výrobků. Nátěrová barva s evropskou květinou na obale vám například zaručí, že výrobek neobsahuje těžké kovy, rakovinotvorné či toxické látky a že se při jeho užívání neuvolňuje větší množství rozpouštědel.²⁷⁵

V roce 2004 byla přijata nová směrnice o veřejných zakázkách, která dovoluje a doporučuje veřejné správě či samosprávě při hodnocení nabídek brát v úvahu i ekologická kritéria. Veřejné zakázky činí asi 16% HDP Evropské unie. Pokud by všechny veřejné instituce v EU nakupovaly zelenou energii, zamezilo by to vypuštění ekvivalentu 60 milionů tun CO₂, což představuje 18 % evropského závazku v rámci Kjótského protokolu.²⁷⁶ Evropská květina je jedním z prostředků, který může zajistit, aby hodnocení veřejných zakázek bylo jednoduché a transparentní.

O ekoznačku Evropské unie může požádat výrobce nebo poskytovatel služeb, jehož výrobek (či služba) musí být k dostání na trhu kdekoli na území Evropské unie. Může tak učinit u kteréhokoliv kompetentního orgánu v jakémkoliv členském státě EU; v České republice je to Agentura pro ekologicky šetrné výrobky, jako součást informační agentury CENIA.

G Třídy energetické účinnosti

Od roku 2001 se ve všech zemích Evropské unie musí na prodejních označovat největší žrouti elektrické energie speciálními štítky, které označují jejich provozní náročnost.²⁷⁷ Spotřebitel tak již při koupi výrobku

půdy; barvy a laky pro interiéry; osobní počítače; světelné zdroje; přenosné počítače; víceučelové čisticí prostředky a čisticí prostředky pro hygienická zařízení; vysavače; televizory; tvrdé podlahové krytiny; maziva; mýdla a šampony.

274 <http://www.eco-label.com/Czech/>, www.eco-label-tourism.com

275 http://ec.europa.eu/environment/ecolabel/index_en.htm

276 http://ec.europa.eu/environment/ecolabel/whats_eco/gpp_en.htm

277 Nyní upraveno vyhláškou MPO č. 442/2004 Sb., kterou se stanoví podrobnosti označování energetických spotřebičů energetickými štítky a zpracování technické dokumentace, jakož i minimální účinnost užití energie pro elektrické spotřebiče uváděné na trh. Vyhláška je implementací směrnice EU o tzv. štítkování energetických spotřebičů. V přílohách k vyhlášce se pro jednotlivé druhy spotřebičů uvádějí požadavky na technickou dokumentaci, štítek, informační list, katalogy pro zásilkový nebo zprostředkovatelský prodej a třídy energetické účinnosti. Vyjma světelných zdrojů je vyhláškou upřesněna mez energetické účinnosti, kterou budou muset štítkované spotřebiče splnit pro uvedení na trh.

může jednoduše zvažovat náklady na jeho budoucí provoz. Menší spotřebiče, jako rychlovarné konvice, mikrovlné trouby, audio a video technika nejsou energetický štítek povinný používat, zejména proto, že rozdíl v jejich energetické náročnosti nebývají velké a celková spotřeba energie závisí významně na způsobu jejich používání.

Tabulka: Spotřebiče podléhající štítkování

- Automatické pračky
- Bubnové sušičky prádla
- Pračky kombinované se sušičkou
- Chladničky, mrazničky a jejich kombinace
- Myčky nádobí
- Elektrické trouby
- Elektrické ohřívače vody
- Zdroje světla
- Předřadníky k zářivkám
- Klimatizační jednotky

Všechny spotřebiče uvedené v tabulce musí být na prodejně označeny štítky, které ukazují spotřebu elektrické energie na jednotku provozu. Nejjednodušším a nejviditelnějším údajem na štítku je označení spotřeby energie pomocí škály A – G (A nejúspornější, G – nejméně úsporné). Pro každý typ výrobku pak platí odlišné standardy. Například pračky v energetické třídě horší než D se již v zemích EU nesmějí prodávat. Štítkovány musí být i běžné žárovky, ty úsporné, které mají oproti klasickým až o 80% nižší spotřebu, jsou zařazeny do třídy A nebo B, běžné do třídy E nebo G.

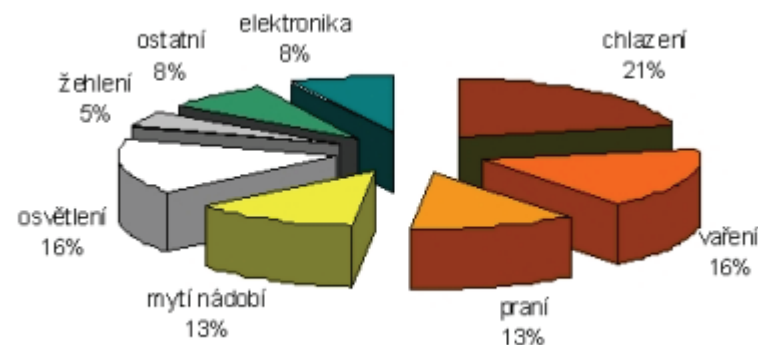
Štítek obsahuje ale i další podrobnější údaje. Například na štítku lednice by mělo být vždy uvedeno kolik energie spotřebuje za 24 hodin, u

Energie		Chladnička
Výrobce		Logo ABC 123
Model		
Úsporné	A B C D E F G	B
Méně úsporné		
Spotřeba energie [kWh/rok] (na základě výsledků normovaného testu spotřeby elektrické za 24 hodin)		XYZ
Skutečná spotřeba energie závisí na způsobu použití a umístění spotřebiče		
Objem chladicího prostoru [l]		XYZ
Objem mrazicího prostoru [l]		****
Hluk [dB]		XZ
Další údaje jsou v návodu k použití		

pračky za jeden prací cyklus. Výrobek by tak měl být jednoduše porovnatelný s jeho konkurenty, a to i pro laického spotřebitele. Z energetického štítku se spotřebitelé dozví i další údaje o výrobku přímo nesouvisející se spotřebou energie – u praček například o spotřebě vody a hlučnosti.

Graf: Struktura energetické spotřeby domácnosti (zdroj: www.ekowatt.cz)

Příklad: Při provozu staré lednice se spotřebou 3 kWh elektřiny za 24 hodin provozu zaplatíme v průběhu deseti let asi o 27 tisíc korun více, než za provoz nové chladničky se spotřebou 0,9 kWh.²⁷⁸ Lednice se štítkem A++

spotřebuje čtyřikrát méně elektrické energie než průměrná lednice, která byla k dostání na trhu v roce 1993.²⁷⁹ Když si dnes pořídíte novou energeticky úspornou lednici v hodnotě 15 000,-Kč a nahradíte jí starý neúsporný spotřebič, za deset let jejího provozu ušetříte kolem 12 tisíc korun, ročně tedy 3000 tisíce. Za předpokladu, že elektřina, kterou spotřebováváte, je vyrobena v hnědouhelné elektrárně, pak ročním provozem nové lednice předejdete vzniku 1 tuny emisí CO₂. Nemluvě o vyšším uživatelském pohodlí, tišším provozu a dalších výhodách novějších spotřebičů.

Tip: Při používání většiny přístrojů, jejichž nadměrné spotřebě nemůžete předejít na základě energetického štítku již při jejich koupi (audio soustavy, televize nebo DVD přehrávače), můžete výrazně ušetřit energii, když tyto přístroje nebudete nechávat běžet ve stand-by modu v době, kdy je nepoužíváte. Staré televizory mohou mít při zapnutém pohotovostním režimu příkon až 30W, tj. jako neustále svítící malá žárovka. Pokud sledujete televizi jako průměrný Evropan 3 hodiny denně, a zbývající 21

278 SEVEN: Středisko pro efektivní využívání energie, http://www.uspornespotrebice.cz/cesky/informace/o_stitkovani.html
279 http://www.ceecap.org/img_assets/File/Krivosik%20SEVEN%20ABF.pdf

hodin ji necháte běžet v pohotovostním režimu, spotřebuje během této doby asi 40% potřebné energie.²⁸⁰

Spotřeba elektrické energie v domácnostech prudce stoupá. Mezi lety 1989 – 2005 to bylo o 53%. To je dáno především tím, že spotřebitelé si pro chod domácnosti pořizují více a více přístrojů. Rostoucí trend spotřeby energie tak zatím nevyrovnává ani větší energetická efektivita nových přístrojů. Přesto mají energetické úspory u elektrických spotřebičů ohromný potenciál. V letech 1995 až 2005 se v EU podařilo snížit u elektrospotřebičů spotřebu elektrické energie o 12%, kterou by jinak muselo vyrábět 9 uhelných elektráren s výkonem 500 MW.²⁸¹

Odkazy:

www.ceecap.org – CEECAP (Zavádění evropské politiky energetického štítkování v zemích Střední a východní Evropy) s podporou Evropské komise.

www.uspornespotrebice.cz – naleznete zde pravidelně aktualizovanou databázi spotřebičů prodávaných na českém trhu

H Energetická náročnost budov

K úsporám energie by měla přispět i nová iniciativa Evropské unie, která od roku 2007 zavádí ve všech členských státech energetické štítkování budov - podobně jako se již nyní štítkují vybrané elektrické spotřebiče. Štítky, viditelně umístěné na budovách, by měly umožnit jednoduché srovnání budov z hlediska kvality vnějších konstrukcí, zateplení a celkové energetické náročnosti na vytápění a osvětlení. Uživatel by podle štítku měl jednoduše identifikovat možnosti, jak energetickou bilanci budovy vylepšit, realitní kanceláře stanovit výši kupní či nájemní ceny a zájemci o koupi či nájem domu zhodnotit budoucí náklady na jeho provoz.

PRŮKAZ ENERGETICKÉ NÁROČNOSTI BUDOVY					
Typ budovy, místní označení			Hodnocení budovy		
Adresa budovy			stávající	po realizaci doporučení	
Celková podlahová plocha:					
A			B		
B			C		
C			D		
D			E		
E			F		
F			G		
G					
Měrná vypočtená roční spotřeba energie v kWh/m ² /rok			XY	XY	
Celková vypočtená roční dodaná energie v GJ			XY	XY	
Podíl dodané energie připadající na:					
Vytápění	Chlazení	Větrání	Teplá voda	Osvětlení	
%	%	%	%	%	
Datum platnosti průkazu:					
Průkaz vypracoval:			Jméno a příjmení Osvědčení č.		

Průkaz energetické náročnosti budovy

Průkaz energetické náročnosti budovy je obsáhlý dokument, který podle standardizované metodiky stanovuje energetickou bilanci budovy – tedy nároky budovy na energetické vstupy a schopnost budovy energii zadržovat. Zjednodušená grafická podoba průkazu – štítek - klasifikuje budovy do sedmi kategorií od velmi úsporných (A) až po velmi nevhodných (G). Za energeticky příznivé lze přitom považovat budovy v kategoriích A až G. Třída A odpovídá pasivním domům, třída B nízkoenergetickým. Současné stavby v České republice odpovídají v průměru kategorii D nebo E.

Škálou A-G se přitom neoznačuje pouze momentální stav budovy. Zvláštní kategorie v druhém sloupci štítku označuje potenciál energetických úspor, respektive potenciální energetickou bilanci za podmínek, že by byla realizována doporučená opatření, která jsou součástí průkazu. Průkaz budou vystavovat kompetentní firmy akreditované k této činnosti ministerstvem průmyslu.

Se zaváděním průkazů energetické náročnosti budov se teprve začíná, povinné budou až od 1.1.2009. Od tohoto data se stanou povinnou součástí dokumentace při výstavbě nových budov, při větších změnách stávajících budov s podlahovou plochou větší než 1000 m² a také při prodeji nebo nájmu těchto větších budov. Průkaz energetické náročnosti budovy hodnotí budovu z hlediska všech energií, které do budovy vstupují – vytápění, klimatizaci, ohřev vody i osvětlení. Provozovatelé budov nad 1000 m² podlahové plochy²⁸² budou mít povinnost průkaz energetické náročnosti zpracovat a na veřejně přístupném místě vystavit.

Poznámka: zavádění průkazu energetické náročnosti budovy stanovuje novela č.177/2006 Sb. zákona o hospodaření s energií a vyhláška č. 148/2007 Sb. o energetické náročnosti budov.

Odkazy:

www.ekowatt.cz

²⁸⁰ Použito v rámci kampaně Evropské komise Ztlum, vypni, recykluj, chod': http://ec.europa.eu/environment/climat/campaign/switchoff_cs.htm
²⁸¹ http://www.ceecap.org/img_assets/File/Krivosik%20SEVEN%20ABF.pdf

²⁸² Využívaných pro školství, zdravotnictví, kulturu, obchod, sport, ubytovací a stravovací služby a také budovy veřejné správy a zákaznických středisek v odvětví vodního hospodářství, energetiky, dopravy a telekomunikací.

I Kroky na korporátní úrovni

V případě některých komodit může být účelné, aby kroky, které zlepši dopad naší spotřeby na rozvojové země byly podniknuty na úrovni firem. Někdy může být totiž efektivní, aby se producenti nebo obchodníci zaměřili na to, aby jejich produkce nebo zboží vznikalo za podmínek, které výrazně nepoškozují životní prostředí, poskytují slušnou obživu pro zapojené chudé obyvatele rozvojových zemí a vytvářely prostředky pro omezování chudoby a rozvoj.

S růstem informovanosti o problémech, které jsou s některými výrobky v rozvojových zemích spojeny, narostla i kritika nadnárodních společností, které jsou do produkce a obchodu výrobků zapojeny. Jejich reakcí bylo vytvoření strategií – **společenské odpovědnosti firem**.

Výdaje na aktivity sociální zodpovědnosti jsou ovšem ve srovnání s vysokými výdaji na její propagaci nízké. Při minimalizaci nákladů tak firmy usilují o co nejvyšší efekt na veřejné mínění a strategie společenské odpovědnosti tak zůstávají nástrojem public relations. Jejich cílem je tak spíše plnit kapitoly o společenské odpovědnosti ve výročních zprávách nebo mít alespoň nějaké argumenty proti kritice.

Více informací ke společenské odpovědnosti firem a o tom, jak by taková strategie s konkrétním dopadem měla vypadat lze nalézt v publikaci Zeleného kruhu „**Společenská odpovědnost firem a ochrana životního prostředí.**“ (Zelený kruh, EPS, 2007).²⁸³

Kromě podobných snah se za minulých deset až patnáct let (a je to typické především pro oděvní průmysl) roztrhl pytel i s různými dobrovolnými kodexy chování. Firemní **kodexy chování** (někdy zvané **etické kodexy**) jsou pravidly, kterými se řídí sama firma a případně i její dodavatelé. I když se mohou číst pěkně, jsou zpravidla velmi zavádějící. Nejsou totiž nijak právně vymahatelné (jedná se o dobrovolný závazek). Ve většině případů je navíc odmítán nezávislý monitoring. Kromě toho také bývají selektivní – platí třeba pro jednu továrnu nebo jednu zemi. Jako levná odpověď na kritiku nebo dotaz novináře či spotřebitele však posloužit mohou. Těchto kodexů může mít firma jeden i více. Reálný dopad však zpravidla chybí.

Za posledních pět až deset let se objevily alternativní přístupy regulace. Tyto se zaměřily na spolupráci firem, občanské společnosti, mezivládních organizací. O těchto přístupech hovoříme jako o „**multistakeholder**“ **iniciativách**. Mají také formu kodexů, jsou však sestavovány tak, aby

²⁸³www.zelenykruh.cz/dokumenty/spolecenska-odpovednost-firem-a-ochrana-zp-infolist.pdf

kombinovaly zájmy a požadavky všech zúčastněných a hlavně zahrnují monitoring, nebo auditing plnění, případně certifikaci.

K těmto iniciativám patří např. v případě kávy Common Code of the Coffee Community.

J Kroky na politické úrovni

Úroveň	Národní	Mezi- nebo nadnárodní
<i>Řezané květiny</i>	Tlak na producentské země, aby kodifikovaly a efektivně vynucovaly práva zaměstnanců.	--
<i>Káva, Kakao, Banány, Čaj</i>	Tlak na producentské země, aby kodifikovaly a efektivně vynucovaly práva zaměstnanců.	Komoditní dohody. Pravidla v rámci WTO
<i>Bavlna</i>	--	Nastavení pravidel obchodu se zemědělskými výrobky v rámci WTO.
<i>Sója (sojové boby a krutiny)</i>	--	Funkční politiky REDD (reducing emissions from deforestation and forest degradation)
<i>Palmový olej</i>	Ústup od dotací biopaliv. Využívání pouze domácích plodin.	Funkční politiky REDD
<i>Tropické dřevo</i>	--	Mezinárodní pravidla pro obchod s produkty pralesa. Funkční politiky REDD.
<i>Oděvy</i>	Tlak na Čínu a další země, aby kodifikovaly a efektivně vynucovaly práva zaměstnanců.	--
<i>Zlato</i>	--	Mezinárodní pravidla pro těžební průmysl.

<i>Ropa a další zdroje CO₂</i>	Daňová legislativa znevýhodňující fosilní paliva	Mezinárodní pravidla pro těžební průmysl.
<i>Hliník</i>	Daňová legislativa znevýhodňující fosilní paliva	Mezinárodní pravidla pro těžební průmysl.
<i>Mořské ryby</i>	--	Chráněné mořské oblasti. Snížení limitů výlovu. Zavedení obchodu s povolenkami.
<i>Tantal</i>	--	Mezinárodní pravidla pro těžební průmysl.

Přílohy

Metodologie

Studie staví na základním předpokladu, že česká veřejnost může pomoci rozvojovým zemím snížit negativní dopady naší spotřeby a zvýšit dopady pozitivní v případě, že:

- Chudým lidem v rozvojových zemích přinese produkce výrobků pro naši spotřebu uspokojivé ekonomické zajištění.
- Zvýší poptávku po produktech s vyšším podílem lidské práce a omezí spotřebu takových produktů, jejichž produkce je spojena s porušováním lidských práv a prohlubováním sociálních problémů v rozvojových zemích.
- Produkce výrobků pro naši spotřebu nebude mít silný negativní dopad na místní životní prostředí.
- Produkce výrobků pro naši spotřebu nebo naše spotřeba nebude mít silný dopad na klimatické změny.

Při absenci kvantitativních indikátorů, jsme pro každou ze skupin indikátorů použili hodnoty veličin, které se jich týkají a jež nám dovolí alespoň částečně dopad jednotlivých komodit mezi sebou srovnávat a udělat si alespoň částečnou představu o rozsahu dopadu české spotřeby u té které komodity. Pro výpočty indikátorů byla nejčerstvější čísla z let 2000 až 2005, případně jejich průměry.

Na základě těchto čtyř předpokladů jsme vytvořili čtyři skupiny indikátorů, dle kterých hodnotíme dopad, a to:

1. Dopad na životní prostředí v místě produkce:

- **Rozsah ENVI** - kilometry čtvereční – vyjadřuje plochu, která je potřeba pro produkci české spotřeby.
- rozsah (zabrané km² plochy)
- dopady používání chemie a hnojiv v zemědělství na životní prostředí a lidské zdraví
- dopady na vodní zdroje (čerpání, znečištění), produkce odpadů při výrobě (co do množství a toxicity)
- ničení původních ekosystémů a biodiverzity
- degradace půd, eroze

2. Dopad na změny klimatu

- **Rozsah KLIMA** – vyjadřuje roční čistý dovoz do České republiky v tisících tun. Ukazuje náročnost jednotlivých komodit na přepravu, tvorbu odpadu zpracování apod.
- Emise skleníkových plynů při výrobě a spotřebě
- Dopady z dopravy produktu (na jednotku a míru spotřeby)
- Ničení ekosystémů, které významně pohlcují oxid uhličitý.

3. Ekonomické aspekty naší spotřeby

- **Rozsah EKON** – čistý dovoz v miliardách Kč – vyjadřuje, jakou částku vydáváme na tu kterou komoditu, kolik kapitálu může potenciálně přinášet do rozvojových zemí.
- Dopady na živobytí lidí vlivem fluktuujících nebo klesajících cen
- Exportní produkce ohrožující potravinovou bezpečnost
- Dopady na místní ekonomiku, korupce, ilegální produkce

4. Sociální aspekty spotřeby

- **Rozsah SOC** – vyjadřuje podíl lidí zaměstnaných v důsledku české spotřeby. Ukazuje, které komodity dávají lidem v rozvojových zemích více a které méně práce a kolika lidem by potenciálně pomohlo zlepšení našich spotřebních návyků (např. kdyby občané ČR nakupovali pouze Fairtrade kávu, mohly by přímo pomoci asi 125 tisícům lidem v rozvojových zemích).
- Významný zdroj zaměstnanosti
- Dopady na sociální podmínky – dětská práce, špatné pracovní podmínky
- Porušování práv místních obyvatel (vysídlování, vyčerpání zdrojů obživy)

Komentáře k výběru kvalitativních indikátorů

Změna klimatu je dnes považována za nejdůležitější ekologickou hrozbu, která se projeví v různých částech světa různě. Zvednutí mořské hladiny o 1-2 metry je existenční hrozbou pro řadu zemí – od malých ostrovních států v Tichomoří počínaje, přes nejlidnatější nížinné oblasti jihovýchodní Asie až po západoevropské země typu Nizozemí. Fakt, že střední Evropa je poměrně bezpečnou klimatickou zónou je zavádějící, protože o to více může čelit tlaku imigrantů z postižených oblastí. Dopad klimatických změn se tedy projeví ve větší či menší míře ve všech geografických oblastech.

Lidé přispívají ke změnám klimatu produkcí skleníkových plynů. Oxid uhličitý, vodní pára či metan se vyskytují v atmosféře přirozeně, lidé však spalováním fosilních paliv či odlesňováním přispívají k tomu, že jejich obsah v atmosféře stoupá. Nejvíce skleníkových plynů lidé produkují v energetice, při osobní dopravě nebo při přepravě zboží na velké vzdálenosti. Podle prognóz Centra dopravního výzkumu se objem zboží přepravovaného v ČR po silnici v rozmezí let 1995-2015 zdvojnásobí (z 30 000 přibližně na 60 000 tunokilometrů). V dopravě po železnici jsou trendy přesně opačné.²⁸⁴

Nezanedbatelný příspěvek ke změnám klimatu jde na vrub **intenzivního zemědělství**. Již při výrobě a převozu umělých hnojiv (herbicidů a pesticidů) se spotřebovává ohromné množství energie. Podíváme-li se na intenzivní pěstování některých plodin jako je káva, či kakao, jejich příspěvek ke změnám klimatu je minimálně dvojnásobný - kromě používaných chemikálií je třeba započítat také emise z dopravy, které díky stále intenzivnějšímu přesouvání lidí a zboží po celé zeměkouli strmě narůstají. Používání pesticidů v zemědělství má také významné **negativní vlivy na lidské zdraví**. Pesticidy se dostávají do povrchových vod a do potravních řetězců.

Úbytek přírodní rozmanitosti je způsoben především samotným tlakem na ničení přirozených ekosystémů. Například plochy přirozených pralesů mizí ze zemského povrchu rychlostí asi 10 milionů hektarů za rok, což je ekvivalent asi 32 fotbalových hřišť za minutu?. Zejména tropické stromy jsou káceny, a velmi často nelegálně, pro vývoz dřeva. V posledních desetiletích mají významný vliv na úbytek biodiverzity i změny klimatu a podnebí.

Kácení deštných lesů má pak významný negativní dopad na vodní režim v krajině. Na řekách vytékajících z pralesů často závisí místní zemědělství. Rozmáhající se plantáže palmy olejné, ale také kávy či kakaa, často nutí malé zemědělce zapojovat se do nelegálního byznysu kácení pralesů. Palmový olej najdeme v běžných margarínech, zmrzlinách nebo chipsech.

284 Slepá ulice, kolektiv autorů, edice APEL Zeleného kruhu (2005)

Kácením lesů dochází také k **degradaci půdy**. Tropická půda obsahuje relativně malé množství živin a velmi rychle podléhá erozi.

Vodní zdroje jsou ohroženy především vysokým stupněm zamoření živinami způsobeným nadměrným hnojením dusíkatými hnojivy. Podle kvality aplikace se až 50% hnojiva dostává do okolního prostředí, způsobuje eutrofizaci vod a okyselování ekosystémů. Dochází také k přečerpávání vodních zdrojů pro zavlažování v zemědělství. Odhaduje se, že okolo 20% odběrů vody pro zemědělství na světě je neudržitelné.²⁸⁵

Produkce odpadů nemusí být spojená jen se způsobem výroby či pěstování jako u kakaa či banánů. Úniky ropy do životního prostředí jsou například spojeny s tím, že se ropným společenstvem nevyplácí opravovat zkorodované ropovody a je pro ně levnější ropu nechat unikat. V Rusku tak do okolí unikne 8-10% vytěžené ropy, která kontaminuje okolní půdu.

285 Ekosystémy a lidský blahobyt – syntéza (2005)

Tabulka souhrnných výstupů analýzy

	Řezané květiny	Káva	Kakao	Bavlna	Banány	Sója (sojové boby a krutiny)	Čaj	Palmový olej	Tropické dřevo	Oděvy	Zlato	Ropa	Hliník	Mořské ryby	Tantal	
Obecné	Podíl na celosvětové spotřebě ČR (podíl ČR na světové populaci 0,16 %)	--	0,5	0,65	0,3	0,13	0,42	0,08	0,1	--	0,43x	--	0,21°	0,39	0,06***	--
	Podíl podílu ČR na světové spotřebě a podílu ČR na světové populaci	--	3,16	4,1	1,89	0,82	2,65	0,5	0,63	--	2,71	--	1,33°	2,46	0,38	--
	Hlavní země původu	Keňa, Ekvádor, Kolumbie	Vientam, Brazílie, Indonésie	Pobřeží slonoviny, Nigérie	Uzbekistán, Řecko, Tádžikistán, Mali	Kostarika, Panama, Ekvádor, Kolumbie	Brazílie, Argentina, Paraguay	Keňa, Srí Lanka, Čína, Vietnam, Indonésie	Malajsie, Indonésie	Guinea, Gabun, Kongo	Čína, Turecko, Bangladéž	--	Rusko, Azerbajdžán	Rusko, Německo, Slovensko	Čína, Dánsko, Norsko, Argentina	--
Dopad na životní prostředí v místě produkce	Rozsah ENVI – km2 zabrané *	--	530	488	981	54	3250	18	118	10 °°°°	--	--	--	--	--	--
	Dopady používání chemie a hnojiv v zemědělství na ŽP a zdraví	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
	Dopady na vodní zdroje – vyčerpávání, znečištění	•			•	•						•	•	•	•	•
	Produkce odpadů při výrobě (co do množství a toxicity)			•								•	•	•	•	•
	Ničení původních ekosystémů a biodiverzity		•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
	Degradace půd, eroze		•	•	•	•	•	•	•	•	•					
Změna klimatu	Rozsah KLIMA – roční čistý dovoz v tisících tun	3,27	31,5	22	61,8	85	647	2,5	38''	90 ****	--	0°°°	8600	116	57	0,5 až 4 ****
	Emise skleníkových plynů při výrobě a spotřebě	•					•a		•a	•a	•	•	•	•	•	
	Dopady z dopravy produktu (na jednotku a míru spotřeby)	•				•	•		•	•	•	•	•	•	•	
	Ničení ekosystémům, které významně pohlcují oxid uhličitý.		•	•		•	•		•	•	•	•	•	•	•	
Ekonomické aspekty rozvoje	Rozsah EKON – roční čistý dovoz z rozvojových zemí v miliardách Kč.	0,95	1,6	1,1'	2,1	1,64	3,7	0,3	0,97''	--	17,3	--	73°	--	--	--
	Dopady na životy lidí vlivem fluktuujících nebo klesajících cen		•	•	•	•		•								
	Exportní produkce ohrožující potravinovou bezpečnost		•		•		•								•	
	Dopady na místní ekonomiku, korupce, ilegální produkce									•		•	•			•
Sociální aspekty rozvoje	Rozsah SOC – počet lidí, které žije česká spotřeba – v tisících	5 až 10	125	91	300	5 až 10 xx	--	8	0,3	--	107,5	--	--	--	--	--
	Významný zdroj zaměstnanosti		•	•	•			•			•					
	Dopady na sociální podmínky – dětská práce, špatné pracovní podmínky	•	•	•	•	•		•			•					
	Porušování práv místních obyvatel (vysídlování, vyčerpání zdrojů obživy)						•		•	•	•	•	•	•	•	•

Pro údaje jsou použity hodnoty z let 2000 až 2006

* týká se pouze zemědělských výrobků

** největší světoví exportéři

*** nezahrnuje spotřebu domácích ryb

**** Pouze nezákoně těžené dřevo, včetně jiného než tropického (z Ruska), odhx – zahrnuje pouze podíl světovém obchodě s oděvy

***** Zahrnuje celou EU

° Zahrnuje i jiné než rozvojové země

°° Zahrnuje pouze přímou spotřebu v ČR. Nepřímá spotřeba ropy – spotřeba ropy na importované výrobky a služby by byla vyšší.

°°° Celkové dovezené množství bude zanedbatelné – max, v řádech

°°°° Zahrnuje pouze přímou vykácenou plochu v důsledku nelegální těžby, která se dostala do ČR. V úvahu je brán průměrný objem dřevní hmoty 113 kubických metrů na hektar.

Zahrnuta není nepřímá deforestace vívem jiných aktivit jako pěstování plodin pro českou spotřebu.

' Zahrnuje i čistý dovoz čokolády a dalších produktů násobený koeficientem 0,3 (odhadovaný podíl kakaa na ceně produktu).

" Kromě čistého dovozu z Malajsie a Indonésie ve výši 27 tis. tun (resp. 784 mil. Kč), je započítán i 18 % dovozu rostlinných olejů z Německa, kde palmový olej zabírá právě 18 % trhu.

a Emise oxidu uhličitého v důsledku kácení pralesa.

Celkově pěstuje bavlnu na 100 milionů lidí na celém světě, většina z nich ovšem pěstuje kromě toho mnoho dalších plodin. Kupříkladu v Číně je zhruba 40 milionů pěstitelů bavlny, kteří obhospodařují průměrně 0,1 hektaru bavlníků. 65 % světové pěstuje v podstatě všichni a 35 % pěstují jen zlomek pracovní síly na velkých intenzivních polích většinou v rozvinutých zemích. Viz. http://www.icac.org/meetings/cgtn_conf/documents/11_fortucci.pdf